نووسەرانی بوێر و ئازا

چەند وردە بابەتێک لە زمانی تورکییەوە

دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی

زنجیرەی ڕۆشنبیری

*

خاوەنی ئیمتیاز: شەوکەت شێخ یەزدین

سەرنووسیار: بەدران ئەحمەد حەبیب

* * *

ناوونیشان: دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، شەقامی گوڵان، هەولێر

نووسەرانی بوێر و ئازا

چەند وردە بابەتێک لە زمانی تورکییەوە

نازم حیکمەت، یەشار کەمال
عەزیز نەسین

وەرگێڕانی: شوکور مستەفا

ناوی کتێب: نووسەرانی بوێر و ئازا
نووسینی: نازم حیکمەت، یەشار کەمال، عەزیز نەسین
وەرگێڕانی: شوکور مستەفا
بڵاوکراوەی ئاراس– ژمارە: ٩٩٢
دەرهێنانی هونەریی ناوەوە: ئاراس ئەکرەم
بەرگ: ناسیح ساڵح
چاپی یەکەم، هەولێر – ٢٠١٠
لە بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی کتێبخانە گشتییەکان لە هەولێر ژمارە ٢٦٠ی ساڵی ٢٠١٠ی دراوەتێ

پێڕست

هونەری نازم حیکمەت 7
ڕیپۆرتاجی تانگانیکا لە ١٠ نامەدا – نازم حیکمەت 31
نامە بۆ ژنەکەم – نازم حیکمەت 51
نامەی حەوتەم بۆ تارانتا بابوو – نازم حیکمەت 54
بۆ کوڕەکەم – نازم حیکمەت 57
بۆ نووسیارانی ئاسیا – ئافریقا – نازم حیکمەت 60
چەرخی نووسەرانی بوێر و ئازا – یەشار کەمال 63
شیری ماین – یەشار کەمال 68
گفتوگۆ لەگەڵ یەشار کەمال – سازدانی: ئەردال ئویز 74
لەبارەی ئەدەب و تەکنۆلۆجیاوە – یەشار کەمال 133
مەسەلە کڕین و فرۆشتنە – عەزیز نەسین 154
سفرە و خوانی بەربانگکردنەوەی ماڵە مەدەنییەک – عەزیز نەسین 161

هونەری نازم حیکمەت

ئەکبەر بابایێف

ژوورەکەی نازم حیکمەت، تابلۆی (هێرشەکەی) عابدین دینۆ بەدیوارەکانەوە، فۆتۆگرافە ڕەنگاوڕەنگەکەی ئەستەمووڵ، (ئەسپەکانی عەونی)، دیارییەکەی پێشەنگەکانی بولگارستان: قالیچەیەکی نەخشین وێنەیەکی زۆر جوانی، زۆر گەورە، کوتومت لە نازم حیکمەت دەچوو بەقالیچەکەوە.

لەسەر مێزەکەی نازم، بەتایپەکەی نازم، پێشەکییەک بۆ کتێبەکەی نازم دەنووسم، بەو قەڵەمەی نازم پێی بەخشیبووم هەڵە ڕاست دەکەمەوە.

نازم لەبارەی پۆشکین، شاعیری گەورەی ڕووسەوە وای نووسیوە:

«پۆشکینم بەسینەما، بەشانۆ دیت، چەندین کتێبم، چەندین بیۆگرافیم لەبارەی پۆشکینەوە خوێندەوە و لە هەموو جارێکیاندا دڵم هاتە سەر لێوانم، دەمگوت ئامان هەر ئێستا خۆی بەکوشت دەدا و لە هەموو جارێکیاندا هەستم بەخەم و پەژارەیەکی سامناک دەکرد و دەمگوت پۆشکین مرد».

سێزدە ساڵی ڕەبەق هاوڕێتییەکی زۆر نزیکم لەگەڵ نازمدا گوزەراند. هەموو شیعرەکانیم لە زمانی خۆیەوە بیست، بووم بەیەکەم خوێنەری ئەو شیعرانەی کە لە مۆسکۆ نووسرابوون، لە بیست و نۆی حوزەیرانی ١٩٥١دا لە (ڤۆگۆڤۆ) فرۆکەخانەی مۆسکۆدا بەپیرییەوە چووم و لە سێی حوزەیرانی ١٩٦٣دا لە (نۆڤۆدیڤیچیە) گۆڕستانی مۆسکۆدا ماڵئاواییم لێی کرد.

جا ئێستا، کە ئەم پێشەکییە دەنووسم، ئەو ١٣ ساڵە زەق و زۆپ لە پێش چاوم زیندوو دەبنەوە و هەرکە لە ٣ی حوزەیرانی ١٩٦٣ نزیک دەبمەوە دڵم دێتە سەر لێوانم: ئامان نازم دەڕوا و خەم و پەژارەیەکی زۆر بەسام دام دەگرێ.

– «نازم بەم دنیایەدا تێ پەڕی»، «والا نوورەدین، هاوڕێی منداڵی و لاوێتیی نازم ئەم نەخشە نووسینەی بۆ کێلەکەی دانابوو: نازم بەم دنیایەدا تێ پەڕی».

نازم حیکمەت نووسینی زۆر و زەبەندەی لەسەر دەرچوو و هەتا دێ زۆرتریشی لەسەر دەردەچێ. لەبارەی هونەرییەوە ڕەخنە و ڕەخنەکارییەکی زۆر بڵاو کرایەوە و هەتا دێ هی تریشی دەربارە بڵاو دەکرێتەوە. بەڵام شتێک هەیە لە هەمووان گرینگتر: ئەویش ئەوەیە کە نازم بەزمانی خۆی لە هونەری خۆی دەدوێ.

نازم حەزی بەوە نەدەکرد بەزاری خۆی لە هونەری خۆی بدوێ. ئێمە بەزۆر و تۆبزی پێشەکیمان بۆ کتێبەکانی پێ دەنووسی، جارێکیان ملی لێ نا پێشەکییەکی ئاوهای نووسی:

«منداڵ بووم ئەگەر لە ئیملا و نووسینەوەی مەشقدا هەڵەم کردبا، دەبوو دەرسەکەم بەلایەنی کەمەوە بیست و پێنج جار نووسیبایەوە و بەو ڕەنگە سزا دەدرام. ئێستاش گرانترین سزا بەلامەوە ئەوەیە کە پێشەکی و سەروتار بۆ کتێبەکانم بنووسمەوە. ئەوە کتێب و ئەوە خوێنەر، زۆرم متمانە بەئەقڵ و هۆشی خوێنەران هەیە. ئەگەر متمانەم پێیان نەبوایە، داوای خوێندنەوەی کتێبەکانمیانم لێ نەدەکردن، کەواتا چ پێداویستییەک بەپێشەکیی من هەیە؟ من هونەر شێلە تێ دەگەم، یا بێلە تێ دەگەم مانای چییە؟ نیگای هونەرم، ئەم نیگایە چۆن نەشونما و گەشەی کردووە، بەر چ جۆرە گۆڕان و هەڵسوکەوتێک کەوتووە، چەند نووسینێکی هەڵبژاردەی وا بەلای خوێنەری کتێبەکانمەوە ڕوون و ئاشکرا نەبێ هەرچییەکی بیکەم پووچ و بێ مایەیە، بەڵام سەرەڕای ئەم قسانەش پێشەکی هەر دەنووسم، لچ و لێوی خۆم دەکرۆژم، نێوچاوانم کرژ دەکەم. هەڵدەستم، دادەنیشمەوە، بەڵام هەر دەشنووسم. لەبەرچی؟ بۆچی؟ بۆ ئەوەی چیم ویستووە بیکەم، چیم توانیوە بیکەم، بەئاواتی چییەوە بووم، چەندم لەمانە توانیوە بەجێ بێنم، دەمەوێ ئەمانە هەموو ڕوون و ئاشکرا بن، واتە نیگای هونەریم، ئەوەی دەمەوێ بیکەم، ئاواتم بەخوێنەران ڕادەگەیەنم. خوێنەر دەڕوانێ ئەوەی کردوومە و ئەوەی توانیومە بیکەم

دەیخوێنێتەوە، دەیانپێوێ، جوداوازی هەبێ دەیبینێ. هەڵبەت هەیە. ئاوات و عەزرەتمان گەلێ لە نوای ئەوانەوەن کە توانیومانە جێبەجێیان بکەین و گەلێ گەورەترن. جیاوازی هەیە، بەڵام دژایەتی نییە. من تاکە دێرێکم دژی نیگای هونەریم نەنووسی، تێش کۆشام قەت نەنووسم».

لە پاشان نازم چەند جارێکی تریش لەم بابەتە پێشەکییانەی نووسی. بەڵام ئەوەی من مەبەستم بوو – ئەوە بوو کە هیچی وای نەدەنووسی لە هونەرەکەی بدوێ، یا هەر نەیدەویست بنووسێ. هەمووشی هەر سەبارەت بەو هۆیانەی سەرەوە.

ڕۆژێکیان لە ئیتاڵیاوە، لەو دەزگایەوەی کە کتێبەکانی نازمی لە چاپ دەدا نامەیەک هات... خاوەن دەزگاکە نووسیبووی بەتەمایە هەموو کتێبەکانی نازم، هەرچی تا ئێستا نووسیویە با چەند بەرگیش بێ لە چاپ بدا و داوای ئەوەشی لێ کردبوو کە دەربارەی بیروباوەڕی هونەرەکەشی شتێک بنووسێ. ئەوەشمان لە بیر نەچێ ئەم دەزگایە دەزگایەک بوو کتێبەکانی نازمی لە هەموو دەزگاکانی تر چاکتر لە چاپ دەدا و تەنانەت جارێکیان سێیەم کتێبی (دیمەنەکانی مرۆڤ لە وڵاتەکەمەوە)ی بەرانبەر یەک لاپەڕەیەکی بەتورکی و لاپەڕەیەکی بەئیتاڵیایی لە چاپ دابوو. نازم زۆری ڕێز لەو دەزگایە دەگرت و خواستەکەی بەخۆشحاڵییەوە قوبووڵ کرد.

دەستمان بەکۆکردنەوەی ئاسەوارەکانی نازم کرد، بەڵام کارەکە بەنیوەچڵی مایەوە. نازم چوو بۆ تانگانیکا، لە گەڕانەوەیدا بۆ بەرلین، لە پاشان زۆری پێ نەچوو... سێی حوزەیرانی ١٩٦٣.

پێش ئەوەی بۆ تانگانیکا بڕوا وامان بڕیار دا:

من هەرچییەکی لە کاتی جۆربەجۆردا نووسیوە و ئەو نووسینانەی لە کن منن (مۆنتاج)ێکیان لێ ساز کەم و نازم پاش گەڕانەوەی چاوێکیان پێدا بگێڕێ و هەر جێیەکی پێویستی بەقەڵەم تێوەردان بوو تێی وەردا و بەگوێرەی پێویست (پردیان) لە نێواندا بۆ هەڵبەستێ.

ئەمن (مـۆنتـاج)ی خـۆمم سـاز کـرد و پێشـانـی نازمم دا، پەسندی کـرد. لەبارەی پردەکانەوە دواین، دەبوایە پردەکان لە پاش دوو ڕۆژ هەڵبەسترابان...

جـا ئەم نـووسـینەی خـوارەوە ئـەو مـۆنتـاجـەیـە. بەڵام بەداخـەوە بـەبێ پرد. ویسـتـم پردەکـان خـۆم هەڵـیـان بەسـتم بـەمـەرجێ ئەوانـەی نازم دەیویست بیانکات بەبیر بێنمەوە.

ئیملا ئیملای نازمە، دەسکاریم نەکرد.

«بۆچی شیعر دەنووسم؟ با بەجۆرێکی تر بپرسم ڕاستترە: لەبەرچی و چۆن دەستم بەشیعر نووسین کرد؟» یا بیری خۆمی بێنمەوە.

سێـزدە سـاڵان بووم. لە ئەسـتـەمـووڵ بووین. باپیرم شـاعیـر بوو، بەڵام تا ئێستاش لـە شیعرەکانی ناگەم. بەشێوەی عوسـمانلی شـیعری دەنووسـی. لە سەدا حەفتا و پێنجی وشەکانی عەرەبی و فارسی بوون، تورکیی لەسەر شێوە ڕێزمانـی عـەرەبی و فـارسی دەنووسـی، شـیعرەکـانی شـیعـری سـۆفـیـیـانە و بابەتی ئاینی و دیدەکتیکانە (١) و دۆغمـاتیکانە بوون. تێیان نـەدەگـەیشـتم. بەڵام مـن نەوەی باپیـرێکی شـاعیـر بووم. دایکم شـەیدای لامـارتـین بوو. بەفەرەنساوی شیعری دەخوێندەوە، جـارێکیـان، لەو سەردەمـەدا شیعرەکانی لامارتین کرابوون بەتورکی، چەند شیعرێکی بەشێوەی عوسمانلی بوو، دایکم فەرەنساویی چاک دەزانی، بەڵام ئەویش وەکو من عوسمانلیی نەدەزانی.

باپیرم، مـەولەوی نازم پاشا شـاعیـر بوو، دایکم شـەیدای لامـارتین بوو. لە ماڵەوە، سـەرەڕای ئەوەی کـە باوکم هیچ سـەروساخـتێکی لـەگەڵ ئەدەبیـاتدا نەبوو، بەڵام شیعر لە سەرووی هەموو شتێکەوە بوو.

مـاڵەکـەی بەرانبـەرمـان ئـاگـری تێ بەربـوو. بۆ یـەکـەم جـار بـوو چاوم بەئاگرکـەوتنەوە دەکەوت. شڵـەژام، تـرسـام. باپیرم بۆ ئەوەی ئـاگرەکە بەرەو ماڵی ئێمە نەپەڕێتەوە، قورئانێکی هەڵگرت و بەرەو ڕووی ئاگرەکەی ڕاگرت، ئاگرەکـە کوژایەوە. ئاگرەکە هـەر لەخۆڕا دامرکایەوە، بـەڵام لە پاش چی؟ لە پاش ئەوەی خـانووەکـەی کـرد بەخـۆڵەمـێش. ئیـدی منیش لە دوای سـەعـاتێ

یەکەم شیعرم بەناوی سوتمانەوە هۆندەوە. شیعرەکەم بەخەیاڵی خۆم لەسەر کێشی عەرووزی هۆندەوە کە زۆر جار باپیرم بەدەنگی بەرز شیعری پێ دەخوێندەوە، هەمیشە لە گوێمدا دەزرینگایەوە منیش لاساییم کردەوە. واتە نەکێشی پەنجەیی بوو و نەعەرووزیش بوو. کێشی سەربەستیش بووبێ، نازانم، لێی بێ خەبەر بووم، شتێک بوو خۆم ڕێکم خستبوو. زمانەکەشی هەر بەو تەرزە بوو، لاسایی شێوەی عوسمانلیم کردبووەوە بەخەیاڵی خۆم.

شیعرەکەش ئەمەیە:

دەسووتێ دەسووتێ

سامناکانە دەسووتێ چوکڵ و چیوان

بۆ باوەشی خۆی ڕادەکێشێ ئەم

دژمنی بەشەرە

خانووان، هەژاران، هەتیوان...

لە کاتێکدا ئەمانە دەنووسم هەستم بەشتێ کرد. تومەزا من لە ژێر تەئسیری ئەدەبیاتی نوێ لە باپیرمەوە و مەسەلا لە ژێر تەئسیری فیکرەتدا بووم. بۆچی؟ نازانم. بگرە سەبارەت بەوە بووبێ کە باوکم هیچ حەزی لە شیعریش نەدەکرد دووجار شیعری تۆفیق فیکرەتی بەدەنگی بەرز – ئەویش بەجۆرە عوسمانلییەکی تایبەتی شیعری دەنووسی – بۆ خوێندبوومەوە؟

بگرە ئەوە بووبێ.

پێم وایە شیعری دووەمم لە چواردە ساڵیدا نووسی. لە گەرمەی شەڕی یەکەمی جیهاندا بووین. خاڵم لە چەناقەلا شەهید ببوو. تا بڵێی نیشتمانپەروەر بووم. شیعرێکم بۆ شەڕ نووسی چەند سەیرە، زۆر چاک دەزانم نووسیومە، تەنانەت بەشێوەی عوسمانلیشم نەنووسی، بەتورکی ئەو تاک و تەرا شیعرانەی (محەمەد ئەمین)م نووسی کە لە فێرگە دەمانخوێند و وشەی عەرەبی و فارسیی کەم تێدا بوون، بەڵام بەداخەوە یەک دێریم لە بیر نەماوە.

لە پاشان سێیەم شیعرم – هەڵەم نەکردبێ – لە تەمەنی شازدەساڵیدا نووسی، پێم وایە شاعیرێکی گەورەی تورک، (یەحیا کەمال)، کە زمان و بیروباوەڕێکی شیعرییانەی تازەی بۆ ئەو سەردەمە هێنابووە ئاراوە سەوداسەری دایکم بوو. دایکم شیعرەکانی لە ماڵەوە دەخوێندەوە. ئەم شاعیرە لە فێرگەی دەریاوانی مامۆستای مێژووم بوو. ئەوەی نووسیبووم بۆ پشیلەی خوشکەکەمم نووسیبوو. پێشانی یەحیا کەمالم دا، ویستی پشیلەکەش ببینێ، ئەو پشیلەیەی من شیعرم پێدا هەڵگوتبوو زۆری بەپشیلە ڕاستەقینەکە نەچوواند، گوتی: تۆیەک بتوانی بەم پشیلە پیسە گەڕەدا بەم ڕەنگە هەڵبلێی دەبی بەشاعیر.

لە دەوروبەری تەمەنی حەڤدە ساڵیمدا یەکەم شیعرم بڵاو کرایەوە. شیعرەکە بەناوی (سەروستان)ەکانەوە بوو، واتە بۆ ئەو مردووانەم گوتبوو کە لە ژیاندا تووشی عەشق و دڵداری هاتبوون و لە گۆڕستانەکاندا دەگریان. یەحیا کەمال زۆر شوێنی بۆ ڕاست کردمەوە.

لە پاشان بەسەودای کچانەوە گلام، شیعرم نووسی. دوایی ئیئتیلاف ئەستەمووڵی داگیر کرد، شیعرم لەبارەی ئەوان و ئەوانەی لە ئەنەدۆڵ شەڕیان دەکرد نووسی، ویژدان چییە، نامووس چییە، فلان چییە، بیرم کردەوە، شیعرم نووسی، بەڵام ئیدی زمانم پاراو و ڕەوان بووبوو و بەکێشی پەنجەیی و قافیەی ڕاست و دروست فێری شیعر هۆنینەوە بووم.

پەڕیمەوە بۆ ئەنەدۆڵ. میللەت بەئەسپی لەڕ و لاوازەوە، بەچەکی پاشماوەی حەزرەتی نووحەوە، بەبرسێتی، بەئەسپێ و ڕشکەوە لە دژی لەشکر و ئۆردووی یۆنان دەجەنگی. میللەت و شۆڕشەکەیم بۆ ئاشکرا بوو، پەشۆکام، ترسام، عەشق بووم، بوورامەوە، هەستم کرد پێویستە ئەمانە هەموو بەجۆرێکی تر بنووسمەوە، بەڵام نەمنووسی، هەژانێکی گەورەتری پێ دەوێ.

(ئیتر لەو ڕۆژەوە بێ شیعرنووسین هەڵناکەم).

کاتێ لە ئەستەمووڵی داگیرکراوەوە بەرەو ئەنەدۆڵ بوومەوە، بەتایبەتی کە

گەیشتمە بۆلوو و تێکەڵ بەخەڵک و خوا بووم و لەگەڵ گوندییەکاندا پێوەندیم پتر پەیدا کرد و ئاگا و ڕووداوی ڕووسیای سۆڤیەتیم بەگوێی خۆم دەبیستەوە، هەستم کرد گەلێ شتی تازە هەن هێشتا بەشیعر نەگوتراون و بەپێویستم زانی بیانخەمە نێو چوارچێوەی شیعرەوە. لەم کارەدا لە پێشدا کەوتمە سەر کەڵکەڵەی ئەوە چۆن ڕێبازێکی خۆیی شەکڵێکی تایبەتی خۆمەوە بدۆزمەوە. تازەکاری لە شەکڵدا بەگشتی ساناتر بەدەستەوە دێ، لە قافیەوە دەستم بەکارەکە کرد. قافیەکانم تەنیا لە کۆتاییی دێرەکانەوە دانەنا، یەکیانم لە کۆتاییەوە و ئەوی تریانم لەسەر دێرەکانەوە دانا بۆ نموونە:

یلدزلر لە افقە صارقان بیاض،

دوم دوز بر گیجە

ساعتلر جر ناصل قوشمق

آرەزوسنی ویررسە...

لەگەڵ ئەستێرەکاندا شۆڕ بووەتەوە

شەوێکی سپی و ڕاست و بێ خەوش

چۆن بە سەعاتان ئارەزووی

تاودان بدا...

کە لە بۆلووە هاتمە تەرەبزوون، بەو مەبەستەی بپەڕمەوە ڕووسیای سۆڤیەتی، زۆر بەپەرۆشی ڕێبازێکی خۆییەوە بووم. بەڵام ئەم خۆیەتییە، واتە ئەم خۆیەتییەی من بەشۆڕشگێڕانەم لە قەڵەم دەدا، ویستم بەپێوار و ڕەمز و هێمای گشتی بیخەمە ڕوو.

بۆ نموونە:

ئەی ئەهرامی دەشتە سووتاوە

سوورهەڵگەڕاوەکانی میسر

ئەمڕۆ ئەو پیاوەی بەزمانی دڵی

خۆشی دەوێی بەڵکو دڵ ئازایەکە،

بەڵکو شێتێکە.

بەڵام سوێندی خواردووە بە

هەر جۆرێ بێ بتڕووخێنێ...

هاتمە باتووم. پێوەندیم لەگەڵ ڕیالیزمی سۆڤیەتیدا پەیدا کرد. لەلایەکەوە شیعری لەشکری سوورم نووسی، لەولای دیکەوە دیسان مەسەلەی ڕێباز و شکڵ سەرومڕ خەریکی کردم. (کتێبی پیرۆزم) بەچوارده پەنجەیی و حەوت پەنجەیی نووسی. ئەم جۆرە ئەزموونانە پێش منیش کرابوون. بەڵام من بۆ یەکەم جار ئەم ئەزموونەم لە شیعرەکانمدا بەکار دەهێنا، لە ڕۆژنامەی (پراڤدا)، یا (ئێزڤێستیا) دابوو، ئێستا وەبیرم نایەتەوە، بەهەرحاڵ شیعرێکی مایاکۆفسکیم بەرچاو کەوت، کورت و درێژیی دێرەکانی زۆری سەرنج ڕانەکێشام، بەڵام شیعرەکەم بۆ پێ نەکرا بەتورکی و لە مانا و مەبەستەکەی نەگەیشتم. کاتێ لە باتوومەوە هاتمە مۆسکۆ تخووبی ناوچەی برسێتیم بەزاند. ئەوانەی بەچاوی خۆمم دیتبوون زۆریان کار تێ کردم. بەڵام ویستم بقیرێنم کە برسێتییەکی وا شۆڕش نارووخێنێ. لە مۆسکۆ ویستم شیعرێک لەسەر کێشی پەنجەیی و بەهەموو ڕیزە پەنجەیەکانەوە لەبارەی برسێتییەوە بنووسم، بەڵام سەری نەگرت. ئەوساکە شێوە و شکڵی شیعرەکەی باتوومم هاتەوە پێش چاو. سەبارەت بەهەرچییەک بوو قەناعەتم بەوە هێنا کە لەسەر کێشە سەربەستەکانی فەرەنسی نەبوو، بگرە شتێکی نرت و نوێ بوو و شاعیر زۆر جار لە حاڵەتی داڵغەدا وا بیر دەکاتەوە و ئیتر ئەوە بوو شیعری (بیبلەی چاوی برسییەکانم) نووسی.

هەندێک

سوقان

بەئەژنۆی خۆیاندا دەکێشن

بەسکێکی خڕەوە

هەندێک

پێست... پێست

تەنیا

هەر چاویان دەژین

لەو سـەردەمانەدا پێم وابوو ئەم تەرزە قـافیـەیە دەورێکی گـەورە دەبینێ و بۆ ئەوەی بەسـەر قافیەدا زاڵ بم دەستم بەمەشق و خۆڕاهێنان کرد. بۆ نموونە:

ببارە باران ببارە

ببارە باران ببارە

تۆڕەکان بدۆشە

هی باوکێتی

دیسان چەم وشکاویی هێنا ماسی

دەرناچێ...

هـەر لەو کاتەدا قەناعەتم بەوە هێنا کە ئاوازی شیعر تەنیا سازێک، تەنانەت تاکـە کـەمـانـێک نـیـیـە، بگرە دەبێ ئۆرکـێـسـتـرایـەک بێ بەچەندین ئامـێـری جـۆراوجـۆر و چەندیـن ڕیزی جوێ جـوێ ئاواز و ئاهـەنـگی لێـوە بێ، (هونـەری نوێ)، (دەریای خەزەر)، (هێشوە بی) ئەم شیعرانە هەموو لە ڕووی تەکنیکەوە ئەزموون و بەرهـەمی ئەم قەناعەتەمە.

لە تەواوی ئەم شکڵکارییانـەدا کرۆک و بنیـچـەی شیـعـرەکان سرشـتـەکانی کێشی پەنجـەیی، واتە شێـوەی شیـعـری فۆلکلـۆری میللیـمـان و هـی عـەرووزی، واتە ئەدەبیـاتی دیوانی نـەدۆڕاندبوو و هـەمـووی دەپـاراست. لە قـافـیـەسـازیدا بەرەنـگاری هیـچ ئاســتــەنگێک نەدەهـاتم. چونکـە ئەدەبیــاتی دیوان ئـەوپـەڕی هـونەری قافیەسازی و ئیمکاناتەکانی پێ بەخـشیـبووم و ئەم لایەنەش بەشێک بوو لە داو و دەستوور و عەنعەنات و نەریتم.

شیعـرەکانی ئەم سـەردەمەم بـەتایبەتی بۆ شانۆ یا بۆ خوێندنەوەی بـەکۆمەڵ

دەنووسی. هەڵبەت ئەمەش کاری لە شکڵ و شێوە دەکرد. ئەمە نموونەیەکە بۆ ئەوەی بەکۆمەڵ و بەیەک دەنگ خوێندنەوەییم مەبەست بوایە و لەگەڵ تێمپۆی مارشی ڕەوتدا هەڵم دەبەست:

هەنگاو

هەنگاو

هەنگاوەکان هەنگاوە-کانی

قاڵ-درمە، قاڵ-درمە

قاڵ-درمە-کان، قاڵ-درمە-کانی...

شەقام

شەقامەکان -

قەڵەباڵغ

قە-ڵە-با-ڵغ

ئەم هەمـوو لێتـۆژینەوەیە، ئەم هەمـوو لێکۆڵینـەوانە بەدوای گونجـاوترین و سازترین شکڵدا بۆ خۆیەتی لە تەئسیری ڕێبازێک یا چەند ڕێبازێکی شیعری ئەو سەردەمەی سۆڤیەت بەدوور نییە.

«مەبەست (لەو سەردەمە)ی کە نازم حیکمەت دەڵێ واتە ساڵەکانی ١٩٢٠. جا بەڕاستی لەو ساڵانەدا چەند ڕێبازێک لە شیعری سۆڤیەتیدا هەبوون، لە هەمـوویان گـرینگتـر «فـوتوریزم - ئایندەکـاری» بوو کـە مـایاکـۆفـسکی سەرۆکایەتیی دەکرد. لەمانە شاعیرە بەناوبانگەکانی وەکو ئیلیاسێلڤنیسکی و ئەدوارد باگریتسکی سەر بە «کۆنستروکتیڤیزم - ئینشائیەت - بنائیەت» بوون. لەو ساڵانەدا کە هێشتا نازم حیکمەت فێری زمانی ڕووسی نەبووبوو مەسەلەکانی شکڵ و شێوە، نەک ناوەڕۆک و خۆیەتی، سەرنجی ڕادەکێشا. نازم حیکمەت شکڵی شیعرەکانی مایاکۆفسکیی پەسند دەکرد و بەو تەرزە (لە ڕووی شکڵەوە) دەستی بەشیعر نووسین کرد و خۆی بە (فوتوریست) دادەنا، بەڵام ڕۆژێکیان تورکێکی ڕووسیزانی، لە کۆڵانێکدا تووش هات پێی گوت:

– ئەرێ تۆ شێتی؟ خۆت بە (فوتوریست) دەزانی، گۆیا تا ئێستا نەتزانیوە کە فوتوریستەکان ئینکاری لیریزم لە شیعردا دەکەن؟

نازمیش دەڵێ:

– هەی نەبێ، کەواتا من فوتوریست نیم، باشە ئەوانەی کە لیریزم ئینکار ناکەن کێن؟

– کۆنستروکتیڤیستەکانن.

– دە کەواتا من کۆنستروکتیڤیستم!

بەڵام کۆنستروکتیڤیستایەتیی نازم زۆری نەخایاندووە.

هەر لە پاش ماوەیەکی کورت، یەکێکی تر بەنازم دەڵێ: ئەوانەی لیریزم لە شیعردا ئینکار دەکەن فوتوریستەکان نین، کۆنستروکتیڤیستەکانن. نازم حیکمەتیش سەرلەنوێ دەبێتەوە بە (فوتوریست).

سەرەڕای ئەوەی کە تەئسیری فوتوریزم و کۆنستروکتیڤیزم لە ڕووی (خۆیەتی – ذاتیە)تەوە لە شیعرەکانی دواییی نازم حیکمەتدا بەدی دەکرا، بۆ نموونە: لە شیعری (هونەر هەڵمشتندا) – ئەو بالانەی لەسەر شانی پەری ئیلهامی شیعرمدا کرابوونەوە لە پوترێلە (٢) ئاسنەکانی پردە ئاسنە هەڵواسراوەکانمن، بەڵام ئەم تەئسیرە بەگشتی لە شکڵدایە.

ئەمەش نموونەیەکی تر لە تەئسیری شیعری سۆڤیەتیی ئەو سەردەمە لە نازم حیکمەت، لە ساڵەکانی بیستدا شیعرێک لە مۆسکۆ زۆر باو بوو و دەماودەم بەسەر زاری خەڵکەوە دەگەڕا، شیعرەکە (گرەنادا)ی میخائیل سڤێتلۆف بوو. گرەنادا ناوی شارێکە لە ئیسپانیا. قارەمانی **شیعرەکە** (گرەنادا، گرەنادا) گرەنادا مۆیا! بەگۆرانی دەڵێ و لە ناکاو گوللەیەک لە نێوچاوانی دەدرێ وشەی گرەنادای بۆ تەواو ناکرێ و دەڵێ (گرەنا) و دەمرێ. نازم حیکمەتیش لە مانای شیعرەکە ناگا و وا دەزانێ ئەم وشە بەنیوەچڵی گوتنە و قرتاندنی بەشێکی لە بەشەکەی تری جۆرە هونەربازییەکە و لە شیعرەکانی (هێشوە بی) و (دەریای خەزەر)دا ئەم هونەربازییەی بەکار هێناوە:

شوکور مستەفا (٢)

ئەسپ سوارەکان، ئەسپ سوارە

کان، ئەسپ سوارەکان

ئەسپ سوارە باڵی ئەسپە

کانیان با!

ئەسپەکانیان باڵیان با...

ئەسپەکانیان با.

ئەسپەکانیان.

ئەسپ...

(هێشوە بی)

قایغ بڵند دەبێتەوە

قایغ نزم دەبێتەوە

قا بڵند دەبێتەوە...

قا نزم دەبێتەوە...

بڵند...

نزم...

بڵند...

(دەریای خەزەر)

لە پاش مـاوەیەکی زۆر، لە ١٩٥٢دا کە قـسـە لەسـەر ئـەم شـیـعـرانە دەکرا، نازم ئەمانەی گوتبوو:

– هیچ لە شیعرەکانی سڤێتلۆفدا نەتەقیبووەوە، بەڵام پاش ماوەیەکی کورت نارنجۆکێک دەتەقێتـەوە، لە شـیـعـرەکانی منیـشـدا هیچ نوقـم نەبووبوو، بەڵام پاش ماوەیەکی کەم قایغێک نوقم دەبێ و ئەسپێکیش دەگلێ.

گوتمان:

– ئەوە چ دەڵێی؟ نارنجۆکی چی ئوستاد.

– ئەی گرەناتا نارنجۆک نییە؟

– بەڵێ، نارنجۆکە، بەڵام لە شیعرەکەدا (گرەناتا) نییە (گرەنادا)یە واتە شارێکە لە ئیسپانیا.

– نەباوە! دەک خوا بیبڕێ، چی بکەم، وای تێ گەیشتم، تازە شیعرەکەم نووسیوە.

ئەم نموونەیە، ئەوە پێشان دەدا کە شیعری سۆڤیەتی لە پێش هەموو شتێکدا لە شکڵدا تەئسیری لە نازم حیکمەت کردووە. پێویستە تەئسیری شیعری سۆڤیەتیی ئەو سەردەمە لە پێش هەموو شتێکدا لەو هەوا و بوارەدا منەیی بکەین کە شیعری ئەو سەردەمەی خوڵقاند، لەو ورووژان و هەیەجانەدا منەیی بکەین کە داگیرکردن هێنابوویە گۆڕی. ئەم ئیحتلالەی کە شیعری باگرێتسکی و سڤێتلۆف دەنووسی، بەشاعیری وەکو مایاکۆفسکێ و هەوای شەڕی نیشتمان ن د پ(٣) ئەو شیعرە بەهەیەجانەی بەنازم حیکمەت گوتووە. ناوەڕۆکی شیعری ئەو سەردەمەی سۆڤیەت چ لە شیعرەکانی سۆڤیەتیدا و چ لە شیعرەکانی نازم حیکمەتدا هاوبەشن. نازم حیکمەتێک کە لە خۆیەتییەکی نوێ، لە شەکڵێکی تازە دەگەڕا سوودی لە هەندێ شەکڵی شیعری شاعیرە سۆڤیەتییەکان وەرگرتووە. لە تەئسیرکردنی شیعری سۆڤیەتی لە نازم حیکمەت لەو باوەڕەدام ڕەچاوکردنی ئەم خاڵانە زۆر بەسوودە.

کە بۆ یەکەم جار گەڕامەوە وڵات، لە ١٩٢٥دا، ئەو شیعرانەی، چ لە ڕووی شەکڵ و چ لە ڕووی خۆیەتییەوە ڕووی دەمیان لە جەماوەر و کۆمەڵ دەکرد لە سەرنج ڕاکێشانمدا بەردەوام بوون.

لە نێو شیعرەکانی ئەو سەردەمەدا، شیعرەکانم لە شانۆدا، ڕاستەوخۆ دەتوانی بۆ گوێگرە کرێکارەکان بخوێنمەوە.

گەڕامەوە بۆ مۆسکۆ، لەلایەکەوە ڕیالیزمی یەکەتیی سۆڤیەت، لەلایەکەوە ڕووداوی مێژووانەی شۆڕشگێڕانەی نێو میللەتان، لەلایەکەوە داخ و حەسرەتی وڵات لە شیعرەکانمدا ڕیزی پێشەوەیان گرت.

بەتایبەتی لە دوای ئەوەی کە بۆ یەکەم جار هاتم بۆ مۆسکۆ گەیشتمە ئەو قەناعەتە کە شیعر بەبێ سرشتی لیریک، کە جاران نەمدەسەلماند، ناگونجێ.

جا دووبارە گەڕانەوەی سرشتی لیریک بۆ نێو شیعرەکانم بوو بەهۆی نەرمونۆڵی لە شەکڵدا بۆ نموونە:

دەمەوێ بۆ دەریا بگەڕێمەوە

لە ئاوێنەی شینی ئاوەکاندا

قووت بخۆمەوە و بینێرم

دەمەوێ بۆ دەریا بگەڕێمەوە...

دەمەوێ بۆ دەریا بگەڕێمەوە...

ئەو خەیاڵانەی کە لە ناکاو و کوتوپڕ بۆ مرۆ دێن و وەک بڵێی تایبەت بێ بەجۆری کەسەکەوە بەرەبەرە دایانە کزی و کەمی. با چەند نموونەیەک بۆ ئەو جۆرە خەیاڵانە بخەمە پێش چاو.

بۆ یار:

ئەی پووانکارەی کراس هاودامانی

بێ موو

یا:

ئەی، ئەو ژنەی ڕۆحی قەمەرەی

لۆردانە

یا:

... من ئەوسا بەختەوەرم

کە جووتێ پەروانە بەکلکمەوە

ببەستم...

تۆربینێکیش لەسەر سکم دانێم

گەڕامەوە بۆ وڵات، سنوورم بەزاند و نەبەزاند کەوتمە زیندانەوە. تەئسیری

زیندانی هۆرا، لە ڕووی خۆیەتییەوە خۆی لە شیعرمدا نواند. نۆتەکانی زیندانی هۆرا واتە گەیشتن بەبەهرەی وەرگرتنی جۆرە ڕیالیزمێکی تازە. هەرچی شکڵیشە بەو پێودانە بوو بەتەرزە ڕوونکردنەوەیەک، چیرۆک گێڕانەوەیەک. خەیاڵەکانیش نوێ بوونەوە. ئەمە نموونەیەک لە شیعری (بێدەنگی):

دەرەوە

دەڵێی یاخییەکە

سورمە بە شەرواڵەکەیەوە

دەسووتێ.

وێڕای ئەوەش، جۆرە ڕووکەشییەک لە ڕووی شکڵەوە هێشتا بەسەر شیعرەکانمدا زاڵ بوو.

بزووتنەوەی پارتەکانی نێو وڵات بەجارێ لە سەدا نەوەت و هەشتی یاساغ بوو. بەڵام ڕێگەی هەندێ بڵاوکردنەوەی قانوونی هەبوون. نەمدەتوانی شیعرەکانم لە شانۆوە بەدەنگی بەرز بۆ کرێکاران بخوێنمەوە، بەڵام دەکرا بەشێوەیەکی قانوونی واتە بەچوونە زیندانەوە لە چاپ بدرابان، ئەم هەڵوێستە تەئسیری هەم لە ناوەڕۆک و هەم لە شکڵی شیعرەکانم کرد.

وێڕای بەکارهێنانی قافیەی توندوتیژ و خەیاڵیی کوتوپڕ و لە ناکاو لە هەندێ شیعری وەکو لە (کەرەم) و هەجووەکانمدا بەدی دەکرێ، لە شارێی خۆیدا، سرشتی لیریک، بەسرشتی دڵداری تێ ناگەم، بەرەبەرە بەهێز بوو، قافیەکان نەرم بوونەوە. دەنگی شاعیر لە ڕووی زمانەوە جا لەگەڵ تاکە کەسێک، یا چەند کەسێکدا بدوێ نزم و هێدی بووەوە. (ئی ریزەکە)، (مردنی ئی ریزەکە)، (ئەو تەلگرافەی شەوێ هات)، (چیرۆکی لێک دابڕانێک)، (خۆشبینی)، (بەشکو من)، (دێوی چاوشین) و... هتد، نموونەی قسەکانمن.

بەشکو من

لەو ڕۆژەوە

زۆر لەمێژتر،

بەسەر پردەکەوە شۆڕ بوویێتمەوە

لە سبەینانێکدا سێبەرەکەم بەر بدەمەوە

سەر

قیرتاوەکە.

بەشکو من

لەو ڕۆژەوە

زۆر لە پاشتر،

لە چەناگەمدا نیشانەی ڕدێنێکی سپی

یا:

بەساغی دەمێنم...

ئەو دێوێکی چاوشینە.

حەزی لە ژنێکی خنجیلانە کرد

ژنەکە خەیاڵی لەماڵێکی چکۆلانە

دەکردەوە

ماڵێک

لە باخچەکەیدا

گوڵەبەهارە بپشکوێ...

ڕووداوەکانی نێو میللەتان جێگەیەکی زۆر گرینگی لە شیعرەکانمدا دەگرت، ئەم شیعرانەم بۆ باری ئەوێ ڕۆژێی وڵات، ناچار بووم جۆرە تەمومژێکی بخەمە سەر. دەنا لە چاپ نەدەدران. هەندێکیان جارجار لە واقیعی تورکیا دەدوا. هەروەکو لە (بۆچی خۆی کوشت)دا بەدیار دەکەوێ. لە هەندێکیاندا ناچار بووم لە ژێر پەردەی سرشتێکی فەنتازیدا بیروباوەڕم دەربڕم.

کەچی هەروەکو لە (ژوکۆند لەگەڵ سی – یا – ئو)دا هەستی پێ دەکرێ. لە

هەندێکیاندا بەئاشکراتر دەمتوانی بنووسم. لەمانە بەتایبەتی دەکرا سرشتی هەجوو گاڵتەوگەپ و جەفەنگ بەکار بێن. هەروەکو لە (نامە بۆ تارانتا بابوو)دا بەدی دەکرێ. دیارە ئەم هەموو ناوەڕۆکە کاری خۆی زۆر چاک لە شکڵیش دەکرد.

دوا بەرهەمی ئەم ڕیزە داستانە داستانەکەی بەدرەدینە. لەمانەدا لە ڕووی شکڵەوە، سروشتەکانی کێشی نێو خەڵک، سروشتەکانی ئەدەبیاتی دیوان، بەلای منەوە تا ئەوپەڕی لەکار هاتوون. لەلایەکی ترەوە، ئەم کتێبە، لە ڕووی شکڵەوە موحاسەبەیەکی سەرلەبەری ئیمکاناتەکانی شکڵ بوو کە تا ئەو سەردەمە وەدەستم هێنابوون. لەم کتێبەدا، کە پەلەی تێدا کرا و توانرا تەنیا نیوەی بنووسرێتەوە لەم کتێبەدا لە ڕووی شکڵەوە ویستم هەموو قۆناغەکانم، هەندێ جار لە پارچەیەکدا و هەندێ جار لە پارچەی جوێ جوێدا بەکار بێنم:

گەرمە

گەرم

کێردێکی دەسک خوێناوی، ئاسنی کولە

گەرم...

یا:

«گوتمان،

گوتمان

ببینین

بنووسێین

بەدەستەدووەکەوە

با سەرێک ئێمەش زەویی ئەم برایە

لێ خوڕین، گوتمان.

یا:

ڕەخت کەسک و ئاڵ، تاڵ تاڵ

ئاوریشمی بورسە،

چینی کوتاهیای وەکو باخچەیەکی

شین بەدیوارەوە

مەسینەی زیوی پڕ لە شەراب

بەرخی سوورەوەکراو لەسەر

سینیی مس

براکەی خۆی مووسای بەتاری

کەوان خنکاند

لە لەگەنێکی زێڕی نوێدا بەخوێنی

برا دەسنوێژی هەڵگرت.

چەلەبی سوڵتان محەمەد لەسەر

تەخت بوو خوونکار بوو...

لام وایە لە دوای ئەم کتێبە، مەسەلەکانی شکڵ، پاش چوونە زیندانم، لە مێشکمدا پتر بریقەی پەیدا کرد. لە پێشدا ئینکاری ئیمکانی هیچ شکڵێک ناکەم، هیچ تەرزێک لە حیسابان دەرناهاوێژم.

شیعر، قافیەدار، بێ قافیە، بە کێش، بێ کێش، پڕ وێنە، بێ وێنە، بە هەرا و گاڵە، کڕوکپ، هەمووی دەکرێ بنووسرێ، هەر هێندە بەسە ئەوەی کە دەنووسرێ گونجاوترین شکڵی خۆی، هەندێ جار بەپێی قۆناغێکی مێژوویی گونجاوترین شکڵی خۆی – زۆر بەوەستایانە لەبەر کرابێ.

من بەش بەحاڵی خۆم دەمەوێ شکڵ بەجۆرێ لەگەڵ ناوەڕۆک و خۆیەتیدا بگونجێنم و جۆشیان بدەم کە ناوەڕۆک و خۆیەتییەکە دوو هێندەی تر ڕوون بکاتەوە، بەڵام شکڵەکە خۆی ڕوون نەبێ، ئەمە وەکو ئەو گۆرەوییە وایە پووزی ئافرەتێکی جوان هێندەی تر جوانتر دەکا بەڵام گۆرەوییەکە لەبەر تەنکی

بەحاڵیش نابیندرێ. ئەمە ئەو شکڵەیە ئەمڕۆ تەرجیحی دەکەم. بەڵام بێگومان، سبەینێ دەتوانم شکڵە ڕەنگاوڕەنگەکانیش تەرجیح بکەم. لە پاشان، بەپێی ئەو قەناعەتەی ئەمڕۆ گەیشتوومێ، شیعر هەرچەند کورت بێ و تەنانەت لە کورتترین شیعردا، پێویستە شکڵیش بەپێی مەوجدانەوە و کشانی ناوەڕۆک و خۆیەتی بکشێ و مەوج بداتەوە. مەسەلا شیعرێک کە بێ قافیە دەست پێ دەکا پاش ئەوەی لە قافیە مقەیەدەکان دەترازێ، دوایی دیسان دەکرێ بەبێ قافیە کۆتاییی پێ بهێنرێ، یا بەپێچەوانە، یا دەکرێ ڕیزکارییەکی شکڵیی تری بۆ بسازێندرێ. ئەمە لە ڕووی زمان و ئاواز و ئاهەنگیشەوە هەر وایە.

لە پاشان مرۆ تا بۆی بکرێ قسەکانی کورت و قەدبڕ بن چاکە، پیاو تا پتر بۆی بلوێ خۆی لە ڕووکەشکاری بدزێتەوە پەسندە. تەواوی ئەم قسانەی کردم لە شیعری (دیمەنەکانی مرۆڤ) و شیعرەکان سەردەمی دواییدا تاقی کردووەتەوە و بەنموونەش دەلوێ ڕوونی بکەمەوە:

سەرلەبەری دەرگەکان داخراون

هەموو پەردەکان دادراونەوە

لە کوێن، لە کوێن، لە کوێن

لە شوێنێکن نەکەسی بۆ دەچێ و

نەکەسی لێوە دێ

لاڵەکان لە دوورەوە زۆر لە

دوورەوە لەگەڵ کەڕەکان فسکە

فسکیانە.

نیگا چاوی نییە لەشکر بێ پێیە

هێندەم گرتن ڕاونا ماندوو بووم

با جگەرەیەک بکێشم.

دەمەوێ تا بۆم بلوێ، خۆم لەو شتانەی کە شیعر دادەپۆشن: وەکو مانگەشەو، دووکەڵ، توول، هێمابازی، یا قسەی باڵدار و حەماسەتی ئەسپێ

کە دەکەوێتە شاخ و باڵ و ئیتر چیی تر؟ دەمەوێ خۆم لە هەموویان لادەم. نەک دێڕێکی زیاد بگرە نامەوێ وشەیەکی زیادیش بنووسم، دەمەوێ ئەوانەی هەستیان پێ دەکەم، ئەو شتانەی بیریان لێ دەکەمەوە، بەڕووت و قووتی زیندووەوە ڕاستەوخۆ و یەکسەر و لە قەدبڕترین ڕێگەوە بیاننووسم. دەمەوێ بۆ هەر ناوەڕۆک و خۆیەتییەک گونجاوترین شکڵ پەسند بکەم نەک هەر لە ئەدەبیاتی خۆم، بگرە لە نەریت و عەنعەناتی سەرلەبەری ئەو ئەدەبیاتانەش سوود وەرگرم کە دەیانناسم. تەنانەت ئەگەر پێویست بێ هەندێ جار نەریت و عەنعەناتی ئەدەبیاتەکەی خۆشمیش دەخەمە لاوە. قەناعەتیشم بەوە نییە کە لە ئەسەرێکدا دەبێ نەریت و عەنعەنەیەک گەشە پێ بدرێ و هەر ئەوە بەماکی ئەدەبەکە بزانرێ. هەموو هونەرمەندێک تا دوا هەناسەی دەبێ لە گەڕان و لێکۆڵینەوەدا بێ. جا لەم گەڕان و سووڕانەدا دەبێ بۆ هەر ناوەڕۆک و خۆیەتییەکی دیاریکراو گونجاوترین شکڵ بدۆزێتەوە، تا دەتوانێ خۆی لە خۆدووبارەکردنەوە بپارێزێ، کەسایەتیی خۆی نەدۆڕێنێ، لاسایی نەکاتەوە.

هەڵبەتە دەبێ سوود لە کۆمەڵێ بنکەی ئەزموونکراوی هونەر وەرگرێ، پێویستە سوود لە نەریت و عەنعەناتی هونەری خەڵکەکەی خۆی، هونەری خەڵکەکانی جیهان، هونەری کلاسیکی گەلەکەی خۆی و گەلەکانی جیهان وەرگرێ. بەڵام هەروا بەسادەیییەوە دەبێ سوودیان لێ وەرگرێ، نابێ کۆت و زنجیریان لە پێ بکا.

لێرەدا سەرنجتان بۆ وشەی هەموو مرۆڤایەتی ڕادەکێشم، سەرپاکی مرۆڤایەتی تەنیا ئەوروپا. تەنیا یۆنانی کۆن، ڕۆمانیە. بەئاسیاوە، بەئەفریقاوە، بەئەمەریکای کۆن و نوێوە، مرۆڤایەتی برێتییە لە هەموو دنیا کلاسیکەکانی چین، ژاپۆن، کلاسیکەکانی هیند، ئێران، تورک و هونەرمەندانی نێو خەڵک، بەگشتی بەشی ئەم وڵاتانە لە خەزێنەی کولتووری مرۆڤایەتی لەم بەشی ئەوروپا و یۆنانی کۆن و ڕۆما و ڕۆینەسانس لە خوارتر نەبووە... ئەمە لە ڕەسمیشدا، لە شیعریشدا، لە پەیکەرتاشیشدا، لە ئەدەبیاتیشدا، لە سەما و ڕەقسیشدا هەر بەو جۆرەیە.

مادام لە کلاسیک دەدوێین، دەمەوێ هەندێکی تر لەسەر ئەم باسە بووەستین. هەندێ لە ڕەخنەگرەکان حەزیان لەوەیە کلاسیکخوازەکان و نوێخوازەکانی ئەمڕۆمان بەگژ یەکدا بکەن و بیانکەن بەدوژمنی یەک. ئەم جۆرە حەز و مەیلەش وەنەبێ تایبەتی بێ بەڕەخنەگرانی ئەم سەردەمەی ئێستامان، ئەمە هەر لە کۆنەوە باو بووە... ڕاستە؟ بەلای منەوە ڕاست نییە، جارێ کە دەڵێین کلاسیک چی لێ تێ دەگەین؟ بەکام هونەرمەند دەڵێین کلاسیک. بەپێی کتێبەکانی ئەدەبیاتی فەرەنسی، بەپێی زۆربەی زۆری ڕەخنەگرەکانیان، ئەدیبەکانیان، کۆرنەی، ڕاسین، مۆلیێر، نووسەری کلاسیکن. هەرچی ڤیکتۆر هۆگۆیە، بۆ نموونە ڕۆمانتیکە. گۆتەش هەر ڕۆمانتیکە، پۆشکینیش ڕۆمانتیکە، بەڵام بەگوێرەی بەشێکی زۆری ئەدیبەکانی ئەڵمانیاوە، گۆتە، شیللەر کلاسیکی ئەدەبیاتی ئەڵمانن. هەروەکو بەگوێرەی ئەدیبە ڕووسەکان پۆشکین و لێرمۆنتۆف شاعیری کلاسیکن. کەواتە وشەی کلاسیک و ڕۆمانتیک بەگوێرەی هەموو وڵاتەکان دەگۆڕێ. بەڵام تۆ بڵێی ئەندازەیەک بەگوێرەی هەموو وڵاتەکان نەبێ؟ هەیە. وەنەبێ تەنیا یەکێکیش بێ. چەندین ئەندازە هەیە. من لە گرینگترینیان دەدوێم. هونەرمەندی کلاسیک نوێکاری سەردەمی خۆیەتی، ئەو کەسەیە کە شتی نوێی هێناوەتە بەرهەم. هەڵبەتە ئەم نوێکارییە ئەوەیە کە بەر زەبروزەنگی زەمانە بگرێ. واتە هونەرمەندی کلاسیک، ئەو باخەوانەیە یە نەمامێکی نوێی لە باخچەی هونەردا ڕواندووە. نەمامەکەش بەرگەی هەموو وەرز و با و زریان و شەختە و بەستەڵەک و زوقومێکی گرتبێ و هەڵی دابێ و فراژی بووبێ و تا ئێستاش سەوزایی و نشونمای خۆی پاراستبێ.

با لەم ڕووەوە پۆشکین بەنموونە بێنینەوە: بێگومان ئەم شاعیرە هەرە نوێخوازی سەردەمی خۆی بوو. جا چ لە ڕووی ناوەڕۆک و خۆیەتییەوە و چ لە ڕووی شکڵەوە نوێیایەتییەکی زۆری بەشیعری ڕووسی و شیعری دنیا بەخشیوە. ئەم نوێیاتییانەش کورسیی خۆیان بەستووە و چەسپیوون. هەر سەبارەت بەمەشە کە کلاسیکن. کەچی لە سەردەمی خۆیدا هیچ بەکلاسیک لە

قـەڵەم نەدەدران. با لـە مـایـاکۆفـسـکـی بدوێین، ئەم شـاعـیـرە مـەزنـە تازەیەش ئەمرۆ کلاسیکە.

کـەواتا کـلاسـیـکایـەتی دوژمنی نـوێیـایـەتـی نـیـیـە. بـەپێـچـەوانەوە، هـیـچ هونەرمەندێک لە سەردەمی خۆیدا نوێکار نەبووبێ نەبووە بەکلاسیک.

لە باسی هـونەردا گـەورەترین دوژمنمـان (سـێکتـەر – تعـصـب)یەتیـیە، کـە سێکتەرایەتیش جۆرێکە لە (نهلیست – عدمیە)ت.

سـێکتـەر جـگە لە زەوق و چێـژی خـۆی بـەولاوە باوەڕی بەهیچ شـتـێکی تر نیـیـە، هـەرچی گـۆشــە و نیگایـەکی هونـەریی تـر هـەیە هـیـچی بەهیـچ نازانـێ و نایسـەلمێنێ. جـارێ خـۆ ئەوە لەلایەن شکڵـەوە سـێکتـەرایەتی هێندەی خـراپە زۆرە هـەر وەختە بڵێم لە ژمارە نایەت ئەو کەسانەی دەڵێن شیـعر بەبێ کێش و قـافیـە نابێ مـێشکیـان هێندەی مـێشکی ئەو کەسـانە تەسکە کـە دەڵێن شـیـعر نەکێشی دەوێ و نەقافیە. شیعر بەم جۆرەش دەنووسرێ و بەو جۆرەش. ڕای ئەو کـەسـانەی کـە دەڵێن زمانـی ئەدەبیات، بەتایبـەتی زمـانی شیـعر بەخـەیاڵ و تەشـبیـه و فـلان و فیسـار دێتـە گۆڕێ تەنیـا زمـانێکی وا زمـانی شیـعرە چەند هەڵەیە سەلماندنی پێچەوانەی ئەم ڕایەش هێندە هەڵەیە.

لە چاخی لاوێتیمدا منیش، قسەی خـۆمان بێ، کەم سێکتەر نەبووم، لە پاش ئەوەی کـە شـیـعـرم بەکێشی کـلاسیـکەکـانی نێـو خـەڵک دەنووسـی، لە شکڵـدا دەسـتم بەگـەڕان کـرد لە دووی نـوێیـایـەتی، بەگـوێرەی خـۆم، لەسـەر جـۆرە کێشێکی ڕەها و سـەربەست دەستم بەشیعر نووسین کرد. لە هیم و بنەڕەتدا دیسان ئەندازە و پێوانەی خەڵکی تێدا بوو.

لە باسـی قـافیــە و زمـانیـشـدا هـەر بـەو جـۆرە. بەڵام کـەوتمە لاف لێـدان و ئیدیعای ئەوە کە شـیـعر تـەنیا هـەر بەم جـۆرە دەنووسرێ و لەم شکڵـە بەولاوە بەهیچ شـکڵێکی تر نانووسـرێ. مـاوەیـەکی دوور و درێژ شـەمـەم لە شـیـعـری دڵداری نەکرد و نەمنووسی.

تەنانەت وشـەی (دەروون)م لە شیعـرەکانمدا بەکـار نەهێنا، دەمگوت دەروون

پێوار و ڕەمزی شوعوور نییە، هی ئیحساساتە. سەردەمێک هەر خەریکی ئەوە بووم لە نوای ڕەنگاوڕەنگترین و بەئاواز و دەبدەبەترین شکڵەکانەوە غار بدەم، بیرم کردەوە ئەوانەی دەمویست بەخەڵکی ڕاگەیەنم ئەگەر بەم شکڵانە دەریان برِم پتر بەدڵەوە دەنووسێن و ساناتر گوێیان لێ دەگیرێ، زیاتر هەست دەبزێون. سەردەمانێکیش هات هەمووی پێچەوانە بووەوە، ویستم بەسادەترین شکڵ، بەو شکڵانەی کە بەرچاو ناکەون گۆرانییەکانم بۆ خەڵک بڵێم. کەی بەهەڵە چووم؟ بەلای منەوە ئەمەش پێویستە و ئەوەش، ئی تریش و ئی تریش. هونەرمەند بۆ ئەوەی خەڵک گوێ بۆ گۆرانییەکانی هەڵخەن بێ ئەوەی گوێ بداتە ئەم شکڵ و ئەو شکڵ ناچارە تا دوا هەناسەی هەر لە گەڕان و سووڕاندا بێ. هەندێ جار ئەم گەڕان و سووڕانەی چەندین مانگ دەخایەنێ، جگە لە سەرێشە و دەمارکرژی هیچ ئەنجامێکی تر بەدەستەوە نادا. جا با وابێ. هەندێ جار بەهەڵە دەچێ. با بەهەڵە بچێ هونەرمەندێک سەری چەندین مانگ نەیەشێت، دەمارکرژی تووشی نەبێ، بەهەڵە نەچێ ئەوە هەر لە جێگەی خۆی دەمێنێتەوە.

من ئێستا لە هەموو شکڵ و شێوەکان سوود وەردەگرم. بەکێشی فۆلکلۆرییانەی خەڵکیش دەنووسم، شیعری قافیەداریش دەنووسم، بەپێچەوانەشەوە دەنووسم. لە دڵداری و سەودا، لە ئاشتیش، لە شۆڕشیش، لە ژیانیش، لە مەرگیش، لە پەژارە و خەمیش، لە ئومێد و نائومێدیش لە هەمووان دەدوێم. دەمەوێ هەرچی سەر بەمرۆڤایەتییە و تایبەتی ناوەڕۆک و خۆیەتییە سەر بەشیعرەکانم بێ و تایبەتی هەڵبەستەکانم بێ. دەمەوێ خوێنەرەکانم بتوانن هەموو هەست و نەست دەربڕینەکانیان لە مندا، یا لە ئێمەدا بدۆزنەوە، کاتێ دەیانەوێ لەبارەی یەکی مایسەوە شیعر بخوێندرێتەوە ئێمە بخوێننەوە. کاتێ دەیانەوێ لەبارەی دڵداری بێ پاداشت شیعر بخوێننەوە لە دوای کتێبەکانی ئێمە بگەڕێن. شاعیر لەبارەی خۆیەوە بدوێ یا نەدوێ دەنگی بەتاکە کەسێک یا ملیۆنان کەس ڕابگەیەنێ، نیگای فەلسەفی و سیاسیی ئەو شاعیرە ڕوون ناکاتەوە. چەندین شاعیر هەن لەگەڵ ملیۆنان مرۆڤدا دەدوێن و

هیچ باسی خۆیان ناکەن، لە نوێنەرانی فەلسەفەی سۆفییەت و سەبجەکتیف و ئایدیالیستن. بەپێچەوانەوە چەندین شاعیری وا هەن کە تەنیا باسی خۆیان دەکەن، یا زۆر جار باسی خۆیان دەکەن ماتریالیستن، جا شیعری ئەم شاعیرانە بووە بەماڵی کۆمەڵەکان.

هەرچی خۆمم حەز دەکەم لە شیعرەکانمدا تەنیا لە خۆشم بدوێم و دەمەوێ لە سێوێکیش بدوێم، هەروەها دەمەوێ لەبارەی خاکێکی کێڵدراو و لەبارەی ڕۆحی کەسێک کە لە زیندان دەگەڕێتەوە بدوێم، دەمەوێ لەبارەی شۆڕشی ئەو کۆمەڵانەی کە بۆ ڕۆژێکی خۆشتر تێ دەکۆشن، لەبارەی خەم و پەژارەی تاکە کەسێک کە باسی دەردی دڵداریی خۆی دەکا شیعر بڵێم.

دەمەوێ هەم لەبارەی لە مردن ترسانەوە و هەم لەبارەی لە مردن نەترسانەوەش شیعر بنووسم.

دەبێ هونەر تەرجومانی ئێش و ئازاری خەڵک، دەرد و مەینەتیی خەڵک، هیوا و ئاواتی خەڵک، خۆشیی خەڵک، خەم و حەسرەت و پەژارەی خەڵک بێ. ئەوەی لە بیروباوەڕی هونەرمدا نەگۆڕاوە ئەمەیە. لایەنەکانی تر هەمیشە لە گۆڕاندایە و دەگۆڕێ. ئەوەی ناشگۆڕێ، بۆ ئەوەی بتوانم بە هەرە هەست بزوێن، بەوەستایانەتر، بەسوودتر، جوانتر و پێکەڵتر رای بگەیەنم، بەبێ ماندووبوون دەگۆڕێم و دەگۆڕێم.

ئەو بیروباوەڕانەی کە نازم حیکمەت لەبارەی هونەرەکەی دەری بڕیوە هەندێکی بەدەستی خۆی و هەندێکی بەمن نووسیوەتەوە.

پاشکۆی عێراق، ژمارە ١٢ - ١٣، شوبات و ئاداری ١٩٧٨

ڕیپۆرتاجی تانگانیکا لە ١٠ نامەدا

نازم حیکمەت

نامەی یەکەم

بەدەشتە بەفرگرتووەکانی ئۆکرانیادا دەفڕم.
چەندین ساڵە، ئەمە یەکەم گەشتی ئاسمانیمە بێ تۆ.
لە دەستت گەڕام کە لە زەوی دابڕام،
ڕاهاتنە،
کە دەشنیشمەوە هەر دەگەڕێم.
دوێ شەو باوڵەکەم دەپێچایەوە،
سەرشانەکانت خەمبار بوون،
بەڵکو واش نەبێ، من پێم وابوو، چونکە حەز لە خەمباربوونیان دەکەم.
ئەم بەیانییە لەگەڵ ڕووناکیی بەفردا بەخەبەر هاتم.
مۆسکۆ لە خرپەی خەودا بوو، تۆیش لە خرپەی خەودا بووی.
قژت لە ڕەنگی کا، بژانگت شین.
گەردنە سپییەکەت درێژ بوو، خڕ بوو،
لێوە سوورە گۆشتنەکەت بەبارێ خەمەوە.
ڕەنگە واش نەبێ، من پێم وابوو، چونکە حەز لە خەمباربوونی دەکەم.
بەسەر نووکی پەنجەوە دام کێشایە نێو ژوورەکەی لاتەنیشتەوە.
وێنەکەت لەسەر مێزەکەم بوو، سەیری خۆرەتاوێکی هاوینانت دەکرد،

لە لارِا وێنەکەت گیرابوو.

بەتەنگ ڕۆیشتنمەوە نیت.

ئاخنیمە گیرفانمەوە.

دنیا تەواو ڕوون بووەوە.

تابلۆیەکی بۆیەی چەوری دینۆ بەدیوارەوە:

گەواڵۆکەیێ هەور بە ڕووی ئاسمانێکی بێ سنوورەوە،

ڕەنگە نەڕووی ئاسمان، نەهەور،

بزاوتۆکەیەکی سپی لە شینایییەکی بێ سنوورەوە،

نیگاری گەشبینی، بەختەوەری.

ژنە دەرکەوانەکان لە حەوشە کرەکرِ دەستیان بە بەفرماڵین کرد.

چوومە ژوورەوە.

لە سەر و سوورەتم ڕاماوی، پەشێو، خەمناک،

ڕەنگە خەم نەبێ، چاو خەواڵوویی بێ،

گوتم: «بۆ بەڕێکردنم مەیێ»،

کەچی هەر وەخت بوو بۆ بەڕێکردنم سوێم بێتەوە، تۆ نازانی.

باوڵەکەمت بەدەستی خۆت کلیل دا.

دەرکەم کردەوە چوومە نێو دالانەکە.

تۆ لە ژووریێ لەگەڵ دەرکەدا دیمەنی بەهاریێ بووی، دیمەنی بەهاریێ

لە گەرمەی چێشتاندا، گەڵا و ئاونگ یەکپارچە بریق و باق.

بێ سێبەر.

دەرکەم لەسەر پێوە دای.

تا گەیشتینە ڤۆنۆکۆڤا، دوو بەدوو لەگەڵ (ئەکبەر) هەر لەبار تۆوە

دواین،

ڕاستت دەوێ هەر من قسەم دەکرد، ئەو گوێگر بوو.
وا بەسەر دەریای ڕەشدا دەفڕم، لە بڵیندیی هەشت هەزار مەترەوە.
نازانم لە بیرت دێ،
ئەوە بوو بەساڵێ،
پێکەوە بەسەر وارشۆ – ڕۆما – پاریسدا بۆ قاهیرە فڕین.
تۆ بڵێی قاهیرە هەر ئەو قاهیرەکەی جاران بێ بێ تۆ؟
لە بڵینداییی هەشت هەزار مەترەوە، وام بەسەر ئەنەدۆڵەکەمەوە.
لە قووڵاییی هەشت هەزار مەتردا، لە ژێر هەورەوە، وڵاتەکەم
زستانی ڕەش.
گوندەکان لەمێژە ڕێیان بڕاوە، ڕێبەندانە.
هەریەکە بەتاقی تەنیا لە چۆڵێکی بەفرگرتوودا.
شۆربای ساوار بەبێ چەوری.
لەبەر چەق و دووکەڵی تەپاڵە چاو چاو نابینێ.
ساوا هێند زوو دەمرن، وەختی ئەسپێ و ڕشک تێدانیان وەچەنگ ناکەوێ.
کەچی منیش لە بەرزاییی هەشت هەزار مەترەوە، لە سەرووی هەورەوە
دەفڕم.
بەڵێ ئاوها تولیاکۆڤا...

نامەی دووەم

لە قاهیرە باخچەی ئوزبەگییەت لەبیرە؟
چووم ئەو ڕیزەی لێی دانیشتین دیتمەوە.
لاقی شەلەیان هێشتا نەگرتووەتەوە.
شەو بوو، بەبیرت دێ؟
دنیا تێکەڵ و پێکەڵ،

ئەستێرە، چرا و چراخانی ئۆتۆمۆبێل، جامخانەی موغازەکان.
دەرۆزەکەرە دیزداشە درێژ لەبەرەکە.
لە ژنە خەمبارەکە دواین لەبیرتە؟
دەموچاوی لە نیڤەرتیتیی قراڵیچە دەچوو.
مێردە کۆمۆنیستەکەی پێنج ساڵە لە گیانەڵادایە،
لە ناوەندی چۆڵێ، لە وارگەیەکی بەند داکردن.
لە قاهیرە باخچەی ئوزبەگییەت لەبیرە؟
چووم ئەو ڕیزەی لێی دانیشتین دیتمەوە.
لاقی شەلەیان هێشتا نەگرتووەتەوە.
دار و درەخت بەم ڕۆژگارە هەر وا تۆزاوین.
دەرۆزەکەرە دیزداشە درێژ لەبەرەکە بەجارێ وشک و ڕەق هەڵاتووە.
مێردی ژنە خەمبارەکەیش بۆ خۆی مردووە.
لە قاهیرە باخچەی ئوزبەگییەت لەبیرە؟

نامەی سێیەم

شەوێ، درەنگێ، لە قاهیرەوە فڕین
لە دوور چرای سووری لێک دابڕان بەسەر نووکی باڵەکەوە دەسووتا.
توند توند دەستم بەئەستێرەکانەوە گرت، لێی نووستم.
لەگەڵ چاوڕۆشنانی بەیاندا لە فڕۆکەخانەی خورتووم نیشتینەوە،
چاوڕۆشنانێکی سپی، بێ هەور و هەڵا،
چاوڕۆشنانێکی وەک چوڕی شیر،
وەک کاژە فنجانی تەنک.
– فڕۆکەخانەی سوودان (کۆمێت)ێکی لێ بوو هێندەی دێوێ.
فڕۆکەیەکی وەرزشوانیی لێ بوو زەرد، سوور، چکۆلە و خنجیلانە.

– ئەوە چی بوو هیچی لێ حاڵی نەبووم.
فرۆکەخانەی خورتووم پاک و خاوێن.
ڕۆژ فێنک فێنک بەرز دەبووەوە.
بەرانبەری لێی دانیشتم، پاڵتۆیەکەم لە شان کرد.
لە هەر کوێ بم،
تەنانەت لە زیندانیشدا
ڕۆژگارم بە موژدە بەگوێ چرپاندنەوە دەست پێ دەکا.
سوودانییەکان جوانن.
– ژنە سوودانییەکی شاعیر دەناسم، شای جوانانە –،
لەسەر داری هەرە ڕەسەنی ئەبەنۆس هەڵکەندراون.
بەکراسی سپییەوە، بەسەرپۆشی سپییەوە، بەمێزەری سپییەوە.
ئەفسەری سوودانی دێن و دەچن، بە ئینگلیزی قسە دەکەن،
نێچیروانە سوورە چاوکاڵەکان وێسکییان دەخواردەوە.
نێچیروانەکان بۆ ڕاوە شێر هاتوون.
وە بۆ ڕاوە لۆکەیش.
تفەنگەکانیان کیفیان نایلۆنە.
ڕۆژ ڕمبێ بەرز بووەوە.
پاڵتۆیەکەم فڕێ دا، چاکەتەکەم دەرێنا.
(کۆمێت)ی تاین وەک ئاورپژێن گرماندی،
فڕی بەرەو لۆندەرە.
تۆ لە کوێ بزانی کچم،
عوسمانییەکانی منیش لەم خاکە سوورە کۆیلەفرۆشییان دەکرد.
کۆیلەکان بەژنیان دوو مەتر،

دانی فیل، زێڕ،
باج و سەرانەیان خڕ دەکردەوە، ژنان، لە دەرلنگی دەرپێوە پشیلەیان
تێ بەردەدان.
ئەم دەستوورە ڕەنگە ئێستاکەیش هەر باو بێ لە ئەنەدۆڵ.
بەڵام کۆیلەکانی ئەنەدۆڵ کورتەبنە و ڕەقەڵەن.

نامەی چوارەم

ڕەنگە باڵدار لە ئەستەمووڵەوە، لە مۆسکۆوە بێن بۆ داروسەلام.
باڵدار لە کوێوە بۆ کوێ ناچن.
بەڵام یەکەم فڕۆکەی مۆسکۆیی تا ئێستا بەچڵی ئەم خاکەوە نیشتبێتەوە
هینەکەی ئێمەیە
یەکەم ئەستەمووڵیش منم.
بۆنی ئافریقام بەر لووت کەوت،
بۆنی ئافریقای گەورە، ئافریقای ڕەش:
بۆنی دار و درەختی زل، زیندەوەری زل، خۆری زل، بارانی زل،
ئەستێرەی زلی لێ دێ.
بەناو دارخورما و دارمۆزدا چووینە ناو شارەوە.
ئینجا چووینە ناو ماڵە شووشەیەکەوە[١]، ئەوەندی چاو بگرێ سەوز،
ئەوەندی چاو بگرێ گەرم.
لە ڕۆژاوای داروسەلام، لە ئۆقیانووسی هیند،
بەر لە محەمەد عەرەبە بازرگانەکان لەگەڵ قورسانە عەرەبە
برۆ ڕەشەکاندا گەیشتنە ئەم کەناراوانە.

(١) مەبەست لە ماڵە شووشە: ئەو شوێنانەیە کە بۆ ماسی بەخێوکردن و نموونە شەتڵە درەخت دروست دەکرێن.

له پاشان قورسانی تر لەگەڵ قورسانی تردا.

ئەمانە برۆیان خورمایی بوو.

بەڵام مەسەلەکە کاری بەبرۆوە نییە.

پێتەختی تانگانیکا داروسەلام.

تانگانیکا.

تانگانیکا، تانگانیکا.

هۆرەیەک بەم ڕەنگە دەتوانێ دەست پێ بکا

لەسەر هەوای تەم تەم:

تانگانیکا، تانگانیکا...

له خەمباری، له دڵشادی، له ژیری، له شێتی، له سەوزی،

له سووری، له زەردی، له ڕەشبۆری، له ڕەشی.

تانگانیکا، تانگانیکا...

دەزانی،

تانگانیکای باشووری ڕۆژهەڵاتی ئافریقا،

١٠ ملیۆن ئینسانی تێدا دەژی له ١٢٠ هۆز.

له موسڵمان، له عیسایی، له بتپەرست.

دەزانی،

ئیرووی سەرەکی: قاوە، پەز، گوشە.

گەڵاگوش شمشێرێکی ڕووتی سەوزە.

شریت و گوریس و جرۆجەواڵی لێ ساز دەکرێ.

دەزانی،

ئەمانەم هیچیان بەر لەم گەشتەم نەدەزانی.

گەشتەکەت بەبیر دێ پێکەوە له هارتا کردمان.

کەشتییەکەمان سێ ستوونی بوو، سەری کەوانی.
وێنەی کچە زێڕەکەی بەپێشەوەی کەشتییەکەوەیە لە خۆت دەچێ.
لەبیرتە شیعرەکانم لەسەر ئاڵاکەی بوو نووسیت؟
وە ڕاوە ماسیمان کرد، هەموو چاو زومڕووت چاو زومڕووت.
باڵدار بەستوونەکانەوە نیشتبوونەوە، شاپەڕ سوورمەیی، شاپەڕ سوورمەیی.
لە گوێ دەریاکانەوە مەیموون مۆزبارانیان کردین.
بە پشتەبا لە دەریا گەرمەسێرەکانەوە تێ پەڕین.
هەروەها وەرسووڕاینەوە بەهەزار حاڵ لە تۆڕی دایەرە قوتبییەکان
ڕزگار بووین.
تا داروسەلاممان
دۆزییەوە.
گەشتەکەت بەبیر دێ لە هارتا پێکەوە کردمان؟
لە داروسەلام لەگەڵ سەربازە کەسنەناسە تانگانیکاییەکەدا قسەم کرد.
لە برنجە داڕێژرا بوو، لە هێرشبردندا،
بەسەر لاقە باریک و ڕووتەکانیەوە ڕاوەستابوو چەک بەدەست.
بولوارێکی لە پشتەوە، بەرانبەر بە شۆسەکە، جامخانەی موغازەکان.
لای ڕاستی بینای بانقێ، لای چەپی کڵێسەیەک.
– گوتم هێرش بۆ سەر کێ دەبەی؟
– گوتی بۆ ئەڵەمان.
گوتی هی ئەڵەمان بووین، تا شەڕی یەکەمی جیهان.
ئینگلیز هاتن، کۆمیتەیان گرت، لە ئەڵەمان ڕۆهاتین.
ئەڵەمان ڕۆیشت، ئینگلیز مایەوە.

ئینگلیز لە ١٨وە تا ٦٢ مایەوە.
لە ٦٢دا پاڵمان بە ئینگلیزەوە نا،
گوتی، کۆماری سەربەخۆین
هەر هێندەی گوت و بڕییەوە.
داروسەلام شارۆکەیەکی دڵگیرە
شارێ و شەقامەکانی پاک و خاوێن، بەتەعمیرات و ئاوەدان و خۆشن.
گەڕەکێکی گەورەی خۆشی هیندییەکانی لێیە.
هیندییەکان بێ بەزە سەرگەرمی بازرگانین.
بۆیان بکرێ ئاوی ئۆقیانووسەکانیش بە شووشە دەفرۆشن.
تانگانیکایی دژمنی سەری هیندییە بازرگانەکانن.
یانەیەکی ئینگلیزەکان لە نێو شاردایە.
وەختی خۆی هەر بۆ سپییەکان بوو.
ئێستا ناوەکەی گۆڕاوە، هاتوچۆکەرانیشی.
کۆشک و سەرای سەرکۆمار.
وەختی خۆی والیی ئینگلیزی تێدا بوو.
کۆلێجێکیش، ٤٨ قوتابیی هەیە، هەموو تانگانیکایی.
پرۆفیسۆرەکان ئینگلیزن.
کڵێسە، مزگەوت، ڤێللا، ئوتێل، باڵیۆزخانە،
باڵیۆزخانەی سۆڤێت لە خانووی موسڵمانێکدایە.
دەرگاکەی بیسمللایەکی بەئەلفبێکەی عەرەبیی لێ نووسراوە.
تراموای و پاس و فلانی نییە،
بەلام لە هەر مارکەیەکت ئۆتۆمۆبێل دەوێ هەیە.
هەمووشیان سوکانەکانیان لای دەستە ڕاستەوەن.

سیستێمی ئینگلیزە.
شوفێری تانگانیکایی فرە وەستان.
کابارییێشی لێیە تا بەیانی دەر وەتاک.
تانگانیکاییەکان، خەڵکی وڵاتەکە
لە زنج و کولبەی قەمیش و ژاژدا لەسەر زەوی دەژین.
زمانی دەوڵەت بەسەواحیلی و ئینگلیزییە.
ئەندازیاری تانگانیکایی لە سەرانسەری تانگانیکادا
١ دانەیە.
٣ پزیشک
سەرخۆشی تانگانیکاییم نەدیت.
سەرخۆشەکان لە سپییەکانن.
سپیی بێ کارم نەدیت.
بێ کار هەموو تانگانیکایین.
ئەوانەی لەسەر شۆسەکان شێرەدارینە بەتووریستان دەفرۆشن
تانگانیکایین.
ئەفسەری تانگانیکاییم دیت، سەرکۆمارم دیت، مامۆستام دیت.
سەرکۆمار نایرێری بێ وچان بەچاوی مامۆستایەکی خەیاڵ بردووەوە لە
دیوارەکانەوە سەیر دەکا.
لە نێو چوارچێوەکەیدا، لە ژێر جامێکەوە دانیشتووە، خۆی بەسەر
باستۆنە سپییەکەیدا داوە.
پۆلیسەکان، ئەوانە من دیتمن تانگانیکایی بوون.
لە بانقەکاندا کارمەندی تانگانیکاییم نەدیت.
یا سپی یا هیندین.

گارسۆن و حەماڵ تانگانیکایین.

گوندییەکانیش، شوانیش، کرێکاریش، سەرەک خێڵ و هۆزانیش.

لێروکانەیش فێست لەسەر زۆرن، ڕەنگاوڕەنگ، بابەت بابەت،

بەگێز و گوڵینگ، بێ گێز و گوڵینگ.

ئێمە، تورک، فێستمان لە یۆنانییەوە وەرگرتووە،

لەسەر عەرەبانمان داوە،

ڕەنگە لەسەر سوودانییانیش،

ئەوانیش لەسەر ئافریقاییی ڕەش،

یا ئەوان، یا ئینگلیز،

ئینگلیز لەسەری نابن،

کەرکەدەنێکی فێس لەسەر ببینم سەرسام نابم.

نامەی پێنجەم

لە یانەی (سپای ڕزگاری) لە داروسەلام، لە گەرمان خەو لە چاوان ناکەوێ.

گەرما فیچق فیچق بەپێستمەوە دەنووسێ.

ژن و مێردە کەنەداییەکان دوعای شێوانیان بەماگنیتۆفۆن[٢] لەمێژە لێ دا.

شێر نەڕەیان نایێ.

شێر لە ژوورێن.

شێر، فیل، کەرکەدەن،

زێبرا، زورافە، مامز.

لە مۆسکۆ، لە پارکی زۆڵۆجی پڵینگیش هەیە، ورچی سپیش،

---

(٢) ریکۆردەر، موسەجیلە.

پێنگوینیش.
دۆندرمەی سەرتوێژداریش هەیە.
لە مۆسکۆ کولوو کولوو بەفر دەبارێ.
گەرما بەپێستمەوە دەنووسێ
لە ژێر پەردە و کولەکەمدا ڕووت و قووتم.
سەر پەردە و کولەکەم قومقومۆک تەنیویە.
قومقومۆک لە چەشنی بێچووە تیمساح، زمانیان دەردێنن،
ڕەنگە قومقومۆکیش نەبن.
لە بەندیخانەکەی بورسە پەردە و کولەمان لە چەرشەفی نوێنەکان
دروست کرد،
سبەینان تەختە کالۆسمان بە مەشکە فڕێ دەدا.
گەرما بە پێستمەوە دەنووسێ.
گەرما لە نەبزمدا پل دەدا.
بەخوێنی شادەمارەکانمدا دەگەڕێ.
لە مۆسکۆ بەفر دەبارێ،
یانەکو نابارێ؟
پێش نووستن سەیرێکی تەرمۆمەترەکەت کرد بەتەنیشت پەنجەرەکەوە؟
١٥ لە ژێر سفرەوەیە، ١٧ لە ژێر سفرەوەیە؟
چرایەکی شین بەسەر سیسەمەکەتەوە.
بیر لە چی دەکەیەوە؟
یاخۆ هەرکە سەرت خستە سەر سەرین و نەخست، خپ خەوت لێ
کەوت؟
لە یانەی (سپای ڕزگاری) لە داروسەلام، خەو لە چاوان ناکەوێ.

نامەی شەشەم

ئەم بەیانییە سەیری ئۆقیانووسی هیندم کرد.

جووتێ قسەم لەگەڵت هەیە لەبارەی ئۆقیانووسەکان.

لە کەناری هەر ئۆقیانووسێکەوە بڕوانی

لەگەڵ مەڕمەڕەدا جیا ناکرێتەوە.

ئۆقیانووسەکان لە خۆشەویستییەکی گەورە دەچن تولیاکۆڤا

لە سەیرکردن

ئۆقیانووس قنیاتی پێ دەکرێ.

نامەی حەوتەم

کووچە و بازاڕ گەڕام، ئافرەت!

نرخی شمەکانم یاداشت کرد.

تانگانیکا هەرزانییەکی سەیرە.

مەسەلا، هەتاو،

هەرە گەییوەکەی، هەرە سوورەکەی،

مەسەلا، باران،

لەوانی بەمانگان لێ ناکاتەوە، جۆری شەست و ڕەهێڵە.

یا لەرزوتێ، بابەت بابەت، هەمەچەشنە.

یا دەست و مەچەکی ئەسمەری تێر،

لە کاڵ، لە گەییو.

هەروەها لەوانی کە ناولەپ و نینۆکی هەموویان پەمەیی.

تەنانەت مۆز،

هەر هێشووێکی پێنج کیلۆیی،

له بوتڵێ پیپسی کۆلا هەرزانتر.

ئەمانەم بۆ نووسیت، هەردوو دییەکەم، بیر دەکەمەوە،

ئەی ئەنەدۆڵەکەی من، لە تانگانیکا گرانیترە؟

لە هێندێ جێی، باران زۆر گرانترە،

لە هێندێ وەرزدا هەتاو،

بەڵام نرخی لەرزوتا،

یاخۆ دەست و مەچەک،

خۆ یەکجار، ئەوانی پەنجە بەخەنەکانیان

هیچ لێرە هەرزانتر نین.

ئەگەر مۆز دەڵێی،

لای ئێمە پێ ناگا،

بەڵام پیواز و خوێ،

نەک پێنج کیلۆی، بگرە کیلۆیەکی

بەنرخی مۆزی ئێرەیە.

نامەی هەشتەم

چۆنی تولیاکۆڤا، لە چ عالەمێکدای؟

قژە ڕەنگ کاینەکان چۆنن؟

لە چ عالەمێکدان مژۆڵە شینەکان؟

مژۆڵە شینەکان ڕێم بدەن،

دەمەوێ سەیری ناو چاوەکانتان بکەم،

بەشکو لە گەڕاندا لە نێو چاوەکانتاندا تووشم بێن،

بەشکو لە توێی دێری کتێبێکەوە،

لە (پێسچاننایا)ی دووەم، لە جێ سواربوونی پاسدا.

له نێو چاوەکانتدا تووشم بێن و
بڵێن: (مەرحەبا نازم!) چۆنی، کەیفت سازە؟،
سڵاو لە ڕۆخانەکەی مۆسکۆ دەکەم،
سڵاو لە مەیدانی سوور، لە دووکێشی کارگاکان، سڵاو لە سەربەلەری
شانۆخانەکان دەکەم،
سڵاو لە وێنەکەی ئەستەمووڵ دەکەم کە بەدیوارەوە هەڵواسراوە!
ئەگەر لە من دەپرسن، من ئەمە دوو ڕۆژە لە باکورم.
لە ئارووش، لە مۆشی،
لە دەوروبەری کوێستانە بەبەفرەکانی کلیمانجارۆم.
کوێستانێکی گەشت و سیاحەتە.
خۆشگوزەرانیی ئوتێلەکان بۆ ئیسویچراییەکانە.
مۆشی، هۆزی جاگگای لێ دەژی.
لە ئوتێلان، لە مەزرا قاوەکان،
لە مەزرا گوشەکان کار دەکەن.
مەزرا گوشەکان هی ئینگلیزن، هی هیندین،
هی ڕۆمەکانن.
تیرەی جاگگا ڕووخۆش و ژیر و نەرم ڕەفتارن.
پیاویان بەکراسەوە، بەشۆرتەوە دەگەڕێن.
بەڵام زۆربەیان حەز لە سواریی پایسکل دەکەن.
ژنانیان بەکراسی ڕەنگاوڕەنگەوە بەلەنجەولار دەڕۆن.
وەک سەرلەبەری ژنانی ئافریقا، ئەوانیش باری لەخۆ زلتر
بەسەر سەریانەوە هەڵدەگرن.
کیژی گەنج و جحێڵم دیت.

ڕەش ڕەش وەک بیبەری ڕەش، شیرین وەک شەکر و
بادام،
بەتەنوورەی فش و فۆڵەوە،
خوێندەواری لە ئەنەدۆڵ بەرزتر.
چووم بۆ نگۆرۆنگۆرۆ کراتێر.
زارکی ئاورپژێنەکە بەچیمەن و دار و درەخت تەنراوە.
گوتیان دوو سەد کیلۆمەتر چوارگۆشەیە.
کەرکەدەنی سیاحییانەم دیت
زورافەی سیاحییانە، فیلی سیاحییانە،
گەلە گەلە دەگەڕێن، تۆز دەکەن.
جێبەکەمان بەناویاندا دەڕوا، نزیک، هەر لە بن لووتیانەوە،
جار ناجارێ سەریان هەڵدەبڕن سەیر دەکەن،
مارکەی ئۆتۆمۆبێلەکە دەناسنەوە:
لاندرۆڤەر.
بەخەم و نیگەرانییەوە بەڕاست و چەپدا ئاوڕ دەدەنەوە،
وەڕەزییە.
برێ مامز نامۆییان لە لاندرۆڤەرەکە دەکرد،
بەگومەتە دایان کێشا.
ئێوارەیەکیان ئەمریکاییەک لەو سەر هەرێزە دەبوورێتەوە.
تا سبەینێ شێر لەسەری ئێشک دەگرن،
سەیر دەکەن بەهۆش نایەتەوە،
دەیخۆن.
گۆڕەکەیم دیت.

بەسەرهاتەکەی لە کێلی گۆڕەکەی نووسراوە.
دەوروبەر (ماسایی)یەکانی[3] لێ دەژین، ڕووت و قووت،
تەنیا هەر عەیبی ژنان بەدەرەوە نییە.
ئینسانەکان درشت و زەبەلاح.
ئاشقە ڕەنگی قاوەیین.
خۆیان لە ڕەنگی قاوە وەردەدەن.
نەرمەی گوێیان لەسەر شانیان دەخشێ،
بەشتی قورس شۆڕی دەکەنەوە،
ماساییەکان ڕەوەندن.
پەز و ڕەشەوڵاخەوانن.
گۆشتی گایەکانیان دەخۆن و شیرەکەی بەگەرمی دەخۆنەوە.
هەر شێرێ هەڵکاتە گاڕانیان، لە گوێی دەگرن، بەڕمبان وەگی دەدڕن.
لە کراتێر چیتان لە هەموو پێ پەسندتر بوو؟
فیل؟
کەرکەدەن؟
ماساییەکان؟
مامز؟

نامەی نۆیەم

ڕۆژانی پاش لە زیندان دەرچوونم بەبیر دێتەوە،
نەک لە زیندان دەرکرانم، لە زیندان دەرچوونم،
ڕۆژانی لە ژوورەوەبوونی خۆم، لە دەرەوەبوونی دۆستان و بەزۆری[٤]

(٣) ناوی هۆزێکە.
(٤) زەغت، تەوژم. مەبەستی لە زیندان دەرکرانیەتی بەزۆری ڕای گشتیی جیهان.

ڕۆژگار لە زیندان دەرچوونم.

شادی،

شایی، جێژن

کەمێ سەرسام.

شادی،

چریسکەی خەون و خەیاڵ، ئاوات و هەویا بەلقەوە، نەک بەروبوویان،

چریسکەیان.

بەدەنگی بەرز مانای زیندان لە هەموو کەس و خۆت گەیاندن تا ئێستایش

بەدەم زیندان

چوونە خەونەوە ڕادەچن.

بەیاسا و دۆزی سالانی ساڵی زیندانەوە ڕاهاتن بەرۆکت بەرنادا.

زەرفی نامەکانت داناخەی،

قەرەوانە چاوەڕێکردن.

لەگەڵ ئێوارە داهات، دەرکە لە دەرێڕا کلۆم دران،

چرا لەخۆڕا هەلایسان.

شادی،

شایی، جێژن.

بەلام ڕۆژانی جێژنیش هەروەک هەموو ڕۆژانی تر دواییان دێ.

سەیرەکەی ماڵەکەت دلۆپە دەکا،

پەنجەرەکان، دەرکەکان چاکردنەوەیان دەوێ،

ئاوهێنان، گازکردنەوە، ئەلەتریک داگیرساندن.

چەرشەف کڕین، دەفر و ئامان، کتێب.

دەست و مەچەکت تەیار بۆ کار و فرمان.

ئەوان لە ژووریش کار و فرمانیان پێ کرا،
بەڵام زانست لەبیر کرا.
پارەشت نییە.
کەوتنە ناو قەرز و قۆڵەیشەوە خەتەرە.
بەچی، لە کوێوە، چۆن پێویستە دەست بەبنیاتنانی ماڵی ئازادی
بکرێ؟
دەمەوێ بڵێم،
حاڵی تانگانیکا لە حاڵی تازە لە زیندان دەرچوو دەکا.

نامەی دەیەم

گوێم بۆ زەوی هەڵخست،
گوێم لە خاکی ئافریقا گرت،
خوتەوبۆڵە دەهات لە ئۆگانداوە، لە مۆزامبیکەوە،
لە ئافریقای باشوور پێ پاژنە پەمەییەکان بەتووڕەییەوە زڕە لە
زنجیرەکانیانەوە دێنن.
لێڕەوارەکانی ئانگۆلا وەک شێرە سەوزەکانی لە خوێنی خۆدا گەوزیو
دەنەڕێنن.
ئیمپریالیزم وەخۆ کەوتووە دوا شەڕ و گەڕی بەکار دێنێ،
بەڵام چەکداری، زیندانەکانی،
سەر بەواڵییەکانی.
سەرم هەڵبڕی سەیر دەکەم:
ئافریقا لەسەر دووڕیانێ وەستاوە،
ڕێگا هەیە گرگڕ دەچێتەوە بۆ هەڵدێری کۆیلەیەتی،
ڕێگا هەیە دەچێتەوە بۆ برایەتیی گەورەی ئازادیی گەورە...

واتە دەمەوێ بڵێم،

هاوسەرۆکە ژیرە شۆخەکەم،

نامەی نۆیەمم جارێکی تریش بخوێنەوە.

خۆ تۆ بێ ئەوەی بگوترێ لەب، لە لەبلەبی دەگەی.

هێندەی، کە نایزانی، ئارەزووی چاوپێکەوتنتم هاتووە مۆسکۆییەکەم،

تولیاکۆڤام!

ڕەشەمێی ١٩٦٣ تانگانیکا

نامه بۆ ژنەکەم

نازم حیکمەت

١٩٣٣/٩/١١

بۆرسە

بەندیخانە

دەنکەکەم،

لە دوا نامەتدا،

دەڵێی،

«سەرم دێشێ

دڵم هەڵدەشێوێ».

دەڵێی

«بێتو هەڵتواسن

تۆم لە دەس چی»

«ناژیم»

دەژیت ژنە خنجیلانەکەم،

یادگارم وەکو دووکەڵێکی ڕەش لەگەڵ

بادا بڵاو دەبێتەوە،

دەژیت، باجیە قژ سوورەکەی دڵم،

ئازاری مەرگ

له خەڵكەكانی چەرخی بیستەمدا
ئەوپەڕەكەی هەر ساڵێک دەكێشێ
مردن،
مردووێكی بە پەتەوە هەڵواسراو،
دڵم بەم جۆرە مردنە قایل نابێ،
بەڵام،
دڵنیابە خۆشەویست،
ئەگەر دەستی تووكنی ڕەشی وەكو جاڵجاڵۆكەی
قەرەجێكی بەسەزمان،
پەتی سێدارەی لە ملم كرد،
بۆ ئەوەی لە چاوە شینەكانمدا
ترس بەدی كەن،
بێهوودە دەكەن
تەماشای نازم!
من،
لە تاریک و ڕووندا، لە دوا بەرەبەیانمدا
دۆستەكانم و تۆ دەبینم و
تەنیا،
ئازاری گۆرانییەكی نیوەچڵ
دەبەمە ژێر خاكەوە.
ژنەكەم، ژنەكەی من،
دڵ و دەروون چاكەكەی،
ڕەنگ زێڕەكەی،

چاوەکانی لە هەنگوین بەتامترە مێشەنگەکەم،
بۆم نووسیبووی،
داوای لەسێدارەدانم کراوە،
دەعوا هێشتا لە یەکەم هەنگاویدایە و
سەری پیاویش هێشتا وەکو شێلمێک
هەڵناکێشن.
لەمانە گەڕێ پیاو، هەمووی فشەن،
ئەمانە ئیحتیمالێکی دوورن،
ئەگەر پارەت هەیە،
دەرپێیەکی فانیلەم بۆ بکڕە،
باداریەکە قاچ و قولی کۆڵەوار کردووە،
لە بیریشت نەچێ کە
ژنی بەندییەک
دەبێ هەمیشە بیر لە شتی
چاک بکاتەوە.

پاشکۆی عێراق، ژمارە ١٥، ١٩٧٨/٨/٢١

نامەی حەوتەم بۆ تارانتا بابوو

من دەزانم،
ئەو پرسانەی،
وەکو شووشەی،
قەپات،
لەسەر ڕەفەی
مێشکت
ڕیز کراون،
لە پێنج، شەشێکان،
پتر نین...
تۆیەکی وەک هەر پرۆفیسۆرێکی حوقووقی دەوڵەتان
نەخوێندەوار و کوێرەوار...
وێڕای ئەمەش
ئەگەر بێتو لێت بپرسم
بڵێم ئەمن:
«ئەگەر هاتوو بزنەکانمان،
مووە لوولەکانیان هەڵوەرین،
شیری وەکو دوو تیرێژ تیشک
لە گوانی دوو گۆیان بڕا
پرتەقاڵمان یەکە یەکە وەک ساوای ڕۆژ

بەدارەوە وشک بوونەوە،
نەهات بەپێی ئێسکانیەوە،
وەکو قرالی خۆماڵی
بەخاکماندا بێتو ڕەت بێ
تۆ چ دەکەی؟
تۆ پێم دەڵێی:
– «وەک شەوێکی بەئەستێرە،
لەگەڵ گزنگ چۆن تا دێ ڕوون دەبێتەوە.
دڵۆپ دڵۆپ منیش بۆیەم لە دەست دەدەم
تنۆک تنۆک کاڵ دەبمەوە».
تۆ پێم دەڵێی:
– «پرسیاری وا لە ژنێکی ئافریقایی دەکرێ هیچ؟
نەهات مردنە،
هات دڵخۆشی...
بەڵام ئەمە چ حیکمەتێکە تارانتا بابوو.
ئەمە لێرە سەرلەبەری ئاوەژووە!
دنیا لێرە فرە سەیرە
بەهات دەمرێ
بەنەهات دەژی
مرۆ نەخۆش، وەک گورگ برسی
لە وارشەکان دەخولێتەوە.
عەمبارەکان کلیل دراون
عەمبارەکان پڕن لە گەنم

خۆ کارخانەکان دەتوانن
لەگەڵ قوماشی هاوریشما
ئەو ڕێگەیەی لە زەوییەوە بۆ ڕۆژ دەچێ
ئەویش بچنن.

ئینسانەکان پێخاوسن
ئینسانەکان ڕووت و قووتن...
دنیا لێرە هێندە سەیرە
ماسی قاوە دەخواتەوە
منداڵ شیری دەست ناکەوێ
خەڵکی بەقسە بەخێو دەکەن
بەراز شەق لە پەتاتە هەڵدەدا.

پاشکۆی عێراق، ژمارە ٢٥، ساڵی ١٩٧٩.

بۆ کوڕەکەم

نازم حیکمەت

هەبوو نەبوو، کوڕم، سێ هەرزەکاری هاوبالا و هاوتەمەن هەبوون، هەریەکە لە سـوووچێکی سێ سـوووچەی لێک دووری سـەر زەوی بوو، کـوڕم، هەرسێ هەرزەکـاری هەریەکە لە سـووچێکی سێ سـووچەی لێک دووری سـەر زەوی نەیەکتریان دیتبوو، نەناو و شان و شکۆی یەکدییان بیستبوو.

ئەم سێ هەرزەکـارەی کە هەریەکەیان لە سووچێکی سێ سووچەی سـەر زەوی دەژیـان، بۆ دۆزینـەوەی بـەردی (لەشـــــســـــاغی هەتاهەتا) لە ئان و زەمـانێکدا، لە یەک ڕۆژدا، لە یەک سـاڵدا، لە وڵاتی خـۆیان بەڕێ دەکـەون، کوڕم!

مـەڵێ، بەردی (لـەشـــســـاغی هەتاهەتا)ش لە پشت چەندیناوچەندین لێ ناکەوێ.

چیای گەردن کەشـەوە، لە نێو بیرێکی خوێناویدا بووە. بۆ دیتنەوەی بەردی (لەشساغی هەتاهەتا) کە لە پشت چەندیناوچەندین چیای گەردن کەشەوە لە نێو بیرێکی خوێناویدا خۆی شاردبووەوە، هەرسێ هەرزەکارەکە، کە هەریەکە لە وڵاتێکی دوور لە وڵاتی ئەوی تریان دەژیا، ملی سێ ڕێگەی لێک جـیـاواز دەگرن، کوڕم.

یەکـەم هەرزەکـار دەڕوا، دەڕوا هەتا کـاڵە ئاسنینەکـەی و گـاڵۆکـە ئاسنینەکەی دەستی هێندەی شووڵەبییەکی باریکیان دەمێنێ، لە نیوەی ڕێگە دادەنیشێ دەڵێ:

با تۆزێ پشوویێک بدەم، کەمێ ماندوویێتیم بحەسێتەوە.

یەکەم هەرزەکار بۆچی لە تاو ماندوویێتی نابۆرژێ و خپ خەوی لێ ناکەوێ.

لە پاش ماوەیەک یەکەم هەرزەکار چاوی هەڵدێنێ کورِم، بەڵام چ ببینێ، تەماشا دەکا کچێکی دەست و پەنجە بەخەنەی چاو بەکلی جوانی جوانان لە ژوورسەری وەستاوە. کچە دەپرسێ: «ئۆغر بێ، هەرزەکار، ئەوە بۆ کوێ دەچێ؟» هەرزەکار لە وەڵامدا دەڵێ:

«لە بەردی لەشساغی هەتاهەتا دەگەڕێم». کچە دەڵێ: «بەردی لەشساغی هەتاهەتا لە پشت چەندیناوچەندین چیای گەردن کەشەوە، لە نێو بیرێکی خوێناویدایە. ژیان هێندەی بەبەرەوە نییە بەشی گەیشتن بەوێ بکات. ژیان پێنج و دوو ڕۆژێکە، پێویستە بەخۆشی و کامەرانی بیگوزەرێنی، تۆ مێشەنگ و من گوڵ، وەرە لەگەڵمدا بمێنەوە هەنگوینەکەم بگرە».

یەکەم هەرزەکار سەری شۆڕ دەکا، کورِم، لە نیوەی ڕێگە دەمێنێتەوە. هەرچی دووەم هەرزەکار دەبێ دەڕوا دەڕوا، دەڕوا، دەڕوا، دەڵێ نەبادا ماندوو ببم و خەو بمباتەوە چەقۆکەی دەردێنێ لەشی لە چەند لاوە بریندار دەکا و خوێیەکی زۆر بەبرینەکانیەوە دەکات.

دووەم هەرزەکار ئێش و ئازارەکەی لەوەدا نابێ، برینەکانی زۆر دێشێن، هەرزەکار، هەرزەکار بۆچی ماندوویێتیت لەبیر ناچێتەوە، بەڵام لە تینووان زمانی بەمەلاشوویەوە دەنووسێت. دووەم هەرزەکار هێندەی تینوو دەبێ، کورِم، لە پڕ، لەوبەرەوە چاوی بەئاوێک دەکەوێ خۆی پێ ناگیرێ ڕادەکا بۆ سەر ئاوەکە. ئاوەکە لە ژێر تیشکی ڕۆژدا وەکو زێڕ چریسکەچریسک دەچریسکێتەوە. دووەم هەرزەکار فرێک ئاوی زێڕ دەخواتەوە، هەناوی وا فێنک دەبێتەوە کورِم، ئیدی جارێکی تر ئەو سەراوە بەجێ ناهێڵێ و لە دوو سێیەکی ڕێگەدا دەمێنێتەوە.

یەکەم هەرزەکار لە نیوەی ڕێگە، دووەم هەرزەکار لە دوو سێیەکی ڕێگەدا دەمێنێتەوە. ئینجا با هۆدەینەوە سەرەوکاری سێیەم هەرزەکار، بزانین ئەو چیی بەسەر هات؟ سێیەم هەرزەکار هەر دەڕوا، هەر دەڕوا، تینووی دەبێ لە

ئاوی چریسکەداری سەر ڕێگە ناخواتەوە، ماندوو دەبێ لەسەر رانی دەست و پەنجە بەخەنەی چاو بەکلی جوانی جوانان ناحەسێتەوە...

هەر دەڕوا، هەر دەڕوا، هەر دەڕوا، هەر کەسێ وا بڕوا کوڕم، دەگاتە جێ.

دە تۆش وەکو ئەو، بێ ماندووبوون، تۆش وەکو ئەو بێ تینووبوون، تۆش وەکو ئەو بڕوا بکە و بڕۆ، کوڕم.

خاوەن بڕوا دەگاتە ئەنجام.

پاشکۆی عێراق، ژمارە ١٧ی تەمووزی ١٩٧٨

بۆ نووسیارانی ئاسیا - ئافریقا

نازم حیکمەت

١٩٦٢

براکانم،
مەڕواننە ئەوەی قژم زەردە،
من ئاسیاییم.
مەڕواننە ئەوەی چاوم شینە،
من ئافریقاییم.
دار و درەختەکانی ئەوێی من
سێبەریان بۆ ژێر خۆیان نییە کوتومت وەک
ئەوانی ئەوێی ئێوە.

لە وراگەی من نان لە دەمی شێردایە
سەرچاوە حەزیای لەسەر دەنوێ
پانپانکی لەسەرە.
پێ لە پەنجا نانرێ دەمرێندرێ لەوێ
کوتومت وەک ئەوانی ئەوێی ئێوە.
مەڕواننە ئەوەی قژم زەردە،
من ئاسیاییم.
مەڕواننە ئەوەی چاوم شینە،

من ئافریقاییم.
له سەتا هەشتای ئەوانی من نەخوێندنەوە دەزانن،
نەنووسین.

شیعر دەماودەم دەگێڕدرێ، بەگۆرانی دەگوترێ
شیعر دەتوانێ لەوێی من ئالا پیرۆزە بکا
کوتومت وەک ئەوانی ئەوێی ئێوە.

براکانم!
دەبێ شیعرەکانمان بەگەڵ گاریوەڵە کەون
جووتیان پێ بکرێ
دەبێ بتوانن بچنە نێو زۆنگی مەرەزەوە
تا چۆکان.
دەبێ بتوانن هەموو پرسیارێ بکەن
دەبێ هەموو مەشخەڵێ بتوانن خڕ کەنەوە
دەبێ بتوانن لە سەرەڕێیان بوەستن
دەبێ شیعرەکانمان وەک کێلەڕێی کیلۆمەتر خوێنەوەکان بن
کە دژمن نزیک کەوتنەوە بتوانن
بەر لە هەرچی بەدییان کەن
دەبێ بتوانن لە ناو جەنگەڵستاندا لە تەمتەمان بدەن،
ئەوەی لەم سەرزەوییە دیلە،
تەنیا وڵاتە،
تەنیا مرۆ.
تا گەواڵە هەورێکی بەئاتۆم بەئاسمانەوە بمێنێ

دەبێ شیعرەکانمان سەروەت و سامانیان،
ئاوەز و بیریان، ڕۆح و گیانیان، هەرچییان هەیە و نییە،
بەئازادیی گەورەی بدەن.

نووسەری کورد، ژمارە ١٢، خولی دووەم، ئابی ١٩٨٣

چەرخی نووسەرانی بوێر و ئازا

یەشار کەمال

ئێمە چ دەڵێین؟ دەڵێین یەکسانی هەبێ. ئینسان وەکو دیل نەژی. مرۆ ئازاد و سەربەخۆ بێ. توخوا، بۆ نووسەرێکی ئەم چەرخە چی شتێ لەمە ئاساییتر دەبێ؟ چی لەمە خاوێنتر و پاکتر هەیە. تێکڕای نووسەرانی بێ دەسەڵاتی دنیا داوای ئەمە دەکەن کەچی کەسیش پێیان ناڵێ ئێوە چ دەکەن و برۆ بە سەر چاوتانەوەیە. سەد سەد و پەنجا ساڵە نووسەران داوای دەکەن. نووسەران زمانی حاڵی میللەتانن. نووسەران هەمیشە، سەبارەت بەو ئەرکەی لە ئەستۆیانە، زۆریان کاری گەورە کردووە و دەشیکەن. چالاکیی بەرچاویان زۆر نواندووە و دەشینوێنن. کێشەی وڵاتی ئێمە، لە چاو کێشەی وڵاتانی دیکە، کێشەی بە ئاشووب و سەر بەگۆبەندە. نووسەری ئێمەش لە سۆنگەی ئەم ئەرک لە ئەستۆگرتنە دەیەوێ -با هێندەی مێروویەکیش بێ- شتێک بە شتێک بکا، خۆ دنیا خراپ نابێ.

ئینسانەکانمان دیلی خاکن. بەشێکی زۆری خەڵکەکەمان تا ئێستاش لە خانووبەرەیەکدا دەژین کە لە ئەشکەوت پتر دەچن تا شتێکی دیکە. فەرموو بچنە رۆژهەڵاتی ئەنەدۆڵ. بە هەزاران گوند دەبینن خانووەکانیان لە ژێر زەویدان. ئێمە دەمانەوێ ئەم خانووانە لە ژێر زەوییەوە سەرکەونە سەر زەوی و بەر رووناکی. خواستەکەمان خواستێکی زۆر چکۆڵەیە. تۆ بڵێی وەسەر زەویخستنی ئەمانە کارێکی هێند سەخت و دژوار بێ؟ ئی وا لە نێو ئینسانانی وڵاتانی ئێمەدا هەن کە هێشتا لە نێو بەرد و تاوێری کۆڵراودا دەژین.

هەموو دنیا جارِی پێشکەوتوویی وڵاتی ئێمەی داوە و لەو ناوە بارەی دێ. بۆ کەس ماوە بە لیستەی راستەقینە و ژمارەی تەرازوو کراوەوە لە دواکەوتوویی ئێمە نەخوێنێ؟ چ دەخۆین، چ دەخۆینەوە، لە کوێ دەنووین، هەموو دنیامان تێ گەییون.

ئێمەش خۆمان ئەمە دەزانین و نکوولّیی لێ ناکەین و لە هەموو دەرفەتێکدا دەیدرکێنین و دەڵێین و هاوار دەکەین بابە ئێمە وڵاتێکی دواکەوتووین. خۆ هەر ئێمە هاوار ناکەین. گەورەپیاوان و دانا و زاناکانیشمان دەیلّێن.

ئەمە هەموو جوانە، زەریفە، بەڵام هەر کە ئەمەت بە چیرۆکێ نووسییەوە دنیا وێران دەبێ. خۆ ئەگەر بۆ شانۆت نووسی ئەوە هەر باسی سەرتە و رۆژی حەشرە. خۆ سینەما، ئەوە هەر باسی مەکە. هەرکە لێی نێزیک دەکەوییەوە و ناکەویتە تارمایی رەقیبت وەکو هەیوولا، وەکو شتی نابینا، بێ هەناسەدان لەبەر مێشکا دێ و دەچێ.

بەڵێ تێکرِای نووسەرانمان بەرەنگاری گرفتاری ئەمەن. کە بەرەنگاریشیان دەبن چ دەبێ و چ دەقەومێ؟ ناچار لەگەڵ کۆنەپەرستی و رژێمدا دەستەوبەرۆکی یەک دەبن و کارەساتێکیان بەسەر دێ با بەسەر دەواری شرِی ناهێنێ.

جا لەم بەینەدا خەڵک چ دەکا؟ دنەی نووسەران دەدەن و ورەی مێرخاسی بوێرییان وەبەر دەدەن. بەکورتی بە پاڵەوانیان لە قەڵەم دەدەن. کێش و ترازووی نووسەرێتی دەپێچرێتەوە، تەنیا کێش و ترازووی مێرخاسی و ئازایەتی لە ئارادا دەمێنێتەوە.

«کورِە تۆ تەماشا تەماشا، نووسەر چ چیرۆکێکی بۆ شانۆ نووسیوە. بابە ئەگەر ئەم نووسەرەیان لەسەر ئەم چیرۆکە لە زیندان نەپەستا من دەستی خۆم لە بندا دەبرِم. بەراستی نووسەرە. بەڵام چ نووسەرێ. ئاغاکانی بەدەردێ بردووە، نەبووە و نەبیستراوە. پەروای لە هیچ نییە، لە هیچ ناسڵەمێتەوە. مل لە چەقۆ دەسوێ.»

«بنۆڕە بنۆڕە، چ ریپۆرتاژێکی نووسیوە... ریپۆرتاژە ها، نە گاڵتە. چ لەمە سەیرتر دەنووسرێ، باسی ئەو کەسانەی کە بێ تێ و لەرز دەمرن، یا ئەوانەی کە لە ژێرەوە هەمیشە خەریکی دزی و درۆزنین وا دەکا، وەک بڵێی ئەم نووسەرە گوڵمەزێکی بە چاوەوە بێ وایە.»

«فیلمێکی هێند سەیرە پێم وایە رەقیب قەت فیلمی وا رێگا نادا... بڵێ چییان کردبێ باشە. گوندیی پێخاوس و مێخاوسیان پیشان داوە. ئەی ئافەرین بۆ خۆتان و فیلمتان. بەڕاستی ئازایەتییە.

تۆ وەرە، لە پێپەتیی پیشاندان نەترسی» جا بەڕاستی نووسەرەکانمان وەکو لە سەرەوە باسمان کرد بە مەتح و بە شان و باهوو هەڵدانا پێشوازی دەکرێن.

نووسەرەکانمان ئەگەر سەبارەت بەوانەی لە سەرەوە وتمان بۆسۆ و ناونۆچک نەکرێن، ئەوەی بەسەریان دێن بەسەریان نەیەت، بەگوێرەی خواست و ئارەزووی خۆیان، بەو داخواز و پێشنیارانەی کە بۆ راستینەکانی وڵات دەری دەبڕن بنووسن، ئەگەر نووسینی ئەمانە بە کردەوەیەکی ئاسایی بزانرێ کەس بە نووسەرانمان ناڵێ قارەمان و بە چاوی پاڵەوانەوە سەیریان ناکەن. نووسەران قەرزی خۆیان دەدەنەوە. ئەرکی سەرشانیان بەجێ دێنن. دەڵێن نووسەر کاری خۆی دەکا و دەڕوا.

بەڵام ئەوەی لە دنیادا بە قەرزدانەوە و ئەرک بەجێهێنان دەزانرێ بۆ نووسەر لە وڵاتی ئێمە مایەی بۆسۆکردن و تێهەڵدان و زیندانکردن و برسێتییە و دەڵێی بە ئازار و ئەشکەنجەدان تۆڵەیان بۆ دەکرێتەوە. جا هەر سەبارەت بەوەشە کە خەڵک وا دەزانن لەبەر ئازایەتی دەگیرێن و خۆشەویستن.

با هەر شانازی بەخۆیانەوە بکەن. بەقارەمان و پاڵەوان بزاندرێن. کێشەم لەسەری نییە. دەڵێم سەرەڕای ئەوەش هێشتا هەر کەمە. دەڵێم خەڵک هیچ نادا. بەڵام ئێمە، نووسەران، بەرانبەر ئەم حاڵە، شەرممان بە خۆدا دێتەوە.

ئایا بە چ رەنگێ خـەڵکەکـەم لەم حـاڵە رزگـاریان دەبێ؟ زۆرمـان رێگای چارەسەرکردنی زانستییەکەشی دەزانین و دەیڵێین و دەیڵێینەوە. فێرگەمـان نین. هەشتا لە سەدمان نەخوێندەوارین. دەڵێن بە ئەزموون ساغ بووەتەوە تا فێرگە لە گوندان نەکرێتەوە خەڵکەکە فێری هیچ نابن.

لێرەوارەکانمان بەرەو نەمان دەچن. خۆ وەنەبێ پیاوی زانامان نەبن. بەڵکو زۆریشمان هەن و تەنانەت رێگای چارەسەرکردنیشی زۆر چاک بەڵەدین. بەڵام لە هەمـوو تاڵ و ناخـۆشـتـر ئەوەیە کـە کـەس هـەست بە پێـویستـی چەنە – چەنێکیش ناکـا. دەڵێی قـسـه لەگـەڵ دار و بەرد دەکـەین. ئاغـاکـانمان قایمقامەکان بۆ سوودی خۆیان لێ دەخورن. ئێمە ناچارین مەسەلەکە بەو رەپ و راستی و رووت و قووتییە وەپێش چاو خەین. کورە نەبووە نەبووە، وا دنیا وێران دەبێ، کەچی ورتە لە کەسەوە نایەت.

ئێـمـەش هەر هێندەمـان بۆ مـاوەتەوە بەگـژ کـۆنەپەرست و کـاری چەوت و چێڵی میریدا بچین و لە ئاکامدا لە زیندانێمان پەستن.

ئەم وڵاتـە جـوان و خـۆشـەیان لێ کـردووین بە یاسـاخـخـانـه و وڵاتی رەشبگیری، تووشی یاساخیی هێند سەیروسەمەرە دێین. تەنانەت کەرەپووی کەرەپوو ئاسابییش پڕ ناکاتەوە. هیزە بەچاوەوەی نەکەن، ئەم وڵاتە لە سای سـەری ئەم هەمـوو یاسـاخ و مـاسـاخـەوە بەم رۆژە گەیشت. جا لە هەمـووان سەیروسەمەرەتر ئەوەیە ئێمە هەر پەڵەی رەشی نێوچاوانی چەوت و چێڵی دەژمێرین. کەچی کەسمان وەچنگ ناکەوێ هیچ نەبێ پێ بکەنێ. ئێمە لە هیچە و لە خۆڕایی داخی دڵی خۆمان هەڵدەرێژین.

خۆ هیچ نەبێ ئەو نووسەرانەمان کە چاکن و بە گورن و خاوەنی سۆزێکی راستەقینەن، دنیایەکی جوان و رەنگینمان پێشکەش دەکەن. ئێمە زۆر نووسـەری وامـان هەن. نووسـەرانی ئێـمـە بە گـورێکی گـەورەوە بەسـەر راستینەکانی خەڵکەکەماندا، وڵاتەکەماندا دانووشتاونەتەوە.

با ئیـتـر باسی برسـێـتی و یەکـسـانیکردن بە ئازایەتی و دلێـری زانین

بپێچرێتەوە. پێویستە ئەمە ببێ بە یەکەم ئەرکی نووسەر.

نووسەرێک کە باسی یەکسانی و هەژاری دەکا، بەگژ چەوساندنەوە و زۆرداریدا دەچێ. ئەمە لەم چەرخەدا شتێکی یەکجار ئاساییە.

ئەوەی کە ئەمە بە ئەرک نەزانێ دیارە ئەوانەش بە نووسەر نازانێ کە ئەرکی مرۆڤایەتی و هاوولاتێتییان لە ئەستۆ گرتووە. جا نابێ لە ولاتی ئێمەش وابێ؟ کوا؟

رۆژێ کە ئەمانە دەبن بەشتی ئاسایی، رۆژێ کە نووسەرانمان قسە لە راستینە نیشتمانییەکانمان دەکەن جا با قسەکانیشیان زۆر تاڵ و جەرگبڕ بن، ئەگەر تووشی بەلا نەهاتن، واتە: رۆژێ کە چەرخی نووسەرانی ئازا و قارەمان بەسەردەچێ ئەوە لەو دیموکراسییەتە نێزیک دەکەوینەوە کە شانازیی پێوە دەکەین.

لەوانەیە بلێن چەرخی نووسەرانی ئازا و بوێر لە هیچ ولاتێ بەسەر ناچێ.

بەلام من دەلێم باسکردنی یەکسانی و راستینە نیشتمانییەکان لەم چەرخەدا شتێکی ئاساییە و بۆ نووسەرێ وەکو نان و ئاوی لێ هاتووە، نابێ بە کارێکی ئازایانە و کەڵەمێردانە بزانرێ.

پێویستە لە پێناوی ئەمەدا تێ بکۆشین.

بەیان ژمارە ٣٣، ١٩٧٦

شیری ماین

یەشار کەمال

مـــرۆ ئاگـــری لە شت کـــۆڵینـەوە و ڕازهـەڵینان و هـەرکـە هـەڵیــشی هـێنا لە خۆشییان وەک شێت لێ هاتنێکی – تێدایە.

ئێمـە کە بەدیداری ئـەم دنیای ئەمرۆمـانە شـاد و شـوکور بووینەتـەوە، هـەموو لە سـای سـەری ئـەم ئاگرەوەیە. لە سـای سـەری هێز و گوڕی ئـەم ئاگرەوەیە کە ئاڵقە لە گوێی فەرمانان نییە.

بەڵام مـرۆ هێنـدێ لایەنـی دژ بـەو ئاگـرە پیـرۆزەیشـی تـێدایە، بەڵای خـوام لێ دا، زۆر بڵـــحـــە. ئـەم لایەنـەی تێـــیـــدان، بوون بـە سـندمی دەسـت و پێـی. بۆ شکاندنی ئـەم سندمـەیش ڕەنجێکی زۆری بەبا داوە. ئـەم سـندمـە نـەبوایە، مـرۆ لە شـەڕ و شـۆڕشـی داهێنانـدا، لە ڕازهـەڵێنـانـدا، بـەگژ ئـەو چـەڵەمـانـەی لە پێی ئالاوون، چووبا، لەوانە بوو دنیـا شـتێکی تر بوایە و ئـەم شـوێنـەی پێـی دەڵێن مانگ زۆر زووتری پێ گەیشتبا.

مـرۆ سـالانـی سـاڵ بـە لاس و پەلاسـدا دەچێ، شـەڕ دەکـا، تا یاسـا و دۆزێ پێکەوە دەنێ. دامـــەزراندنـی ئـەو یاســـا و دۆزە ســالانی ســاڵی دەوێ. ئـەمــە کـارێکی چاک نییە؟ زۆر چاکـە. لە پاش مـاوەیەک ئـەو یاسا و دۆزە کـۆن دەبێ، دەوری بەسـەر دەچێ. کـە یاسـا و دۆز کـۆن بوو، جـاڕکێشـانـی یاسـا و دۆزی تازە، شـــۆڕشگێـڕانـی یاســـا و دۆزێکی نـوێبـــاو دەست بەدەرکـــە لە تـەپان و گرێژەنە دەرێنان دەکـەن. لە نێـو خـۆیانـدا بەشـەڕ دێن، یاسـا و دۆزپەروەرانـی کـۆن دەبەزن، بەڵام لەپاش چی... لەپاش ئـەوەی کـاری زۆر چاکـیـان لـەدەست دەچی...

ئینســانانی ئەو شــوێنەی پێی دەڵێن ڕۆژاوا گــورج و گــۆڵانەتر وەخــەبەر هاتوون. گوتوویانە ئێمە خەریکی چین؟ یانێ چی بەپاشەوە نووساوین، هۆ هۆ ئینسانینە لە هەر ڕازهەڵێنانێکی تازە، لە هەر بیر و ئەندێشەیەکی نوێ چاکە و خێروبێرێکی گەورە و زۆر و زەوەندەمان بەگیر دەکەوێ. ئەوانەی لە هەموو ڕووێکەوە داکۆکی لە بیر و ئەندێشەی نرت و نوێ دەکەن زۆر بوونەتەوە. جا ڕۆژاوا لە هەموو مەیدانێکدا پێش کەوتووە و بەرەو پێشەوە دەڕوا...

مرۆ هەر هێندە لە بیروبڕوای پێوە قاڵب گرتوو بەدەر نەختۆکەیێ، بیری کردبێتەوە کاری کراوە... ئەدی چەرمیان نەگورووە، چاویان دەرنەهێناوە، چی و چییان لێ نەکردووە. هەر بۆ ئەوەی نەبادا داهێنانێکی نوێباو، بیرێکی تازە لە کەلێنێکەوە بەناو وڵاتەکەیاندا بتەنێتەوە، پێکدا هەڵپرژاون، بەلاس و پەڵاسدا چوون، چونکە بیری نوێ، ڕازهەڵێنانی نوێ، یاسا و دۆزی کۆنیان ژێر و ژوور دەکا، سەراسوودەیی بڕێ ئینسان دەشێوێنێ. کار لەوەش خراتری لێ هاتووە. یاسا و دۆزیان وا شێواوە، بەڵام چ شێوانێ! ئەو ئینسانە ڕۆژاواییانەی کە بەکوڵێ داهێنانی نوێ و بیری نوێوە هاتوون، ورد و باریک ئەوانیان کردووە بەبەندەی ئاڵقە لەگوێی خۆیان. ئێمە بەهێندێ جۆرە سەر و مێشکمان گوت سەر و مێشکی ڕۆژهەڵات. گوتیشمان هەی بەبڕین چێ. جا ئەم سەر و مێشکە بەبڕین چووە، لە پێشان هەرچی داهێنانێکی تازە، ڕۆژاوا دای هێنا لە گژی ڕاچوو. نزیکەی سەد ساڵێ بەگژیدا چوو. ڕۆژاواییەکان ئەم تازە ئیجاتانەیان، چ بەزۆر چ بە خوایشت، بەهەر جۆرێ بوو بەلالوێچێ ڕووناکبیری وڵاتە ڕۆژهەڵاتەکان سەلماند. ئەوانیش تەماشایان کرد، خراپ نییە. یاسا و دۆزەکە نەختۆکەیێ شیرازەی تێک چوو، بەڵام کەمۆکەیێ. ئەوەندکۆکە عەیبە لە کیژی قازییش دەگیرێ. سواری شەمەندەفەر بوون، سواری پاپۆڕ بوون، سواری فڕۆکە بوون... بەدیداری کارەبایش گەیشتن. ڕۆژاوا ئەو هەمووەی پێ بەخشین. کەچی ئەوان هەر لێی بەلادا کەوتوون و لە خرپەی خەودان.

ڕۆژاوا ئێستاکە وا بەدوای کاروبارەوەیە. وا شۆڕشێکی تر

هەڵدەگیرسێنێ: ئاتۆم دروست دەکا، یەک. خۆی بۆ چوونە سەرمانگ ئامادە دەکا، دوو. شتێکی تر دەکا[1]، ئەمە لە هەمووی گرینگترە: دژ بەمرۆ بەدەست مرۆ چەوسانەوە ملی لە شۆڕشێکی بەسام ناوە.

ئینسانانی بەرەی هێزی پێشکەوتەی ئەم شۆڕشە بەسامە هەموو ڕۆژێ شتێ پتریان وەچەنگ دەکەوێ، بەڵام سەر و مێشکە ڕۆژهەڵاتییەکە، بەبڕین چێ، هەر بۆ ئەوەی، نەوەکا یاسا و دۆزەکە کەلێنێکی تێ کەوێ، گیانی خۆی بۆ بەخت دەکا و لە دژی گۆڕانەکەیە...

ئینسانانی ڕۆژهەڵات برسی، ڕووت، پەرێشان، بۆ پارووێک خۆیان بەدار و بەردردا دەدەن.

بڕوانن برسێتی لەم ئەنەدۆڵە ڕۆژهەڵاتەدا چ کارێ دەکا. هی وا هەن، دەڵێن بەپیتاک و باربووکردن بەری لێ دەگرین. من هەر لە ئێستاوە پێتان دەڵێم. ئەنەدۆڵ وا بڕوا، خەڵکەکە لەگەڵ ئەم برسێتییەدا ساڵانی ساڵ دەستەوبەرۆک دەوەستن.

مێشکی ڕۆژهەڵات چارەسەرێ بۆ ئەمە نادۆزێتەوە. لە چارەسەر گەڕان، چارەسەر دۆزینەوە دەبێتە بەهای سەر لێشێوان و هەرەسهێنانی یاسا و دۆزی ئەمڕۆکە. خۆ مێشکی ڕۆژهەڵاتیش ناشکوری نەبێ هەروا لە خۆیەوە یاسا و دۆز ناشێوێنێ... شەقڵ و مۆری ناشکێنێ... دەبا نەیشێوێنێ، پیاو. من خۆم لە قەرەی ئەو لایەنەی نادەم. جا وڵاتەکەی ئێمەیش وا لەم بارەدا و دەستەیێ کۆنەپەرست، کە گۆیا میللییەتچی، توورانچی، مقدساتچییان پێ دەڵێن، پەیدا بوون.

ئەمانە چ بڵێن باشە؟ ئێمە ڕەگەزپەرستین، میللییەتچین. چاکە، خاسە، بڕۆن بین. کارێکی لەبارە. ڕەگەزی تورک لە سەرووی هەموو ڕەزەکانەوەیە. سەردەمانێ ئەمەیان بەتەک گورگە دەم داپچڕلوەکەوە لەسەر بەرگی کۆواران دەنووسی. ڕەگەزی تورک لە سەرووی هەموو ڕەگەزەکانەوەیە، نییە، ئەوە

---

(١) ئەم وتارە لە ١٩٦٢/٢/٢٨دا بڵاو کراوەتەوە. وەرگێڕ

نازانم. پیاوانی زانست ئەم کاری ڕەگەزپەرستییەیان کرد بەدۆ و دۆشاو. پەڕ و باڵی پێشکەوتیان پێوە نەهێشت. ئێستا ئەم ئینسانانە، سەربارێش، دەڵێن، ئێمە موسڵمانین، مقدەساتچین. لە موسڵمانەتیدا هیچ موسڵمانێ لە سەرووی هیچ موسڵمانێکی ترەوە نییە. سەرلەبەری موسڵمانان، لە هەر ڕەگەزێ بن، بران.

کەواتا ئەمانە یا ڕەگەزپەرست نین یا موسڵمان نین. ئەمانە درۆزنن. ئەمانە ئەو کۆنەپەرستانەن کە پاشکەوتەییی میللەتیان دەوێ، بۆ سوودی خۆیان، نەشێوانی یاسا و دۆزیان دەوێ. ئەمانە لەگەڵ ئەو ئاغایانەشدا کە لە دژی یاسا و دۆز شێوانن یەکیان گرتووە، ئەمانە هەر ئەو کەسانەن کە لە دژی شۆڕشی ڕزگاری دەستیان لەگەڵ دژمندا تێکەڵ کرد.

شازدە حەڤدە ساڵان بووم، سەردەمێ شیعرم دەنووسی توورانچی، ڕەگەزپەرست، میللییەتچی چ بوو سەرەودەرەم لێ دەرنەدەکرد. قوتابخانەکەشمان بزاوتێکی توورانچێتیی ئاواوایی تێدا هەبوو.

توورانچییەکان بەدوو جۆر کاریان دەکرد: بەمنداڵە هەژارەکانیان دەگوت، تەماشای ئەم دەوڵەمەندانە بکەن، تەماشای کۆشک و تەلار و ئەپارتمانیان بکەن سەیری کێڵگە و بەرەجووتەکانیان بکەن و ئاوڕێکی ژیرانەیش لە حاڵی خۆتان بدەنەوە... منداڵە هەژارەکان دڵیان دەچوونێ. هەرچی منداڵە دەوڵەمەندەکانیش بوون پێیان دەگوتن، هاوڕێیینە، تەماشاکەن لە دەرەوە ملیۆنان هاوڕەگەزی برسی و ڕەش و ڕووتمان هەن، با ڕزگاریان کەین. لەمەش پێوە هاش و هووش و پڕوپاگەندەشیان بۆ سایەچەوریی دەواری ڕەش و قمز و تیروکەوان و شەڕ و خوێنڕشتن دەکرد دەیانگوت، نێر ئەو کەسەیە شەڕی بووێ، مەردی کوڕی مەرد ئەو کەسەیە لە شەڕدا بمرێ. دۆڵیان دۆڵیان خوێن، خورڕخوڕ خوێن... سەرلەبەری شیعری کۆوارە گورگ دەم داپچڕیوەکانی ئەو سەردەمە خورڕخوڕ خوێناوی بوون، خوێنیان لێ دەتکا. ئەوی شەڕی نەویستبا غایەنی نیشتمان بوو.

من ئەو دەمی زمانم سووتا باسی (زەوی)م کرد، گوتم دەوڵەمەندەکان

زەویوزاریان زۆرە. ئێمە نیوە کارین. زەویوزارمان نییە. چیم بەخۆم کرد. پۆلیس کارێکیان پێ کردم با بەدەواری شڕی ناکا. لە هاتوچۆ و چوونە ناو خەڵک کەوتم. هێندەی نەما بمکوژن. بەڵام کەس نەبوو بەتوورانچییەک بڵێ، برۆ بەسەر چاوتەوەیە. کۆوارەکانیان لە قوتابخانە سەرەتاییەکاندا بەهۆی مامۆستاکانەوە بەفرۆتن دەدا. ئێستاکانێ چەندیان ڕوو دەدرێتێ ئەوسایش ئاوهایان ڕوو دەدرایێ.

ئەو سەردەمە شیعریشم نووسی. شیعرەکانم نیوە دێرێکی لەم بابەتەی تێدا بوو! «ئالآیەکی سپی لەسەر خەون و خولیاکانم هەڵکەن...».

کاکە زاریان لێ داپچڕیم، وەکو گورگی هار هاشاوڵیان بۆ هێنام: تورکێ تورک بێ دەم لە ئالآی سپییەوە دەدا؟ سپیی هامانا، ئاشتی، ئەوەی خۆی بەتورک بزانێ قەت ئاشتیی دەوێ! کە گوتت تورک، واتا خوێن.

ئێمە ئەو سەردەمانە زۆر لەو کارانە نەدەگەیشتین. جگە لەمەیش، کاکە باس هەر باسی «قمز» بوو. قمز وا و شێلە وا...

پێنج شەش هاورێ، لە پەنایەکەوە سەرمان بەیەکدا گرت ئاخۆ ئەم قمزە چی بێ؟ قمز پیاو مەست دەکا. ها لە پاش چەند و چەند ڕازەکەمان هەڵێنا: کە جۆرە شەرابێکە لە شیری ماین دەگیرێتەوە. یەکێ لەوانەی ئەقڵی لە سەردا هەبوو گوتی، ئێستا بەدەست ناکەوێ. بۆ ئاسیای ناوەندیش بچن هەر نییە. خەڵک ئیتر شەرابی وا ناخۆنەوە. قمز خواردنەوە ناچارییەک بوو سەردەمی بەسەر پشتی ئەسپ و ماینەوە گەڕان دای هێنابوو. ئیتر هەرچییەک بوو، دەبێ شەرابێکی زۆر خراپ بووبێ.

ئیتر هەر بەجارێ وڕ و گێژی کردین... شەرابی زۆر خراپی قمز... خوڕخوڕ خوێن... دەوجا وەرە، ئەنەدۆڵ بەم برسێتی و پەرێشانییەی خۆیەوە، هەر ئەوەی ماوە، بە تیروکەوانەوە بۆ سەفەری ئاسیای ناوەند بەڕێ کەوێ.

نووسینەکەم درێژای کێشا، دەمەوێ بڵێم، ئینسان شتی نوێباوی بەزۆر سەلماندووە. زۆر جاران لە بیر و ئەندێشەی نوێ دوورەپەرێز وەستاوە و

بەئامان و زەمان توخنی نەکەوتووە، بگرە بەچاوی دژمنایەتیش سەیری کردووە.

ئێمە، منداڵی شازدە، حەڤدە ساڵە، هەر ئەوەندە نەختێ بیرمان کردەوە، تێ گەیشتین قمز شەرابێکی سەروبەند بەسەرچووە، نەپیرۆزە و نەتەڕەماش. خوڕخوڕ خوێنڕشتنی ئینسان کارێکی بڵج و بوغرنجە.

ئەنەدۆڵ بەم ڕەزیلی و سەفیلی و برسێتی و پەرێشانییەوە، هەڵتەک هەڵتەک، بە تیروکەوانەوە چی لە سەفەری ئاسیای ناوەند داوە.

مرۆ هەر ئەوەند فێری بیرکردنەوە بووبووایە... چونکە کۆنەپەرستەکان هەمیشە لە هەڵپە و هەڵوەدای ئەوەدان نەهێڵن فێرە بیرکردنەوە ببێ.

نووسەری کورد، ژمارە ١١،

خولی دووەم، شوباتی ١٩٨٣

گفتوگۆ لەگەڵ یەشار کەمال

سازدانی: ئەردال ئۆیز

* یەشار کەمال، لەم دەمودەستەدا کتێبێکت بەدەستەوە هەیە، بیخوێنییەوە؟

– بەڵێ. ستاندال دەخوێنمەوە. (دێری پارما)کەی. کێ دەزانێ ئەمە چەندەمین جارە دەیخوێنمەوە.

* هیچ شتێکی جیاوازت لە نێوان ئەم خوێندنەوەیەی دوایی و خوێندنەوەکانی تریدا دۆزیوەتەوە؟

– هەمیشە شتی جیاواز جیاواز لە ستاندالدا دەدۆزمەوە. ستاندال نووسەری سەرەکیمە. تۆلستۆی کە ڕۆمانە بەناوبانگەکەی (شەڕ و ئاشتی)ی نووسی. لە گێڕانەوەی باسی شەڕی بۆرودینۆدا لاسایی ستاندالی کردووەتەوە. ستاندال لە (دێری پارما)دا باسی شەڕی واترلوو دەگێڕێتەوە. ئەم باسە زۆری کار لە تۆلستۆی کردووە. من ئەمەم پێشتریش دەزانی، بەڵام دوای ئەمە، بیروباوەڕم لەمڕووەوە زێتر چەسپی. باسی شەڕوشۆر تا سەردەمی ستاندالیش تا بڵێی زۆر سامناکانە دەگێڕدرایەوە: گرمەوهۆڕ، هەراوزەنا، تەپوتۆز، دووکەڵی باروت، بەرپێ نەدیتن، لە کورتی، شەڕوشۆڕ، بە هەموو بارودیوێکیدا قەڵەمی وەکار دەخرا. زۆر بەفراوانی و بەربڵاوی دەگێڕدرایەوە. وەک خەڵک هەموو بارودیوێکی شەڕوشۆڕ بە چاوی خۆیان ببینن وا بووە. کەچی بەلای ستاندالەوە، شەڕوشۆڕ لە نیگای ژنە ئاڵووێرچییەوە، لە نیگای منداڵێکەوە دەگێڕدرێتەوە، کە بۆ چوونە بەرمەیدانی

شـەر هەر وەختـە بووە فـراقی ڕەش بکا. سـتـاندال لە جـیـاتی، ئـەوەی ئەو شـەڕوشـۆڕانـە وەک جـاران بەو هـەمـوو بەزم و ڕەزمــەوە بگێـڕێتــەوە هـاتووە، بەڕاسـتـتـر و ئینسـانانەتریانی گـێـڕاونـەوە. سـتـاندال شـەڕ، تەنانـەت باسی لەشکرێکی گـەورە و گـرانی بەزیویش بەوپەڕی سـادەییـیـەوە دەگـێـڕێتـەوە. ئەمەیش پێم وایە لە مێژووی ئەدەبیاتی دنیادا، بۆ یەکەم جار، ستاندال ڕچەی شکاندووە. تەنانـەت تۆلسـتـۆیش لـە گـێـڕانەوەی باسی شـەڕی بۆرینـۆدا، لە ڕۆمانی (شـەڕ و ئاشتی)دا هێندەی ستاندالی جوان، هێندەی ستاندالی سادە نەگێڕاوەتەوە.

تۆلسـتـۆی لە نووسـینی (شـەڕ و ئاشـتی)دا نیشـانەی لاسـاییکردنەوەی سـتـاندالی لە نووسـینی (دێری پارمـا)دا بە ئاشکرا پێـوە دیارە و چ گـومـان لەوەدا نیـیـە. لە هـەرتک ڕۆمـانەکـەدا تا ڕادەیەکی پڕاوپڕ، نموونەی وەک یەک، کەسـانی وەک یەک دەتوانین ببـینین. ئەسـپـەکان هەر ئەو ئـەسـپـانەن کـە غار دەدەن. شتەکانی تر هەر ئەو شتانەی تر. بێگومان ئەوانی تۆلستۆی بەرچاوتر و بەتەنتـەنە و سـەنسـەنەترن. هەرچی ئەوانی سـتـاندالن سادەترن. سـتـاندال ئەدەبیاتی فـەرەنسـزانی بەرەو ڕووکارێکی ڕاست ڕێ بەدێیی کردووە، وەسـەر شاڕێییەکی ڕاست خستووە. ئەو وەک فلوبەرت نییە. فلوبەرت قسەیەکی هەیە، گوتوویە: «مادام بۆڤاری خۆمم».

وای گوتووە ئـەمـە قسـەیەکی ئێجگار هەڵەیە. لەوەتی ئەدەبیات ئەدەبیـاتە، بێگومـان، نووسـەران، سـەردەمـانێ، باسی خـۆیـان دەکـردە کـەرەسـتـەی نووسینەکانیان، بەڵام ئەوە بزانە کە ئەم باسی خۆبەکەرەستەی نووسینکردنە هیچ پێـویست نیـیـە. گێـڕانەوەی باسی دەوروبەر، خـۆی لە ناو کرۆکدا، واتە گـێـڕانەوەی باسی خـۆ. کـە بـاسی ژیان دەگـێـڕییـەوە، واتە باسی خـۆت دەگێڕێیەوە. دوشێ سانسێڤریناکەی ڕۆمـانی (دێری پارما) ستاندال نییە. چونکە سـتـاندال، سـا هەرچۆنێ بووبێ ئەو دەوروبەرە ژیاوە. (دێری پارمـا) گـەرچی ڕۆمـانێکی دیرۆکـانە و مـێـژووانەیە، بـەڵام سـتـاندال بێ سێ و دوو دەوروبەری ڕووداوەکانی ژیاوە. ژیانی دوشێ سانسێڤرینا، یا یەکێکی وەک

ئەو، یا چوزانم ژیانی برێ بنیـادەمی وەک ئەو ژیاوە، ئینجـا دەسـتی داوەتە قەڵەم. واتە ستاندال ئەو ئاووهەوایەی لە ڕۆمانەکەیدا ژیاندوویە، ژیاوە. نازانم توانیم تێت گەیەنم؟ بە نموونە هەمیشە دەڵێم: هێلینا نییە هۆمیرۆس. ناتاشا نییـە تۆلسـتۆی. چونکە بەداو و دەسـتووری داسـتانبێژی، بە نموونە لەو داسـتانە زاندراوانەی ئەمـڕۆمـاندا، هیچ کـاتێ کـەس بـاسی خـۆی، بـاسی کەسایەتیی خۆی نەهێناوەتە ئاراوە. ئەی باسی چ دەکا؟ لەگەڵ باسی خۆیدا باسی دەوروبەری خـۆی دەکـا، باسـی ژیان دەکـا. ئەمـەیە داو و دەسـتووری داستانبێژی. هەرکەسـە ژیانێکی خـۆی بەرانبەر بە ژیان، شـایەتییەکی خـۆی هەیە. قسـەیەکی سەرەتاییانە هەیە، دەڵێ: «ژیانی هەرکەسێ بگرێ ڕۆمانێکە بۆ خـۆی.» نەخێر وا نییـە. هەموو کەسێ ڕۆمان نییـە. ڕۆمان ژیانێکە. ڕۆمان ئاووهـەوایەکـە. ڕۆمـان ڕۆنانـی دنیـایەکی نرت و نوێیـە. لەگـەڵ ئـەم دنیـای خەونەدا ڕۆنانی دنیایەکی ڕاستەقانێتییە، ئەفراندن و گۆڕاندنە ڕۆمان.

* ڕاستەقانێتیی ڕۆمانێ

– ڕاسـتەقانێتییەکی نرت و نوێ. دنیایەکی تەڕ و تـازە. سـەرەڕای ئەوەیش، دنیـایەکی وایش نەبێ کـە کـوتومت و بەڕاسـتی لە دنیـایەکـەمـان بچێ. دروسـتکردنی دنیـایەکی تایبـەت بە خـۆی، پڕ بە باڵای خـۆی، ڕۆمان. لەم دنیا تازەکوورەیەدا، راسـتەقانیـەتیی ئینسان یەکلا دەبێتـەوە، یەکچاو دەبێتـەوە. سـاغ دەبێتـەوە. لە داسـتـانە گـەورەکـاندا ئـەمـە، هـەمـوو، بەو جـۆرە بووە. هۆمیرۆس بەو جۆرەی کردووە، ستاندال وای کردووە، تۆلستۆی وای کردووە، سێرڤانتس بەو ڕەنگەی کردووە. سێرڤانتس (دۆن کیشۆت) نییە. سێرڤانتس ئینسانێکە ژیان و ئاووهەوای (دۆن کیشۆت)ی لەو چەرخانەدا لە چاو خۆیەوە ژیاوە. ئینسـانێکە دواهاتنی سـەروبەندی شـۆڕسواریەتی ژیاوە. ئینسـانێکە شـیـرازە تێکچـوونـە گـەورەکـە ژیاوە. ئینسـانێکە شـۆڕەسـواریەتی بوون بە بابەتێکی گاڵتـەوگـەپ ژیاوە، بیـانـی کەوتن و نامـۆییکردن ژیـاوە. لەبەر ئەوە. نەسـێرڤـانتس پێویستی بەوەیە ببێ بەو دۆن کیشـۆتەی خـۆی گووراندوویە،

نەستاندالیش پێویستی بەوەیە ببێ بەو دوشێ سانسێڤرینایەی، خۆی گووراندوویە. کارەکە کاری خولْقاندنە، کاری گووراندنە. واتە گووراندنی ئەوەی دەیژیێی، گووراندنی ئەوەی بۆی بە تاسەوەی، گووراندنی ئەوەی هەستی پێ دەکەی، گووراندنی ئەوەی کاری لە خوێن و ڕەگ و ڕیشەت کردووە. ئەمانە سەرلەبەر لەو گووراندن و ئیجاتکارییەدایە. واتە داستان چ پێویستی بەوە نییە، ئیلکەم و بیلکەم هەر دەبێ یەکێکی هەبێ. چونکە ئەو بۆ خۆی ئیجاتکارە. ئەو بۆ خۆی دەوروبەر و دنیاکە دەگوورێنێ، ئەوە پەی بەڕاستیی ئینسان دەبا. ئەوە پەی بەڕاستیی سروشت دەبا. لەبەر ئەوە فلوبەرت کە گوتوویە: (مادام بۆڤاری خۆمم) قسەکەیم زۆر بەلاوە سەیر و سەمەرەیە. من ئەمەم، وەک هەڵە بێ، بەلاوە وایە، هونەرمەندان، بڕێ شتی سەر بە ژیانی خۆیان تێکەڵ بە نووسینەکانیان دەکەن، بەڵام ژیانی خۆیان، سەربەهوردی خۆیان نانووسن. شتهایەک لە نوێژەنەوە دەگوورێنن. دنیایەک دەگوورێنن. جا لەم ڕوانگەیەوە ستاندال زۆر بە گرینگ دەزانم. من خوویێکم هەیە: پێش ئەوەی دەست بە ڕۆمان نووسینێ بکەم، ستاندال جارێ دەخوێنمەوە و تەواوی دەکەم (دێری پارما) و (سوور و ڕەش) ئینجا نازم حیکمەتیش دەخوێنمەوە. پێش ئەوەی دەست بە نووسینی ڕۆمانێ بکەم، دەمەوێ بەرکاری ئەم هەردوو ڕۆمانە بکەوم. نازم تورکییەکی بەسام لەکار دێنێ. ئەمە کاتێ لەگەڵ چەمکی ڕۆماننووسیی ستاندالدا یەک دەگرنەوە. میعمارییەتێکی بەسام و ڕوختەی ڕۆمانێ دەبەخشێ. ئینسانی هەرە نزیک لە بیر و بڕوای منەوە ستانداله. ئەو خەسیەتانەی ئەو وەسفیان دەکا، نموونەکانی، ئەوانەن کە لە کەسایەتیی ڕۆماننووسیی منەوە نزیکترن. سەرلەبەری کەسانی ڕۆمانەکانی ستاندال کە لە چینی هەرە خوارێی کۆمەڵەوە دێن زۆر بەهەڵوەداوە بەرەژوور هەڵدەکشێن.

لە قارەمانی (سوور و ڕەش)، لە جۆلیان سۆرێلەوە بگرە تا قارەمانی (دێری پارما) فابریس دێ دۆتگۆوە، ئەمانە هەموو کەسانی تا بڵێی بەئیحتیراس و گیرۆدەن، تا بڵێی بەشوور و شەوقن. ستاندالیش، ڕەنگە خۆی، هەر پیاوێکی

دەرەوە بووبێ یانی: کەسانێکی لە چینی هەرە پاینی کۆمەڵەوە هاتووی ئاشقە بەرەو سەروو هەڵکشان، گیرۆدەی بەرەژوور هەڵکشان بوون.. لەم چەرخەیشماندا ئەم جۆرە ئینسانانە دەبینین. کەسانی ستاندال، لە سەرێکەوە دەتوانین بە ڕێبەر و نموونەی ئاشقە سەرمایەداری و بە سەرمایەدارییەوە گیرەوەبوونێکی بە سام لە قەڵەم بدەین. دیارە، گیرۆدەیییەکی تریش هەیە، ئاشقە لایەنێکی تریش هەیە: گیرۆدەیی خەبات لە پێناوی دنیاگۆڕیندا، ئەم ئاشقە خەباتی دنیا گۆڕینەیش لەمبەری ئاشقە سەرمایەدارییەوە وەستاوە.

* یانی، تەنیا خواست و ئارەزووی چینێک نییە.

– نەخێر.

* خواست و شوور و شەوقی دنیا گۆڕین.

– شوور و شەوقی گۆڕینی دنیایش بۆ خۆی گیرۆدەیی و ئاشقێنییەکی بەسامە.

شوور و ئارەزووی خۆگۆڕینیش و دنیاگۆڕینیش لە کەسانی ستاندالدا زۆر چاکی کار تێدا کراوە. بەڕاستی، ستاندال ئەو پیاوە بەشوور و شەوقە بێ پایانانەی زۆر چاک لەکار هێناون.

* ستاندال یەکێکە لەو نووسەرانەی لە مێژووی کۆمەڵی فەرەنسزاندا قۆناغێکیان بڕیوە، وەنییە؟

– بەڵێ وایە. قۆناغێکی هەرە گەورەیش.

* باشە، ستاندال، ئەو کەلەپوورە کەڵەکەبووەی پێش خۆی، ئەو کەلەپوورە کەڵەکە بووە گەورەیەی چۆن لە خۆیدا هەزم دەکا و دەیکا بە هی خۆی؟ بەلای تۆوە، لە مەسەلەی دنیاگۆڕیندا، ئەم کەلەپوورە کەڵەکەبووەی چۆن بەکار هێناوە؟ ئەم چالاکییەی لەم ڕووەوە دەبێتە چی؟

– من پێم وایە، ستاندال لەم دنیا بەم جۆرە گۆڕینەدا بەدەردێکەوە نەگلاوە، هیچ گرفتێکی نییە. سەرەڕای ئەمەیش ئاشقە ناپلیۆنە. بەڵام بڕوانە، ناپلیۆن، خۆی پیاوێکە لە ناوجەرگەی خولیای دنیاگۆڕیندایە. خۆی بۆ خۆی هەڵوەدای ئەو شەوق و شوورەیە. جا ستاندالیش لەو شەوق و شوورەی بەرانبەر بە ناپلیۆن سەرسوڕمانەدایە. خۆی لە ئەسڵدا، هەرچی نموونە کەسەکانی ڕۆمانەکانی ستاندالیش هەن سەرلەبەر، هەر بەو شەوق و شووری لە ناپلیۆن سەرسوڕمانەدان. ستاندال چونکە خۆی ئاشقە ناپلیۆنە نموونە قارەمانەکانی ڕۆمانەکانیشی هەر بەو ئەشق و خولیایەوە گووراندوون. جۆلیان سۆڕێلیش فابریس دێل دۆنگۆی بەو جۆرە خوڵقاندوون.

* چونکە ستاندال بۆ خۆی عەودالی ناپلیۆنە.

– بەڵام چۆن عەودالّبوونێ! گەرچی ستاندال، بیر و بڕوای خۆی و لە دنیا نۆڕینی خۆی تێکەڵ بە ڕۆمانەکانی دەکا، بەڵام وێڕای ئەوەیش، ستاندال هەرگیز جولیان سۆڕێل نییە، فابریس دێل دۆنگۆ نییە و نەشبووە بەوان، هیچ پێویست بەوە ناکا. ئەو کەسانە هێندە بە سەرسووڕهێنی، هێندە بەسەرکەوتنێکی گەورەیان دەگوورێنێ، تەنانەت لە ئەمان خۆشیان و لەوان خۆشیان بەڕاستەقانیتر لێ دەکا و بەڕاستەقانیتریان دەگوورێنێ.

* دەتەوێ بڵێی، ئەگەر ستاندال خۆی لە خۆی دووابا کەسانی ئاوهای بەو ڕاستەقانێتییە وا نەدەگووراند؟

– کەسێکی ڕۆماننووسێ، هونەرمەندێ، داستاننووسێ دەیگوورێنی، خۆی لە خۆی ڕاستەقانیترە. ئەمەیە قنیاتی من. من لەو بڕوایەدام هونەرمەندان، تێکڕا، کەسانێکی لێیان دەدوێن، لە خۆیان بەڕاستەقانیتر دەگوورێنن. کەسانێکی تۆلستۆی گووراندوونی، کەسانێکی ستاندال گووراندوونی بە نموونە بێنییەوە، لە مرۆگەلێکی ڕاستەقانی ڕاستەقانیترن. جارێ خۆ کەسانێ کە گۆگۆڵ دەیانگوورێنێ بە نموونە بێنینەوە، ئەوە هەر

ڕاستەقانییەکانی ڕاستەقانین. جا گرینگیی ڕۆمانیش لەمەڕا هاتووە. بەنموونەی ئەو سریشتەی فۆلکنەر گووراندوویە لەو سریشتەی ئێمە دەیبینین و دەیزانین و بۆی دەچین سریشتێکی ڕاستەقانیترە. جا بێتو لێرەڕا بۆ مەسەلەکە هەڵکشێین وابزانم دەگەینە شوێنێ.

* دەتوانی باسەکە بە ڕۆماننووسانی خۆمانەوە گرێ دەی؟

– ڕۆمانەکانمان بە داو و دەستووری داستانبێژیی خۆمانەوە ببەستین، بتوانین ببەستین. دەتوانین لە ڕۆماننووسیدا هەنگاوێکی گەورە بەرەوپێش هەڵێنین.

* بگەڕێینەوە بۆ سەرچاوەکانی خۆمان؟ پێشنیهادی ئەوە دەکەی لە پێشان لە سەرچاوەکانی خۆمانڕا تێ هەڵچین، نەک لە ڕۆمانی دنیاوە؟

– ڕۆمانی دنیا دەسکەلایەکی گرینگە بەدەستمانەوە. زۆر شت هەن لە ڕۆمانی دنیاوەیان فێر بین. لە تورکیا بوون بەڕۆماننووس، بەبێ زانینی ڕۆمانی ڕووس، کارێکی سانا نییە. بەڵام ئەی داستانی کوێرئۆغڵووی خۆمان چییە؟ ئەو چۆن گوتراوە؟ داستانەکەی کوێرئۆغڵوو لە ڕاستینی گەورەی ئەو نەگەین کارێکە لە کردن نایە و سەر ناگرێ. بوون بە ڕۆماننووس. برێ هەلومەجی خۆی هەن.

* دەکرێ نەختێ داو و دەستووری داستانبێژیی کوێرئۆغڵوومان بۆ بگێرییەوە؟ چونکە هەمیشە قسە لەو شوێنە هەرە گرینگە دەکەی کە داستانی کوێرئۆغڵوو لە ڕۆماننووسیی تۆدا گرتوویە.

– کوێرئۆغڵوو دەڵێی...

* یانی هەر کوێرئۆغڵوو نا، تەبیعی. مەبەستم کەلەپووری گەورەی خەڵکی وڵاتەکەمانە، ئەوەی خەڵک وەسەریەکی ناوە.

– ئەوەی خەڵک وەسەریەکی ناوە؟ جا بڕوانە، من فۆلکلۆر بە شتی دەزانم

دەژی. من فۆلکلۆر بە کۆمەڵێ هۆی مردوو نابینم. فۆلکلۆرەوانی ڕاستەقانی ئەمە زۆر چاک دەزانێ. لە هەموو سەردەمێکدا هونەرمەندی چاکیان لە ناو خەڵکدا هەڵدەکەوێ. گەل لەسەر داهێنانی شتی خێونەناسی بەردەوامە و هەر بەردەوامیش دەبێ. بڕوام بەمەیش هەیە. فۆلکلۆرەوانەکان خۆیان شایەتی ئەمەن. گەلان لە هەموو چەرخێکدا، لە هەموو شوێنێ. هەرگیز لە داهێنان ناکەون، بەڵام بەمەرجێ لە ڕەسەنایەتیی خۆیان دانەشۆرێن. بەنموونە لە ئیسوێچ ڕادیۆ و سینەما و تەلەڤزیۆن جێگەی داهێنانی خەڵکەکە ناگرێتەوە، بەشی خەڵکەکەی نەگرتووەتەوە. سەرەڕای ئەم هەموو هۆ تازانە خەڵکەکە لە گۆڕانی و لاوژە داهێنانی خۆیان، لە چیرۆک و داستان داهێنانی خۆیان، لە مەتەڵۆک داهێنانی خۆیان ناکەون و هەمیشە هەر بەردەوامن. ئەمە لە مۆدێرنترین وڵاتی وەک ئینگلستان و فەرەنگستانیشدا هەر وایە. کەچی وێڕای ئەمەیش، بەڵام زۆر خەڵکەکە ئەم جۆرە بابەتانە هەر ڕەنێو دێن و لە داهێنانیان دوا ناکەون. هەرچەندە ئێمە لەم سەردەمی ژیانەماندا نموونەی ئەمانە زۆر کەم دەبینین. ئەمە لێشاوێکە هەر وا هاتووە و هەر وایش دەڕوا. ئەوانەی خەڵک بۆ خۆیان دەیگوورێن ئینسانانی پاش سەد ساڵی تر بە چاوی خۆیان بیانبینن و بەگرتنی دەست بیانگرن. دەمەوێ ئەوەیش بخەمە سەر قسەکەم: ئینسانانی وڵاتی ئێمە هێشتا فێرە خوێندن و نووسینێکی وا نەبوون. تەلەڤزیۆن تازە لە وڵاتی مە پەیدا بووە. ڕادیۆ تازە وا خەریکە دەکەوێتە هەموو ماڵێکی. لە سەردەمێکدان، هێشتا زۆرمان فەرقە لەگەڵ هەندەران. سەرەتا فۆلکلۆرانەکان، داهێنان و ئیجاتکاری ناو خەڵک، پێداویستێکی زەروورن. چونکە داهێنان هەر بۆ خۆی پێداویستێکی زەروورە. هونەر ماکێکە لە خوێنی مرۆدا دەگەڕێ، شتێ نییە لە مرۆ بەدەر بێ، هونەر لە مرۆ جوێ ناکرێتەوە. ئینسان بێ هونەر نابێ. هەر لەبەر هەندێیشە خەڵکی هەموو شوێنێ، بێ چەندوچۆن لە داهێنان و گووراندنی خۆ ناکەون و بەبێ داهێنان و گووراندن دەرنابەن و هەڵناکەن، هەمیشە هەر دادەهێنن و دەگوورێن و درێژە بەو کارە دەدەن. تا خەڵک هەبن بەرهەمی هونەری داهێنان

و گوورانـدنیش هـەر دەبێ. ئەم مـەیدانەیش لە کن ئێمـە تـا بڵێی دەوڵەمـەند و بەبرِشت و ئیـرووە. مـەلای مـەزبـوورەیش هـەیە، قـەرەجـە ئـوغـلانیش هـەیە، پیـرسـوڵتـان عـەودالیش هـەیـە، کوێرئـۆغلـوویش هەیە، هـۆمـیـرۆسـیـش هـەیە، داسـتـانی مـاناسـیـش هـەیە، هـەیـەی کـورِی هـەیـەیش هـەیە. بـۆ درێژەدان بـەم پێداویستییە گـەورەیە، ئەمرِۆکـە، لە ئەنەدۆڵێ، سـەدان شـاعیـر هـەن، داسـتـان دەگێرِنەوە، سـەرتاسـەری ئـەنەدۆڵێ بگەرِێ تووشـی زۆر پاژی هـۆمـیـرۆس دێی. ئەمـانە لە کوێرِا هـاتوون؟ لە چیرِۆکەکانماندا زۆر تووشـی چیـرِۆکی هیندییـان دێی. دەتوانـی ئەمـرِۆ لە ئەنـەدۆڵی چیـرِۆکـی عـەرەبان، ئـی هـەزار و یـەکشـەوە بەئاشکرا ببینییـەوە. تەنانـەت تووشـی زۆر پاری داسـتـانی گـەلگامێش دێی لە ئەنەدۆڵێ. ئەم داسـتـان و چیرِۆکانە بە زمانێکی پاراو و تەرِوبرِ و پێشکەوتە و زۆر جـوان لە ئەنەدۆڵێ دەگێرِدرێنەوە. خـۆ لە باری زمـان پاراوییـەوەیان بگری ئەوە هـەر مـەپرسـە. گـەلان لـە یەکبـینە خـەریکی زمـان داهێنـانن. هـەر شـتێکی داشی دەهێنێ، بـەپێی پێداویسـتیی سـەروبەندی خـۆی دای دەهـێنێ. هـەر لـەم سـەروبەندەی ئێستاکێماندا وشـی وا لـە ئەنەدۆڵێ داهێندراون هـەرگیز بەرگوێ نەکـەوتوون و ئەم وش داهێنانەیش هـەر بەردەوامـە. زۆر وشـە لـەسـەر مـەکـینە داهێندران لە ئەنەدۆڵ. کەچی زۆر نییە مەکینە کەوتووەتە وڵاتی تورکیاوە. زۆر وشـە لەسـەر رِادیۆ داهێندراون بیـانبیـستی سـەیرت لێیـان دێ. وشـە لەسـەر تراکتۆر، لەسەر پارچەکانی داهێندراون. وشەی زۆر تازە و نوێباون، تا ئێستا نەبیسـتراون. تراکتۆر چلۆن کـار دەکا؟ چۆن چـۆنی دەرِوا؟ ئەمانە سـەرلەبەر، وشی سەیر سەیریان بۆ داهێندراون.

تراکتۆر چیرِۆک و مەتـەڵ و سترانی لەسـەر گوتراون. ئێسـتا دەتوانم چەند سـترانێک، لەوانی لەسـەر تراکتۆر هـەڵبـەستراون بۆ لێ دەم. «مـەکینە مـەکینە، هۆ مەکینەی خوێنرِێژ..» گۆرانییەکە دەتوانم بۆتی بڵێم. واتە خـەڵک هـەمیشـە خـەریکی داهێنانە. ئەگـەر سـەری زمـان و بنی زمـانم هـەمـیـشـە هـەر باسـی کوێرئۆغلـوو و چیرِۆکـەکانی کوێرئۆغلـوو بێ، ئەوە لەبەر هـەندێکەیە کە ئەمـانە بوون بە کولتـووری شـێوە و تەرزی دەربرِینم. ئەوەی بەسـەر زاری خـەڵکەوەیە

یەکێکە لە کولتووری بنەڕەتی من. ئەمن دەمەوێ بە زمانی خەڵکەکەم بدوێم. تەڕ و پاراویی زمان لەوەدایە. ئەو زمانە هەموو ڕۆژێ شتێکی نوێ دەگوورێنێ. چونکە ژیی مرۆ خۆی بۆ خۆی گووراندن و خولقاندنە، بەلام بەمەرجێ مرۆ ڕەسەنایەتیی خۆی نەدۆڕاندبێ. خەڵک لە ئاخاوتندا، لە گێڕانەوەی ڕووداوێکدا هەمیشە شتی تازە دادەهێنێ. پێنج کەس ڕووداوێ دەگێڕنەوە، هەریەکەیان بەجۆرێکت بۆ دەگێڕێتەوە. ڕووداوەکە بەپێنج شێوەی جیاجیا، بەپێنج جۆرە تێڕوانین، بە پێنج جۆرە ژیان دەگێڕنەوە. چونکە دەربڕین بۆ خۆی جۆرێکە لە داهێنان و گووراندن. ئەو هیمەی ئەمن ئەرزی داهێنانی خۆمم لەسەر ڕۆناوە ئەمەیە. منیش لە نیگای شتان دادەهێنم. بەلام کولتوورێکی وا دادەهێنم کە هی مەڵبەندی کولتووری ئەنەدۆکە، دەریای کولتووری ئەنەدۆڵە، لە کولتوورێکی دەگوورێنم تایبەتە بە خۆم. دەتوانم بڵێم من خۆم لەگەڵ ئەنەدۆڵدا پێک هێناوە. کە زمانی خۆم پێک هێنا، خۆمم لەگەڵ ئەنەدۆڵدا پێک هێنا.

* باسەکە بادەینەوە سەر کوێرئۆغڵوو..

– ئا، جا بابزانین کوێرئوغڵوو بە چ شێوەیێ دەدوێ؟ ئەمن لەوەم نۆڕیوە. بەڕاستی ئەمە سانایییەکی بۆ ساخ کردمەوە. دیارە من کە لە بابەتەکانی خۆم دەدوێم، هەڵبەتە لە بابەتەکانی کوێرئۆغڵوو نادوێم. ئەوەی لە کوێرئۆغڵوودا باس کراوە. من باسی ناکەم. تەنانەت لە باسکردنی ئەسپەکەیشیدا ئەمن وەکو وی باس ناکەم.

* ئای کە چەند لەسەر ئەسپەکە دەڕۆی..

– لە کوێرئۆغڵوویشدا ئەو سەرەتایەی پتری درێژە لەسەر پێ درابێ ئەسپەکەیە. داستانی کوێرئۆغڵوو لەسەریرا تا دواییەکەی پڕە لە سەرەتای ئەسپ. ئەمن کە لە ئەسپەکە دواوم هەرگیز وەک کوێرئۆغڵووی لێ نەدواوم، لاسایی ئەوم نەکردووەتەوە. بەلام جێگەی داستانی کوێرئۆغڵوو لە

دروستبوونمدا گەورەیە. هەڵبەتە بەپلەیەک گەیشتووم نووسەریّ، هونەرمەندیّ، دەگاتە پلەی گەشەکردن و فراژیبوون، دەگاتە پلەی شێوە دەربرِینیّ. بەلاّم من کە باسی ئەسپم کردووە، بێگومان کوێرئۆغلّوو لەم جۆرە باسکردنەیمدا، لە گەیشتنم بەو جۆرە دەربرِینەمدا دەوری یەکەمی گێراوە، من ئەمە زۆر چاک دەزانم.

* وا بزانم لە ئەسپ باسکردندا هەر لەو رێگەیەوە بەریّ کەوتووی کە کوێرئۆغلّوو لێوە بەریّ کەوتووە. واتا زانیوتە کوێرئۆغلّوو بە چ شێوەیێک لە ئەسپ دواوە.

– هیچ جۆرە بەندیوارییەکم بە شێوە ئەسپ وەسپکردنی کوێرئۆغلّووەوە نییە. قسە لەوەیە، مرۆ چۆن خۆی پیّ دەگەیەنیّ، نووسەر چۆن دەکەوێتە سەر باری تایبەتی خۆی، قسە لەوەیە، تۆ لە هونەری ئەسپ وەسپکردنی کوێرئۆغلّوویش پسپۆرِ بی و بۆ خۆشت کە دەکەوییە سەر ئەسپ وەسپکردن وای وەسپ بکەی، هەر لە خۆت بووەشێتەوە و لە شێوە وەسپکردنی خۆت بچیّ، نەک لە ئی یەکی تر. هەر کەسە خۆی لەگەڵ جۆرە کەلەپوورێکدا گەشە پیّ دەدا.

دیارە کوێرئۆغلّوو لە شێوەی ئەسپ وەسپکردنی مندا یەکەم جێگەی گرتووە. بەلاّم من لە شێوە ئەسپ وەسپکردنی تۆلستۆیش کەڵک وەردەگرم کە لە (ئاننا کارینینا)کەیدا خوێندوومەوە. واتا شێوە ئەسپ وەسپکردنی تۆلستۆیش دەزانم و شێوە ئەسپ وەسپکردنی ستاندالیش دەزانم، کە لە (دێری پارما)دا خوێندوومەوە. لیّ کێهەیان بنەرەت و هیمی منە؟ کوێرئۆغلّوو. ئەمەیش وەنەبیّ رێگەی لە ئەزموونی تری سوود وەرگرتنی لیّ گرتبم، لە ئەزموونی هەموو دنیایش سوود وەردەگرم. بارگیرەکەی فابریس دێل دۆنگۆ لە شەرِ و گەرِدا، ئەسپەکانی شەرِ و تێک گیرانەکەی بۆرۆدینۆ، بارگیرەکانی ئەو شەرە، ئەسپەکانی (ئاننا کارینینا)، هەروەها تەرز و شێوە باسکردنیان، جا بەراستی تۆلستۆی زۆر جوانی وەسپ کردوون، شێوەی ئەسپ وەسپکردنی

تورکمـانەکـانی چقـورئۆوا، ئەمـانە سـەرلەبەر دەسـتـیـان لە سـاخکردنەوەی شێوەی تایبەتی ئەسپ وەسپکردنی مندا هەیە. من ئەمانەم هەموو، لە خۆمدا هەڵشێلاون و شێوەی لە ئەسپ ڕوانینی خۆم لەسەر هەڵناوە. ئینجا ئەوساکە، وا بزانم شێوە دەربڕینێکی دەوڵەمەند و تێروپڕ و بەهێز و پێز دێتە گۆڕێ. ئەم گەشەکردن و فراژیبوونە لە بابەتی تریشدا دەبیندرێ: لە خۆرِسکدا، لە ئاودا، لە دار و درەخـتـدا، لە باڵندە و پەلەوەردا، لە گـیـاوگـۆڵدا لە گـوڵ و گـوڵاڵە و گوڵێک و گوڵووکاندا، لە ئینسانانـدا، لە هەمـوو شـتـی زیندوو و وەک زیندوودا دەبیندرێ. بەڵێ باسی ئینسـانیش هەیە. زۆر گـرینگە ئینسـان، کوێرئۆغـڵـوو باسـی دەکـا، چیـرِۆکـەکـانمان وەسـپی دەکـەن، خـەڵکی وڵاتـەکـەمـان، بەجـۆراوجـۆری وەسپ دەکەن. بەڵام تۆلسـتـۆیش وەسپی دەکـا، سـتـاندالیش وەسپی دەکا، ئەلبێر کامـۆیش وەسپی دەکا. هونەرمەندێکی بە ڕەنگ و ڕیشە ئەنەدۆڵی بێتـو شـێـوەی لە ئینسـان گـەیشـتنی ئـەم چەرخـە لەگـەڵ کـەلەپـوورە بەسـەریەکـدا کـەڵەکـەبووەکـەی خـۆیدا تێکەڵ بکا، شـێـوەی لە ئینسـان گەیشتنێکی هـەڵاوێردەی جیـاوازی لێ دێتـە گۆڕێ. ڕەگ و ڕیشـەکەی خـۆی لە سـەرێکەوە و کـەلەپووری دنیـایش لە سـەرێکەوە. ئینسـانێ دێتـە گـۆڕێ لە سـەرتۆپی ئەمـانە خـەمـڵـیـبێ. ئینسـانێکی تایبـەت بە خـۆی، نموونە هونەرمەندێکی لێ دێتە گۆڕێ.

* ئاخـر ئەسـتـەمـبـووڵیش هەیە. ئەویش بۆ خـۆی شـتێکی جیـاوازە. لە پاڵ هونـەرمـەندە بـە ڕەگ و ڕیشـە ئەنەدۆڵیـیـەکـاندا، هونەرمـەندی بە ڕەگ و ڕیشە ئەستەمبووڵیشمان هەن.

– نەخـێر. ئەمڕۆ، شـاکـار لە ئەسـتـەمـبـووڵ ناگـورێ. ئەسـتـەمـبـووڵیـیـەکـان زمـانیان نییە. کۆڵ و کۆڵەوارن. تورکییـان نییە. کە زمان نەبوو کەلەپووریش نیـیـە. کـەلەپووری ئێـمـە لە نێـوجـەرگـەی خـەڵکەوە سـەری هەڵداوە و لەگـەڵ چەندین جـۆرە شـارسـتـانیـەتیی سـەدان سـاڵدا هەڵشـێلدراوە و هەڵاتووە، کـەلـەپوورێکی زۆر دەوڵەمـەندە. زمـانەکـەشـمـان هـەر بەو جـۆرەیە. زاری

ئەوڕۆکەی ئەستەمبووڵی هێندەی بەبەرەوە نییە ڕۆمانی پێ بنووسرێ، شیعری پێ بنووسرێ. بەشی ئەوە ناکا چیی پێ بنووسرێ. تورکیی ئەستەمبووڵ سەری بگری و بنی بگری لە فەرهەنگۆکێکی سێ سەد! پێنج سەد وشەیی بەولاوە ناڕوا.

تورکیی عوسمانیش هەر بەو ئاوایەیە. زمانێکە لە ژیان بەدەر بووە و ڕەق و هیشک هەڵاتووە، کوتومت وەک تورکییەکەی ئەستەمبووڵ. نووسین بە زمانی ئەستەمبووڵ لەبار بوایە، نازم حیکمەت لە هەموو کەسێکی چاتر پێ دەنووسی. نازم حیکمەت چەندین ساڵ لە زیندان نەخرابا، بەو کەلەپوورە ئەنەدۆڵییە دەوڵەمەندە، بە تورکیی ئەنەدۆڵ پێ نەگەیشتبا، نەدەبوو بە نازم حیکمەت، خۆی بەو تورکییە ئەنەدۆڵییە دەوڵەمەندە بێ پایانەی لە یۆنس عەمرە و تمەرەجە ئۆغلان و پیرسوڵتان عەبداڵ و داداڵ ئۆغلووەوە، پشتاوپشت، هاتووەتە خوار و گەیشتووەتەوە پسەل گۆشی نەکردبا نەیدەتوانی شیعرەکانی، شیعرە شاکارەکانی ڕەنێو بێنێ.

* لە پاشان دەگەڕێینەوە سەر نازم حیکمەت. بەجیا لێی دەدوێین.

– نا، پێم وایە تا ماوەیەکی دوور و درێژ ڕۆمان لە شارانەوە سەرهەڵنادا. سەریش هەڵبدا هەر لە ئەنەدۆڵەوە سەرهەڵدەدا. لەگەڵ عابیدین دینۆدا دەمانکردە گەمە، دەمانگوت بریا هەموو نووسەرێکی ئەستەمبووڵییان ساڵێ بەتۆبزی لە گوندی چەرداخ، لە ناوچەی چقورئۆوا دەهێشتەوە، نەختێ بۆ خۆی فێرە تورکی بوایە.

* ئەتۆ بێ پشوو، هەر لەسەر چقورئۆوات نووسیوە.

– نووسیومە. مرۆ لەنێو کۆمەڵە هەلومەرجێکدا لەدایک دەبێ و گەورە دەبێ و دەمرێ. ئینسان هەلومەرج دەیکا بە بوو. ئەمن مارکسیستێکم، هەوڵ دەدەم هەمیشە بە بیر و بڕوای مارکسییانە بیر بکەمەوە. فەلسەفەی مارکسیسزمیش ئەمە هەر بەو جۆرە دەڵێ: ئینسان لە ئاسمان نەهاتووەتە

خوار، ئینسان له هەلومەرج و دەوروبەری خۆی ڕووت ناکرێتەوە.

جارێکیان لێیان پرسیم: «ئەوە بۆچی هەمیشە هەر بە چقورئۆواوە گرتووتە و لە یەکبینە هەر باسی چقورئۆوا دەکەی؟» لە ئەمەریکا لە کۆنفرانسێکدا لێیان پرسیم. من لە چقورئۆوا لەدایک بووم و گەورە بووم. لە چقورئۆوا ژیاوم. سەرانسەری ژیانم لەو ناوە بەسەرچوو ئێستایش لەم دەمەدا، وا لە ئەستەمبوولم، لە ئەستەمبوولّ دەنووسم. لەوێ گوتم: «خۆ هەر من لە چقورئۆوا نانووسم. تۆڵستۆیش چقورئۆوای نووسی. سێرڤانتسیش چقورئۆوای نووسی، ستاندالیش چقورئۆوای نووسی. هەرچی نووسەری ڕەسەنی ئەم دنیایە هەیە، هەرچی هونەرمەندی ڕەسەنی ئەم دنیایە هەیە، سەرلەبەریان چقورئۆوایین. چونکە هیچ مرۆیەکی لە هەلومەرج و دەوروبەری خۆ داماڵکاو نابێ بە هونەرمەند. هونەرمەندی ڕووت نییە و نەبووە. ئینسانێکی ڕووت و پەتی لە بیرکردنەوە نایە. هونەرمەندیش، وەک هەر ئینسانێکی تۆ بیگری، لەگەڵ هەلومەرج و دەوروبەری خۆیدا پەیدا بووە و هەڵکەوتووە.

* دەتەوێ بڵێی ئەو هونەرمەندە گەورانە، هەریەکە چقورئۆوای خۆی گێڕاوەتەوە. هەریەکە لە نیگای لەیلێی خۆیەوە ڕوانیویەتە دنیا.

– تاکە هونەرمەندێکی گەورە چییە نادۆزییەوە، خۆولاتی نەبێ. لەو وتارەمدا پترم پێ لێ هەڵبڕی، گوتم: «هونەرمەندی هەرە خۆولاتی کافکایە.» کە نووسینەکانی کافکا دەخوێنییەوە، هەست دەکەی دیوارێکی تاریکی ئەستووری لە پێشە خۆی داناوە، دنیا بەلای ئەوەوە دیوارێکی تاریکە. گۆرانی و لاوژەی ئەو خەمە. گۆرانیی خەم دەچڕێ. مرۆ چۆن دەتوانێ گۆرانیی وا خەماوی و ناهومێدانە بچڕێ؟ دەبێ لە پێشان بزانی چۆن ژیاوە، دەبێ لە ژیانی ورد بێتەوە، ژیانی کافکا زۆر سەیرە، نەک هەر کافکا، ژیانی هەموو هونەرمەندێکی ڕەسەن وا سەیرە. ئەم سەیرایەتییەشیان لەوەدایە کە لە خۆیان نادوێن، لەوەدایە کە لە تیرەی ئینسان، لە سرشت دەدوێن. فلۆبەرت

دەڵێ: «من مـەدام بۆڤـاری»م، ناڵێ: «من دارم، بەردم.» چونکە شـتـی وا نـابێ و نەبووە. ئینسـان خـۆی دنیـایە. ئینسـان کـەڵەکـەبووی تێگەیشـتـنە گەورەکـانە. لەبەر ئەوە، کـە لە دنیـا دەدوێ، وای لێ نادوێ شـتـێکی تـر بێ، وای لێ نادوێ دار و بەرد بێ. دەتوانێ وەک فلۆبەرت بێ ئەوەی «مـەدام بۆڤـاری» بـێ، لە دنیـا بدوێ. سـەرلـەبەری هونەرمـەنـدە گـەورەکـانیش، لـەوەتی هـاتوونـە گـۆڕێ، تا ئەمـڕۆکـە، لە هـەر چیـیـەک دوابن، وای لـێ دواون، هـەر خـۆیان دەتوانـن بەو جۆرەی لـێ بدوێن. لە دنیا دواون، لە خـۆیان بەدەر دواون، لە دار دواون، لە ئاو دواون. هیچ پێویست بە لەخۆدوان ناکا.

جا چ دەبێ؟ وا لە خۆیشیان دوان. من لە دژ ئەمەیش نیم. بە من چی؟ بەڵام تەنیـا هـەر «من مـەدام بۆڤـاری»م، ئەمـە شـتـێکی زۆر هـەڵەیە. هـەڵەی هونەری ئەمـڕۆی ئێـمـەیش هەروەک ئەو هـەڵەیـەیە کـە لە ڕێبـازەکـەی فلۆبـەرتی فـەرەنسـزانـەوە هـاتووەتە گۆڕێ. چونکە زۆربـەی هونەرمـەندەکانی ئێـمـە، هـەر دەڵێی هونـەرمـەندی بە بنـەچەکە فـەرەنسـزن. زۆربەی هـونـەرمـەندەکـانمان، تا دەگـاتـە ئەمڕۆ، ڕووناکـیـیـان لە هونەرمـەندانی فـەرەنسـزانـەوە وەرگـرتووە. بە تروسکەی وان بەرپێـی خـۆیان دیتـووە. ئەمن ناڵێم ئەدەبیـاتی فـەرەنسـزان نەخـوێننەوە، فێـری نەبن، نەخـێـر، ئەمن وا ناڵێم. لەوەتەی هـەم، کتـێبـەکەی سـتـاندالم لە دەست ناکـەوێتـە خـوار، دەسکەلای دەسـتم ئەو کـتـێبـەیە، هـەر جـارێکی دەیخـوێنمـەوە، شـتـێکی تازەی لێوە فـێر دەبم. بـەڵام هـەرگـیـز نەکـەن لاسـاییـیـان بکەنەوە. کوتومت لاسـایی کرانەوە، هـەرچـی لاسـاییی نەکردبنەوە بەچاوی سووکیان نۆڕیونێ و بەکەمیان زانیون.

یەک لـە شـاعـیـرە لاوەکـانمـان گـوتـوویە: « بێـز لەم فـۆلکلـۆر و مـۆلکلۆرە دەکەمـەوە؟» یانی چی؟ یەکجار بـە چاوی سووکی دەنـۆڕییە فـۆلکلۆر. قـەرەجـە ئۆغـلانـی بەلاوە شـتـێکی کـەم بوو، گـاڵتـەی بە یۆنس عـەمـرە دەکـرد. شـتـی وا نـابێ. نابێ، وا بێ پارەکـە، یەک لە چیـرۆکنووسـەکانمان گۆتبـووی: «ئەمن زۆر سـەرسامی بێتـهۆڤنم، قـێزم لە گـۆرانیی نـێو خـەڵک دەبێتەوە.» یانی چی؟ خـۆ بێتـهۆڤن خـۆی قـێزی لە فۆلکلۆر نەدەکردەوە، نەک هـەر ئەوە، بگرە بەهـرەشـی

لێ وەرگرتووە. بێتهۆڤن خۆی بنەڕەتەکەی فۆلکلۆرە. سەرلەبەری هونەرمەندە گەورەکانی دنیا تالاری هونەریان لەسەر فۆلکلۆر هەڵاڕنیوە. فۆلکلۆر هیمی هونەری هەمــوو هونەرمــەندانی ســەر دنیــایە. بە ســتــران و لاوژەتەوە، بە داســتــانتــەوە، بە چیــرۆک و مــەتەڵتــەوە، بەدرێژاییی چەرخــەکان هەر ئەو ســەرچاوەیان بووە. واتا: ئەو ســەرچاوە گــەورەیەی خــەڵک پێکەوەی ناوە. کۆمــەڵگە ڕای ناوە. هونەرێ لەوی بچڕابێ هونەر نییــە، بیژۆکە، نەوەکامە، کاڵە، کرچە... چ نییــە. نموونەی نییــە بیــهێنمــەوە. یەک تاکــە زەلامی وا هەڵفەکەوتووە. کــە دەروانییــە بێتــهۆڤن بنەوەی، بنەوەی ئەو بلیمــەتییــەی سەرلەبەر مۆسیقای نێو خەڵک و سەرزاری خەڵکە. بەرچە و ڕێچکە، بە بنەڕەت، هی ناو خەڵکەکەیە.

بێگومان، بۆ خۆیشی شتی تازەی خۆی داهێناوە، بەڵام کە لێی دەکۆڵییەوە یەکسەر کەلەپوورە بە سەریەکدا کەڵەکەبووەکەی گەلت تووش دێ. (باخ)یش هەر بەو ڕەنگەیە، شێکسپیر بگرە، هەرچییەکی هێناوەتە گۆڕێ سەرلەبەر، لەوان شتــانن کــە لە ڕێگەی گــەلەوە، لە نیگا و ڕوانگەی گــەلەوە، لە نیگای خەڵکەوە، لێیان تێ هەڵچووە و گووراندوونی. خۆ بێیتە سەر ڕاستییەکەی، (هاملێت) بەر لە شێکسپیر و پاش شێکسپیریش نووسراوە. بەردەوام هەر نووسراوە، بەڵام شێکسپیر لە هەمووانی جوانتر نووسیوە. (ماکبەس)یش هەر بەو ئاواییە. ئەمانە گشت، لە ئەفسانەی کۆن و چیرۆکی کۆن هەڵگوێزراون. لە (ڤاوست)ەوە بگرە تا نازانم کێ، ئەمانە زۆربەی زۆریان بەو جۆرەن. ئەمە وەنەبێ نموونە هێنانەوەیەکی دەق لە سەدا سەدیش بێ. ئینســان بابەتیش دەگووڕێنێ. برێ ئینسان پەیدا بوون، برێ بابەتیان گووراندووە. زۆریش تازە و نرت و نوێن. قاعیدە و بنکە دانانێم، بەڵام ئەوەیش بزانە کە بەسەرکردنەوەی شاکارەکانی نێو خەڵک کارێکی سانایە. ئینسانانەتر خۆی ساخ دەکاتەوە، بە باری قازانجێکی گەورەتردا دەکەوێتەوە. ئەمەیش هەروا بەو سووک و سانایە بە نووسەرانمان ناسەلمێندرێ. ئەدەبیاتی ئێمە بووە بە ئەدەبیاتێ لە دەرەوەی کەوشەنی خۆی پەیدا بووە، بووە بە ئەدەبیاتێکی لەخۆ بەدەر. ئەدەبیاتی ئێمە

بە لاساییکردنەوە بووە بەو شتەی پێی دەڵێن ئەدەبیات. تا ئێستا ئێمە لەگەڵ کەلەپووری خۆمان، لەگەڵ کەلەپووری خەڵکەکەماندا نەبووین.

* چاکە، ئەدی نازم حیکمەت؟

– کەسێکی لە سەرینچاوەی ئەنەدۆڵەوە یەکەم شاکاری شیعری بۆ داهێنابین، یەکەم شاکاری هونەریی بۆ داهێنابین، نازم حیکمەتە. با نەختێ لە نازم حیکمەت باخێوین.

* دەق نۆرەی خۆیەتی.

– نازم حیکمەت لە خێزانێک کەوتووەتەوە باپیرە گەورەی ئەو خێزانە مەولەوی بووە. بنەماڵەکە بنەماڵەیەکی عوسمانی بووە. مەولەوی یانی چی؟ مەولانا جەلالەدینی ڕۆمی شیعری بەفارسی گوتووە. هاتووە تەریقەتێکی دامەزراندووە. هەرکە گوترا مەولەوی، واتا: پیاوی تەریقەتە و کەسانی سەر بەو تەریقەتە. باپیری نازم حیکمەت یەک لەو پیاوانەیە. شیعری نووسیوە. نازم لە ناو دنیای ئەم فەلسەفە ئاینییە، ئەم فەلسەفەی سۆفییەتییەدا پێ دەگا. لەبەرئەوەی کە کوڕی پاشایەکی عوسمانی بووە. بتەوێ و نەتەوێ، وەک هەموو چینەکانی هەورازی عوسمانییان، لە لەلەکانی فێرە فەرەنسزی دەبێ. تا چ ڕادەیەک بە عوسمانیەتی پەل داوێ، هێندەیش بە فەرەنسیزیەتی فراژی دەبێ. نەختێ عەرەبی، نەختێکیش فارسی فێر دەبێ. ڕاستت گەرەکە، زمانی عوسمانیش هەر لەمانە پێک هاتووە، کەڵەکەبووی ئەمانەیە. کەلەپووری عوسمانی کەلەپوورێکی دەربارە و لەم دوو سەرینچاوە کەلەپوورە عەرەبی و فارسییە ئاو دەخواتەوە. لەم و لەو هاتووەتە گۆڕێ، هەرِەمەیە. لە پاشان نازم لە سەروبەندی شەڕی ڕزگاریدا دەچێ بۆ سۆڤیێت. بە سەردەمی هەرە بەگڕی شۆڕشی گەورە ڕادەگا. ئەو شتەی پێی دەڵێن سۆسیالیزم لەوێی دەخوێنێ. هەر لەوێ دەست بە شیعر نووسین دەکا. دەکەوێتە ژێر کاری شیعری شۆڕشگێڕانەی ئەو سەروبەندەوە. نۆبەرە شیعرەکانی نازم، ئەو شیعرانەی لە

سۆڤییێت نووسیونی زۆر مامناوەنجین. پەڕەنگەکانی بلیمەتیی ئەمڕۆکەی نازم لەو شیعرانەدا نابینین. شیعری هەرە بەناوبانگی ئەو سەردەمەی دەریای خەزەر و شەنگەبییە. بەڵام ئەمانەیش پێت و پەڕەنگی بلیمەتیی نازم حیکمەتیان پێوە نییە. نازم لەو ڕۆژانەدا مردبا، پێت و پەڕەنگ و ئاورەنگی بلیمەتیمان ، شاعیرێتیمان تەنانەت لەو شیعرانەیدا هەرگیز نەدەبینی. نازم هەرکە دەگەڕێتەوە بۆ تورکیا و ناگەڕێتەوە دەچێتە نێو کۆڕ و دنیای دەستەیەک لە شاعیرانەوە، دەبێ بە خەڵکی دنیایەکی شاعیرانەی تر. دەبێ بە هاوڕێی پێنج بڕگەیییەکان. لەگەڵ واندا شیعر دەنووسێ. ئەمانە شیعر بە بڕگەهۆن دەهۆننەوە، شیعری بە کێش و قافیە دەنووسن. نازم شیعری بێ قافیە دەنووسێ و هیچ شتێکی ئەوتۆیش نانووسێ لەوان سەرکەوتووتر و سوارچاکتر دیار بێ. بەنموونە: فارووق فایز (شۆڕشە تۆپەڵ نوورەکان لە زگە برسییەکانەوە هەڵدێن) دەنووسێ: نازمیش سەری بگری و بنی بگری هەر بەم پێودانە شیعر دەنووسێ. هەنگاوێ بەرەو پێشێ ناڕوا. لەمە بەولاوە ناڕوا. ئەوپەڕەکەی هەر ئەوەندەیە، ئەو نوختۆکەیێ لەوان چاترە.

* زۆر شۆڕشگێڕە

– بۆ شۆڕشگێڕی، شۆڕشگێڕە، بەڵام لەوێدا شاعیرێکی مامناوەندییە. نازم لە پێشترێ شۆڕشی دیتبوو. لەوێدا شتێ پێک دێ. نازم کە لە سۆڤیەت دەبێ، لەگەڵ مایاکۆڤسکیدا دەبێ بە ئاشنا و ڕۆشنا. کەمۆکەیێ لە پووشکین دەگا، نەختێ لە هونەرەکەی هەڵدەگرێتەوە، ڕەنگە لەوێ پووشکینیشیان بەدەرز پێ خوێندبێ. ئەمن بۆ خۆم لەم بارەوە قسەم لەگەڵ کردووە. لێم پرسی: «پووشکینت دەناسی؟» «هەڵبەتە،» گوتی. فێری چەند شیعرێکی بووبوو. لەوەندەی گەیشتبوو، با کەمیش بێ، پووشکین چ کارێکی لە ئەدەبیاتی ڕووس کردووە. جا هەر لەو سەروبەندەدا دەگەڕێتەوە بۆ تورکیا، لە پاش ماوەیێ دەگیرێ و لە زیندان دەکرێ. چەند ساڵێکی بۆ لە زیندان دەنوێ. نازم چیی لێ پەیدا دەبێ؟ کەلەپووری فەرەنسزی، کەلەپووری فارس،

کـەلەپووری عـەرەب، کولتـوورێکی تازەباویش کە لە جـەنگەی شـۆڕشگێـڕیدا هەڵکەوتبـــوو، ئەمـــان هەمـــووی کـــەمـــە تا کـــورتێ فـــێـــر دەبێ. بەڵام نازم هێشتاوەکونێ ناتەواوییـەکی گەورەی هەبوو، کەلێنێکی گەورەی تێدا بوو. نازم هێشتا پیاوی گەلەکەی خۆی نەبوو.

* پیاوی ئەستەمووڵە.

– ئەستەمـووڵ ئەمە سـەد ساڵە، دوو سـەد ساڵە، شاعیرێ، هونەرمـەندێکی پێ نەبەخشـیوین. تۆفیق فیکرەت هەیـە. یەحیا فایق هەیە. نامـەوێ لە پیاوێکی وەک تۆفـیق فیکرەت دابشـکێنم و بۆسـۆی کەم، بەڵام بە هیچ کـامـێک لەمـانە ناڵێین شاعیری گەورە. ئەمانە شاعیری مامناوەندین. نازم لەو سەروبەندەدا، کـە لە زیندانیـان پەسـتـاوت، تووشـی خـەڵک دێ، لـە پاش دوو سـاڵ زیندان شتێکی سەیری لێ هەڵدەکەوێ. بە کۆڵێ کولتووری دەماودەمی خەڵک بەکۆڵێ گۆرانی و لاوژە و ستران، بە برێ ئەفسـانە و داستانەوە سەری دەرێناوە. نازم دەبێ بە شـــتـــێکی تر. ئەو کـــەرەســـتـــە لەســـەر یەک کـــەڵەکـــەبووە لە پڕێکدا دەتەقێتەوە، نازم لە خەڵک موتوربە کرا، یا خەڵک لە نازم موتوربە کرا. بەڵێ بەمە دەگوترێ موتوربە. هەرکە لە خەڵک موتوربە دەکرێ، یەکسەر (داستانی شێخ بەدرەدین) دێتە گـۆڕێ. شێرەکـانی مە بەهەندەوەش نـاوەستن، نازم بە چەندین سـاڵ حـوکـمی زیندانکردنی دەدەن. نـازم لە چـورووم‌ـەوە بگرە، لە سینۆپەوە بگرە، تا بورسـە، دەکەوێتـە نێو جـەنگە و هەڕەمـەی جـۆربەجۆری خەڵکی ئەنەدۆڵەوە و لەوێندەر داستانە گەورەکەی ڕەنێو دەهێنێ. من هەمیشە لەمـــەڕ نازمم گـــوتـــووە و دەڵێم: ئەو پیـــاوە دوا ئاڵقـــەی داو و دەســـتـــووری شـاعـیرییـەتی یونس عـەمرە و قـەرەجـە ئۆغـلان و پیرسـوڵتـان ئەبداڵ و داداڵ ئۆغڵـووە. قـەرەجـە ئۆغـلان کـامـەیە؟ یەکـێکە لە ناوچـەرگـەی خـەڵکەکـەیدا هەڵتـۆقیـوە. پیـرسـوڵتـان ئەبداڵ چییـە؟ لە ناوچـەرگـەی گەلەکـەیدا ڕسکاوە. لەســەر بارت و ڕەوتی ئایدیۆلۆجـیی گـەلـەکەی هەڵازنیـوە. داداڵ ئۆغڵـوو کێ هەیە؟ کەوڵسووری پێش لەشکری گەلە یاخیبووەکەیەتی. باسـی سـەربزێوی و

له ناپیاوی ڕاپەڕین دەکا. ئەم هۆزانانە شیعر و گۆرانیی گەلەکەیان پێ گەیاندووە. یۆنس عەمرە چییە؟ دەنگی ئایدیۆلۆجییەکەی خۆیەتی، هۆرەی تەکییەکەی خۆیەتی. ئەمانە سەر و ماڵی گەورەی ئەو جەماوەرە گەورە و گرانەن، ئەمانە هەموو شتێکی ئەو خەڵکە زۆر و زەوەندەیەن. بەنموونە: داداڵ ئۆغڵوویک هەموو شتێکی ئەو جەماوەرە گەورە و گرانەیە کە ڕاست بوونەوە و یاخی بوون. پێداویستی، زەرووریّ بوو دەبوو ببێ. کولتووریانە، گۆرانییانە، زانستیانە، ئەڵها و تاسە و ئاوات و ئارەزوویانە، دەنگیانە. نازم حیکمەتیش کوتومت وایە. لەنێو زیندانەکانی ئەنەدۆڵدا، لە زانستەوە، یا بێ زانست، بەجاریّ دەبێ بەهەموو شتێکی کۆمەڵگەکەمان، خەڵکەکەمان. نازم دەبێ بە موتوربەی گەورەی خەڵک، لەناو خەڵکەکەیدا، لەگەڵ خەڵکەکەیدا، پێکەوە، شیعرەکانی، ڕەنێو دەهێنێ. کەوایش بێ، دیارە بلیمەتێکی گەورەمان بۆ لێ هەڵدەکەوێ.

* نازم لە سای بلیمەتیی خەڵکەکەیەوە دەبێ بەو بلیمەتە و بەو تەرزە هەڵدەکەوێ.

– بەڵێ، لە خەڵکەکەی موتوربە دەکرێ. لە سای بلیمەتیی خەڵکەکەیدا دەڕسکێ و یەک دەگرێ.

* بەتایبەت بە زمانی خەڵکەکەی.

– ئەی چۆن! بەنموونە: نازم قسەیەکی هەیە، دەڵێ: « ئەم زستانە بێتەوە ڕێوی مس دەڕیێ.» لە ناوچەی چقوورئۆواکەی ئێمە قسەی وا نییە. یانی ئەم زستانە هێند سارد دەبێ، ڕێوی لە تاوان مس دەڕیێ... ئەم قسەیە قسەی ئەنەدۆڵی ناوەندییە. نازم هەر لە ئەستەمووڵ مابایەوە، قەت قسەی وا تەرز فێر نەدەبوو.

* قسەیەکی ئابوورییانەی سەیرە. یەکێکە لەو نموونانەی کە بە کەمترین وش پێوارترین ڕەمز داهێنێ.

– بەڵام چۆنیش. نازانم قسەیەکی هێند پڕ بە باڵا و بەدەن چەسپ و بنەبڕی تر هەیە سەرماوسۆڵەی ڕۆژانێ زمهەڕی زستانێ بەو جۆرە دەربڕێ. ئەم قسەیە شێوە دەربڕینی خەڵکێکە ئەزموونی هەزار ساڵی لەگەڵ سەرماوسۆڵەی زستاندا پێکەوە نابێ. ئەمە کەلەپووری قەرەجە ئۆغلانە، کەلەپووری یۆنس عەمرەیە. هەر وا بە سانایی دروست نابێ. بەلای منەوە، ئەدەبیاتی ڕاستەقانیی گەورەی ئەمڕۆکەی ئێمە لە نازم حیکمەتەوە دەست پێ دەکا. لەگەڵ لە ئەستەمووڵ دەرچوونی نازم حیکمەت و بوون بە دوا ئاڵقەیەکی گەورەی تازە بەدووی ئەڵقەی داداڵ ئۆغلوودا، دەست پێ دەکا. چونکە دوو شاعیری گەورەی گەلمان داداڵ ئۆغلووە، جا نازم ئەو ئاڵقە تازەیەیە، کە وەسەر ئەم دوا ئاڵقەیە خراوە.

* چاکە، ئەدی پاش نازم حیکمەت کێ دێ؟

– پاش ئەوەی کۆمار داهات، ئینسانی تازەبابەت پەیدا بوون. لەو مەعهەدانەی لە گوندەکان دامەزران، لە ناو گوندییەوە، لە خوێندەوارانی پاش کۆمار دروست بوون پیاوی تازە جۆر هەڵدەکەون. ئەمانە زۆربەی زۆریان، بیانەوێ و نەیانەوێ دەبن بە سۆسیالیست، چونکە لە ناوجەرگەی خەڵکی هەژار و دەستەوسانی ئەنەدۆڵەوە هەڵکەوتبوون.

* ناکۆکی و دژایەتییەکانیان دەبینن.

– دەیانبینن. بە خۆیانەوە، بە دەوروبەریانەوە بەندن. بە خۆیانەوە بوونیان هەیە. بەگەلەکەی خۆیانەوە، بە وڵاتەکەیانەوە، بە زمانەکەیانەوە بەندن و هەر بەو جۆرەش دەمێننەوە، هەر لە تەک خەڵکیشدا دەبن. ئەمە ناچارییەکە و دەبێ وا بێ. ڕۆماننووس پەیدا دەبن، چیرۆکنووس هەڵدەکەون، شاعیر پەیدا دەبن. بەنموونە: ئەحمەد عارف لە دیاربەکر هەڵدەکەوێ. ئەم شاعیرە کەڵەکەبووی ئاکامی سەقافەت و کولتوورێکی گەورەیە. ئەحمەد عارف دوا ئاڵقەی پاش نازم حیکمەتە، دوا ئاڵقەی تازەی پاش نازم حیکمەتە. شتێکی

نرت و نوێیــە. بگرە لـە کـولتــوورێکی جـۆراوجـۆریشــەوە هـەڵکەوتـووە. ئەو دەوروبەرەی ئەوی تێـدا هەڵکەوتووە، مـەڵبـەندی سـەقـافـەت و کـولتــوورێکی هەمـەتەرز و هەمـەڕەنگە. کولتـوورێکی عـەرەبی، کە لە مۆزەپۆتامـیـاوە هـاتووە ئەمـانە سـەرلەبەر لە ئەحمەد عـارفدا کەڵەکەیان کردووە و خـەست بوونەتەوە. دەنگی ئـەحـــمـــەد عـــارف دەنگێکی زۆر دەوڵەمـــەند و ڕەنگینـە. دەنگی شـیـعـرکـانیـەتی. لەبەرئەوەی داسـتـانی و ئیـپـۆپـای کورد، هـی تورک زۆر چاک شـارەزام، لەو دەوڵەمەندییـەی لە ئەحمەد عارفدا کەڵەکە بـووە چاک گەیشتووم. ئەحـمـەد عـارف هـەرەمـەیـەکی سـەرلەبـەری دەنگەکـانی ئەنەدۆڵە. گـەورەییی ئەحـمـەد عـارف لەوە ڕا هـاتووە: ئـاڵقـەیەکی تازە هـەڵکەوتووی نازم حـیکمـەتە. بوونی بە خـاوەن دەنگی لە دەنگی سـەرلەبەری شـاعـیرانـی تورکیـا وەسـتـاترە و بەشـەخـسییـەتتر لەمەڕا هـاتووە. لەبـەرئەوەی لە جەماوەرانی گـەورەی خـەڵکەوە نزیکتـرە، لەبەرئەوەی ژیانی خـەڵکەکە زۆر لە دڵتـرەوە، ئێـجگار لە قـووڵتـرەوە دەژی بۆیە وایە. چاکـە، لە خـەڵک گـەیشـتن کـارێکی هێنده پێـویسـتـە؟ بەڵێ لە چەرخی بیسـتـەمدا خـەڵکی سـەر دنیـا چـوار مـیلیـارە. چوار مـیلیـار ئینسـان لەسـەر ڕووی زەوی دەژی. هەڵبەتە لەنێو ئەمـانەدا بۆرجوازیش هەن. سەقافەت و کـولتـووری خـەڵکەکـە بەلای ئەم بـۆرجـوازیانەوە شـتـێکی زۆر سـەغـڵـەم و ڕوخـتــەیە و تـا بڵـێی خــەلاقـە. بێگومـان دەبێ لە سـەقـافـەت و کـولتـووری بۆرجـوازیش زۆر پسـپـۆڕ و بەڵەد بین. دەبێ سـوودیشی لێ وەرگـرین. ئەمـە کـارێکی ناچارییە، زەرووره. بەڵام تـا چە ئەندازەیەک بە ڕەگ و ڕیشـەی خۆوە، بە ڕەگ و ڕەگـەمــای خــۆوە، بە خــەڵکەکــەی خــۆوە بەندیـوار بین، هێـندەیش دەوڵەمـەند دەبین. ئەمەیش ڕاستییەکە ئاو لێڵ ناکا، ئەحـمـەد عارف بێگومـان هێندەی شـاعـیرانی، سـەرلەبەر، شـارەزای سـەقـافـەت و کولتـووی بۆرجـوایە. واتا: هێندەی هـەمـووان شیعـر دەزانێ. نازم حیکمەت زێـتری لێ دەزانی، بەڵام ئەحـــمـــەد عـــارف ســـەربـارێکی تری هـەیە. ســـەد لە ســـەدی، ئەوەیە کـــە لە نێوجەرگەی خەڵکدایە.

نازانم دیاربـەکـرت دیتـوە؟ دیاربەکـر ببـینی، لە ئـەحـمـەد عـارف گـەیشـتن

هاسـانه. بەشـوورەکـەیەوە، شـوورە بە سـامـەکـەی، بەگـۆرانی و لاوک و حـەیرانەکـانیـەوە، بە بەندیخـانەکـەیەوە، بەگـرە و گـەرمـاکـەیەوە، بە سـەرماوسـۆڵەکەیەوە، بەو هەموو سـەقافەت و کولتوورەوەی کە لە هەمـوو لارا هەڵدەکا. پێگەیشتنی شـاعیرێکی وەک ئەحمەد عارف لەو چەرخەی مـەدا کـارێکی هـێند سـانا نییـه. دیاربەکـر مـەڵبـەندی هەڵکەوتن و گـەشـەکـردنی سـەقافـەت و کولتووره گـەورەکانە. دووئاوانی سـەقافـەت و کولتووری گـەورە و گرانی دنیایە. سـەرجەوسـەری کولتووری گـەورە گـەورەیە. ئەحمـەد عارف لە مۆڵگەیـەکی ئاوها هاتووەتە گۆڕێ. ئۆرخـان کەمالیش هەر بەو جۆرە لە ئەدەنە دروست بوو. چقـورئۆدا جێگەیەکی زۆر گرینگە. مۆڵگەیەکی گـەورە و گرانی تورکمـانانە. تراکـتۆری پەنجـا و حـەوتەمـینی فـابریقـەی هانۆمـاگ هاتووەتە چقـورئـۆواوە لە (١٨٠٠)ەکـانەوە بـەمـلاوە، چقـورئـۆوا ڕەمـزی پیـشـەسـازیی قورسـە لە تورکیا. جا ئاوا هەڵکەوتنی چقورئۆوا، هەروەها سەبارەت بەوە کە مـەڵبـەندی کولتووری تورکمـانانە زیندوو و سـەرسـەختـە، ئا ئەم سـەقـافـەتە سـەرسـەختە و ئەم دەوروبەرە ئۆرخـان کەمـالی گـووراندووە. قـەرەجـە ئۆغـلان، دادالْ ئۆغلۆ، قۆل عەبدوڕەحمـان چین؟ شاعیرەکانی چقورئۆوا دەڵێم. حـاجی ئاشـقی گاورداغ چییـه؟ هەر وە سـەدان هۆزان و داسـتانبێژ و شـاعیـر کێن؟ ڕۆژگـارێکی لەگەڵ ئۆرخـان کەمـالدا لە کوچە و کۆڵانانی ئەدەنە دەخـولاینەوە، بڕێ شاعیرمان دەدیت. بەو سـەرشـۆسـە و ڕێگەیانەدا بڵاو بووبوونەوە سازیان دەژەند، لە باخـچـەکانـدا، سـازیان دەژەند. لاویەتی ئێـمـەمـانانیش بەو ڕەنگە بەسـەرچوو لەگەڵ ئۆرخـاندا. بەهەڵەیش بیـڵـێین، بە ڕاسـتیـش بیـڵـێین، گـوێ نادەمێ، ئەمـەیە ڕاسـتییـەکەی تورکیـای ئەمـڕۆکـەمـان، ئەمـەیە ڕاسـتییـەکەی خەڵکەکەمـان خۆش بێ یا ترش بێ. من دەڵێم سـەرلەبەری هونەرمەندەکانمان هـەرچی هونەرمـەندی گـەورەی وڵاتەکـەمـان هەن هەریـەکـە ئاڵقـەیـەکـە لەو ئەدەبیـاتە بە بەندوباوەی ئەنەدۆڵێ. نازم ئاڵقـەیەکی پاش دادالْ ئۆغـڵـووە. ئاڵقەکانی پاش نازمیش ئەحـمـەد عارفـە، ئۆرخـان کـەمـالە، فـەقیـر بایقـورتە. ئەدەبیاتی ئێمە خاوەن ڕەگ و ڕیشەیە، لەسەر بنجی خۆی ڕواوە.

* بۆ هەموو ئەدەبیاتێکی تر ئەمە ناگوترێ؟

– هەمــوو ئەدەبیــاتێ کــەم تا زۆر هەر وایە. دیارە ئەگــەر ئەدەبیــاتێکی خۆبەیەکێکی تر هەڵواسی و نەبێ بە نموونە ئەدەبیاتی فەرەنسزی لە لاتینیی کۆنەوە هاتووە، لە ئەدەبیاتی کۆنی گریکەوە سەری هەڵداوە، ڕەگ و ڕیشەی وا لەوێیە. بەڵام ئەدەبیاتێکی سەربەخۆ لە فەرەنسا لە دایک بووە ستاندالێ لەدایک بووە. لە ڕەگ و ڕیشەی ستاندال بکۆڵییەوە هۆمیرۆست تووش دێ. هەر هۆمیرۆسێکی ڕاستەقانیش، هۆمیرۆسێکی تەواو خۆی، شێوازی داستانبێژیی ڕاستەقانی دەدۆزییەوە. ستاندال. دەڵێ: «من وەک عەرز و حاڵچی دەنووسم» ڕۆژاواییەکانی لە ستاندال بەدەر بە هەڵە لە هۆمیرۆس گەیشتوون. وایان زانیوە ئەوانەی هۆمیرۆس نووسیونی شانامەی پاڵەوانییەتی و قارەمانییەتیی داستانی قارەمانێتین، وایان زانیوە ئەدەبیاتێکی بە گێزوگوڵینگی بە هەیتوهووتی نووسیوە، بەڵام وە نییە، هۆمیرۆس وەک لە قاوەخانە دانیشتبێ، داستانی بەو جۆرە گێڕاوەتەوە، بێ هەیتوهووت. بەو پێیەی لێزانان تێیان گەیاندووم، شێکسپیریش هەروەک لە قاوەخانە قسان بکا، ئەدەبیاتی بەو جۆرە گوتووە. بەندوباوی ئێپۆپە. ستاندال یەک لەوانەیە. هەستی بەمە کردووە. وەک عەرز و حاڵچی نووسینیشی لەمەڕا هاتووە. ئەوی نووسیویە ئێپۆپەی ڕاستەقانییە. ئەمن ستاندالم، لە تەمەنی بیست، بیست و دوو ساڵاندا، بە لاوێتی ناسی. هێشتا بێ زانست بووم. ئەوەی سەرسامی بووم، هەر بەجارێ حەیرانی بووم، تەنیا ستاندال بوو. بۆچی؟ نازانم. چونکە بیچمی دەربڕین و شێوازی گێڕانەوەکەی لە ڕەگ و ڕیشەی منەوە زۆر نزیک بوو، ئاشنا بوو. خەڵکەکەی وڵاتی منیش کوێرئۆغڵوو لە قاوەخانان دەگێڕنەوە. داستانی کوێرئۆغڵوو لای ئێمە وەک لە قاوەخانان بگێڕدرێتەوە. بەو جۆرە دەگوترێ. یانی چۆن لە قاوەخانەیەکی گوندی باسی هەموو شتێکی دەکەن، یەک دەڵێ: «گەنمەکەم ئەو ساڵ چاکی هێنا، دەغڵەکەی ئەو ساڵم تەرزە کوتای، لە ڕێی تووشی ئەحمەد بووم» ئاوهای دەگێڕنەوە. داستانە گەورە و بەناوبانگەکان ئەو تەرزە گێڕانەوەیەیان لە ڕەگ و ڕیشەدایە.

وەک بڵێ: «دەغڵەکەم تەرزە لێی دا، لافاو ڕای ماڵی، باران باری» ئا بەو جۆرەیە. ئەمەیە تەرزی گێڕانەوەی ئەپیک، ئەو ڕاستەقانێتییەی ستاندال لە ئەدەبیاتی فەرەنسزیدا پێ گەیشتووە و ئەمەیە. ئەگەر ئەدەبیاتی فەرەنسزی ئەم ڕێگەیەی ستاندال ڕچەی شکاند، نەگرتبا بەر، ئەمڕۆکە ئەدەبیاتی دنیاکەمان هەر بە تەواوی شتێکی تر دەبوو، زۆر جیاواز. من ئەمەیە قەناعەتم. لەبەر ئەوە، ئێمە زۆر بەختمان هەیە، کە ئەدەبیاتی تازەمان پێ دەگا، هونەرمەندی لە ڕەگ و ڕیشە سەر بەخەڵکەکەمان زانستانە هەڵدەکەون. خاوەن زانستن. بەڕاستی ئەمە مایەی خۆشبەختییە، دەبینی، فەقیر بایقورت پەیدا دەبێ، فێرە زانست دەبێ، زانستانە، زانایانە بیر دەکاتەوە. ئەحمەد عارف دێتە گۆڕێ، ڕووناکبیری دەگرێتە بەر، فێرە زانیاری دەبێ. نازم حیکمەت پێ گەییوە، زانیاری فێر بووە لەم بابەتەوە. یانی لە سەقافەت و کولتووری دنیا، لە ئەدەبیاتی دنیا چاک شارەزا ببێ، بە ڕەگ و ڕیشەی خۆوە بە وریاییەکی تەواو بگا پیاو، لەمە ئەدەبیاتێکی ساغڵەم و ڕاست و دروست لەدایک دەبێ. بەڵام لێمان تێک نەچێ، نابێ خۆ بەم هونەرمەندانەوە هەڵاواسن. نابێ لاسایی شیعری دەماودەم، نازم حیکمەت، ئەحمەد عارف بکرێتەوە. ئەمانە ئێستا هەریەکە بووە بەکولتوورێ بۆ خۆی. ئەحمەد عارفیش وەک نازم حیکمەت، بۆ لاوەکانمان بووە بە سەقافەت و کولتوورێ. ئۆرخان کەمالیش هەر بەو جۆرەیە. سەعید فایقیش. تەنانەت هاتنە گۆڕێی یەکێکی وەک سەعید فایق، هەر لەوەڕا هاتووە کە لەسەر ڕەگ و ڕیشەی ئەنەدۆڵێ ڕواوە. سەعید فایق، وەک هێندێ برادەران بۆی چوون، وا نییە. ئەتۆ کە دەنۆڕییە هەمە تەرزایەتیی زمانی سەعید فایق، بنەچەکە و بنەڕەتی زۆری ئەدەبیاتی دەماودەمی نێو خەڵک دەبینی.

* یانی دەتەوێ بڵێی تەنیا هەر سەعید فایق بە نووسەرێکی بە ڕەگ و ڕیشە ئەستەمووڵی وەرناگرین.

– سەعید فایق نووسەرێکە بە ڕەگ و ڕیشە ئەنەدۆڵییە. ئەمن تورکییەکی

سـەعـیـد فـایـق لە چاو تورکـیـی نووسـەرانـی تر، زۆر زۆر، بە جـوان و پوخت دەبینم. تـورکـیـیـەکـەی تا بلـێی دەوڵەمـەنـدە. بەلای منەوە، لە ڕاسـتـەنووسـیـی تورکیدا سەعید فایق، لە شیعردا نازم حیکمەت کەسانێکن، تورکییان بەباری هەرە جوان و لەباریدا بەکار بردووە. بەڕاستی ئینسانی بەدەگمەنن.

* سـەعید فـایق، پارەکە دەرکـەی هـەروا مـشـتـومـڕێکی وەسـەر گـازی پشت خست. نەچینە ئەم باسـەوە. دەمەوێ لەوەی مـەبەسـتـمە بپرسم. لەم ڕۆژانـەدا نووســیـنـی وا دەنووســرێـن، نووســەرەکــانـمـان بەپێی دەوروبەریان، بەپێی چینە کۆمـەڵایەتییـەکی تێیداندا هـەڵکەوتوون نێو لێ دەنـێن و دەرەنگێـن. فــلان، ڕۆمـــاننووسی گــونده، فــیـســــار، ڕۆمــاننووسـی شـارە، ئـەمـیـانـە سـەر بە سـەقـافـەت و کـولـتـووری دەرەبەگـایەتیـیـە، ئەویان لە پەیڕەوانی کـولـتـووری بۆرجـوایـە، یەکی تریان، دەروێشـی کولتووری پرۆلێتاریایە...

– ڕاسـتـە. تێکەڵێکەیەکی سەیر و سـەمەرەیە. کوڕە تومەزا، دادالْ ئۆغلـوو لە کـولـتـوورێـکـی دەرەبەگـایەتـیـیـەوە سـەری هەڵداوە، پیـرسـولـتـان سـەر بە کولتووری فیوداڵە، بەڵێ نێویان بۆ ڕۆمـاننووسیش هەڵبەست: (ڕۆمـاننووسـی گوند) ئەمـەش شـتـێکە بۆ یەکەم جار تەنیا لە وڵاتی تورکیا بەرچاو دەکەوێ. بەمـە دەڵێن، (عـەیب و عاری کولتوور). ئەمـە دەکرێ تەنیا یەک نێوی هەبێ و بەس، ئەویش ئەوەیە: (فەهێتی کولتوور). ئەم پیاوانە دانیشتوون باسی عەیب و عـار و فەهێتی کـولتوور دەکەن. خـۆ کەسـێکیش نییە لێیان ڕاسـێ ئەم عـەیب و عـارەیان، ئەم هـەڵانـەیان، ئەم درۆیانەیان بە چاودا بداتەوە. بـە نموونە: کـەسـێ ڕاست نەبـووەوە بە گـۆگـۆڵی گـوتبێ «گـۆگـۆڵ ڕۆمـاننووسـی گـوند»ە. کـەچی گـۆگـۆڵـیش خـۆ هەروەک نـووسـەرانـی ئەمـڕۆی تـورکـیـا کـۆمـەڵگەی خـۆی، کـۆمـەڵگەی دەرەبەگـایەتیی ڕووسی، گـوندییـە ڕووسـەکـانـی، بیـرۆکـراتە ڕووسەکانی نووسیوە. فەقیر بایقوورت چی نووسیوە؟ ئەویش هەر فیوداڵیتەی تورک، بیرۆکراتە تـورکەکان، گوندییە تورکەکانی نووسیوە. ئۆرخـان کەمالیش

هەر بەو ڕەنگەیە، هیچ کەسێ نەهات، بەگۆگۆڵ بێژێ، «گۆگۆڵی ڕۆماننووسی ڕووسیی گوند» بێیتە سەر باری ڕاستی، هەر ڕەپ و ڕاست ڕۆمانی گوند و گوندیی نووسیوە. کەس بە تۆلستۆی نەگوت «ڕۆماننووسی گوند» نایشیڵێ. کەس بە دۆستۆیفسکیی نەگوت «ڕۆماننووسی بیرۆکراتان»... ئەم نووسەرانە ئینسانیان نووسیوە، بنیادەم لە بارودۆخی گوندیشدا دەنووسرێ و لە بارودۆخی شاریشدا. پیاو لە هەر بارودۆخێکدا دەنووسێ، مەرج ئەوەیە بنووسێ، کە نووسی، دەبێ بە ڕۆماننووسی چاک. نەینووسی دەبێ بە ڕۆماننووسی خراپ. ئەمە کارێکە بەدەست هونەرمەندەکە، بەدەست بەهرە و لێهاتوویی خۆیەتی، گوندی، وەک گۆگۆڵ بنووسی دەبی بە بلیمەت، ئەگەر وەک، نامەوێ ئێستا نێویان بێنم، نووسەرە پلە سێیەمینەکانی لەمەڕ خۆشمان، گوندی و گوندایەتی بنووسی، قەت بە هیچ نابی. سەرلەبەر هەر گوندی نووسین، سەرلەبەر هەر شاری نووسین، شتی وا نییە. مرۆ جیهانی دەنووسی. بەنموونە، گۆیا من، بەتەنێ، هەر گوندی دەنووسم؟ گوندیش لە ڕۆمانەکانمدا هەن، شاریشیان تێدا هەن. دەبێ سەرانسەری تورکیا لە ڕۆمانەکانماندا جێگەی خۆیان بگرن. ئەمن بە ڕەگ و ڕیشە چقورئۆواییم. هەرچی لە چقورئۆوا هەیە دەینووسم.

* بەڵام بەزۆری کێهە زۆر چاک دەزانی ئەوە دەنووسی.

– ئەوە دەنووسم کە لە هەمووانی چێتر دەزانم. دەوروبەرەکەی خۆم دەنووسم. یانی ئەوڕۆکە شار دەنووسم. گۆیا دەبم بە ڕۆماننووسێکی خراپ؟ یا تاوەکو دوێنێ، کە گوندم دەنووسی، بۆیە بە ڕۆماننووسی چاک دەژمێردرێم؟ ئەمە نەختێ گێڵوکانەیە. بەنموونە، خۆ دەکرا هەرزەگوێییەکی وەک «شێکسپیر نووسەری ئەریستۆکراتان»ە، گوترابا. هێندێ پیاو لە تورکیا دەتوانن ئەم عەیبی کولتوورە بکەن.

* وەک بەسێرڤانتسیان گوت « نووسەری دەرەبەگایەتی».

– ئەمن بۆ خۆم، تەنانەت ناوێرم «نووسەری لە دنیا بیانی کەوتن»یشی پێی بڵێم سێرڤانتس هەڵبەتە، ڕۆماننووسێکی چەرخی لە دنیا بیانی کەوتنە. ڕۆماننووسی چەرخ و چاخی دەور و بەسەرچوونێکە. یانی ئەو ڕۆماننووسە گەورەیەیە کە سەردەمی بەسەرچوونی سەقافەت و کولتووری شۆڕەسوارێتی و لە جێی وی شینبوونی سەقافەت و کولتووری بۆرجوا هێناویەتە گۆڕێ. نووسەری سەردەمی ڕاگوێزان و پەڕینەوەیەکە. من تەنانەت لە گوتنی ئەمەیش دەترسێم. ئەو ڕۆماننووسی مرۆیە. تۆلستۆی ڕۆماننووسی مرۆیە. گەورەییەکەیشی لەمەدایە. هۆمیرۆسیش هەر وایە: «هۆمیرۆش داستانبێژی شەڕوشۆڕە» دەشێ قسەی وا بکرێ؟ یانی عەیبە، عەیبە سەقافەتێ دەقەومێ ئەو هەموو ڕۆماننووس و چیرۆکنووس و لێزانانەمان هەن. هەر کەسە لە ڕاستی خۆوە بێدەنگە. کەسێ هەڵناداتێ، گاڵتەیێ، گەمەیێ، جەفەنگێ بەم عەیب و شوورەییکەرانە بکا. گاڵتە بە چی دەکرێ. ئەی بەمە نەکرێ بە چی دەکرێ؟

* یەشار کەمال. ئەتۆیش لەم بارەیەوە بێدەنگ وەستای. خۆ بە تۆیشیان گوت: «ڕۆماننووسی گوند» ئەی تۆ بۆچی بێدەنگ بووی؟

– من نامەوێ لەگەڵ کەس گاڵتە بکەم. تەنیا شتێکی من حەزی لێ ناکەم ئەوەیە کە ببی بەمایەی گاڵتەوگەپ. ئەم بابەتە لەوانەیە ببێ بە بابەتی گاڵتە. من نامەوێ گاڵتە لەگەڵ کەسدا بکەم.

* ئێستا دەتوانین لێرە بەولاترەوە پێ هەڵبڕین. بۆ خۆت دەزانی چەرخەکەمان چەرخی چینە کۆمەڵایەتییەکی نوێیە. چەرخی چینی کرێکارە. پرۆلیتاریا. ئێستا قسە لە کولتوورێکی پرۆلیتاریا دەکرێ. کولتوورێکی جیاواز. تەنانەت هونەرمەندانیش بەپێی ئەوە دابەش دەکرێن، کێهەیان هونەرمەندی پرۆلیتارییە، کێهەیان هی پرۆلیتاریا نییە، یانی دابەشکردنێکی شێماتیکانە. نەخۆشەییانە.

– ئەمەیش شتێکی نوێباوە لە کن ئێمە. ئەم مەسەلەیە لە سەرانسەری دنیا، زۆری کێشە و هەرا لەسەر کرا. لە پاش شۆڕشە گەورەکەی ڕووسیاوە « کولتی– پرۆلیتاریا » کولتووری پرۆلیتاریا، شتێکی ئاوا وایی هێندرایە ئاراوە. تەنیا کولتوور و سەقافەتی پرۆلیتاریا و بەس. هەبوو لە دژ ئەمە وەستا، هەبوو داکۆکیی لێ کرد. نازانم ترۆتسکی، بەڵام لێنین خۆی لە دژ ئەمە ڕاوەستا. لێنین «کولتووری مرۆڤایەتی دەبێ» گوتی «ڕۆژێ، پاش دێرزەمانێ، پرۆلیتاریا دەتوانێ شەقڵ و مۆرکی خۆی بەم سەقافەت و کولتوورەوە بنێ. بەڵام ئێمە میراتگری سەرلەبەری سەقافەت و کولتووری مرۆڤایەتین.» کەچی ئێستا دەبینی لای ئێمە بەنموونە بابایەک ڕاست دەبێتەوە دەڵێ « داداڵ ئۆغڵوو شاعیری دەرەبەگایەتییە» دادال ئۆغڵوو، سوور لە ناوجەرگەی دەرەبەگایەتییەوەیش هاتبێ، شاعیری مرۆڤایەتی، شاعیری یاخیبوون و سەربزێوییە. دادال ئۆغڵوو دەمڕاستی دژ بە زۆرەملێ جێنشینکردنی تورکمانانە. دەمڕاستی ئەو سەربزێوی و یاخیبوونانەیە کە لە سەدەی یازدەمین بەملاوە درێژەیان کێشاوە و هەر لە گڕ و بڵێسەدا بوون. دانەچیایش هەر لەم بابەتەیە. ئەشقیایەتیشی هەر لەم ڕەنگەیە. بەهەڵە یا بەڕاست ئەشق یاخییە. لە ئێنجە مەمەددا من ئینسانی (یاخی)م نووسی، ڕەنگ و ڕەوەی مرۆی سەربزێو و یاخیم داڕشت.

* یەکێ لە نووسەرەکانمان دەیگوت دادال ئۆغڵوو سەمبولی کۆنەپەرستیی ئەو تورکمانانەیە، ئەو تورکمانە ڕەوەندانەی چقورئۆوایە کە سالانی ساڵ لەگەڵ دەوڵەتی عوسمانیدا تێک گیرابوون و هەمیشە دەستەوبەرۆکی یەک بوون. یانی عوسمانی دەیویست لەسەر بارێکی لەبارتری ژیانیان دامەزرێنێ، کەچی ئەوان تا دەهات هەر بەلای بارێکی کۆنەپەرستتردا دایان دەتاشێ و لە دژ عوسمانی دەوەستان. دادال ئۆغڵوو دەنگی ئەم لە دژ وەستانەیە دەنگی کۆنەپەرستییە و چی و چی... لەم جۆرە قسانە.

– ئەمن بۆ خۆم لە مەڵبەندی ئەو ڕاپەڕین و هەڵستانە لەدایک بووم. تەنانەت لەگەڵ هێندێ لەوانی هاوبەشی ڕاپەڕینەکەشیان کردبوو، بووم بە ئاشنا. خۆ جارێ یەکیان هەبوو، هەر بۆ خۆی کۆمۆنەکەی پاریسی کردبوو. هۆزە تورکمانەکان هەویا و ئاواتی هەرە گەورەیان ئەوە بوو ڕۆژێ لە ڕۆژان دەوڵەتێکی سەربەخۆ لە دژ دەوڵەتی عوسمانی بۆ خۆیان پێکەوە بنێن. دەوڵەتی عوسمانی کە دەستی بەلاوازبوونی کرد، ئەم تورکمانانەیش بوون بە دەوڵەتی نیوە سەربەخۆ و کوڕی دولقەدەر (ذوالقدر) سەربەخۆ بوو. ئەم هەڵستان و ڕاپەڕینە هەڵپە و تەقەلایێ بوو بۆ دامەزراندنی دەوڵەتێ. ئەم هەڵستان و سەربەرزکردنەوەیە، بە تێکۆشان بۆ دامەزراندنی دەوڵەت هەویا و ئاواتی هەرە بەشەرەف و بە داو و دەستوورانەی مرۆڤایەتییە. سەربزێوی و هەڵستان لە ئەنەدۆڵێ ڕەگ و ڕیشەی لەنێو داو و دەستووریدا زۆر قووڵ و ڕەگ ئاژۆیە و پشتاوپشت بۆی ماوەتەوە. لەناو کرۆکی داوونەریتیدایە. بە هەزاران هۆزان و بەیتبێژ ئەم هەڵستان و سەربڵیندکردنەوەیان بەزمان هێناوە: هەڵستان و یاخیبوون لە دژ بۆ یەمەن ڕەهەنەکردن، قاتوقڕ، گڕەوگەرما. یاخیبوون لە دژ عوسمانی. کەواتە دادالْ ئۆغلْوو بە کۆنەپەرست بزانین و ناوی لە دەفتەر بسڕینەوە؟ کەوابوو سێرڤانتس چونکە باسی فیودالّی کردووە، دەیسڕینەوە؟ کەوایە بلّا یۆنانی کۆن و هۆمیرۆسیش بسڕینەوە، دادالْ ئۆغلْوو دەسڕینەوە و بەمە دەبین بە پێشکەوتخواز. ئەمە بەتاڵکردنەوە و ئاشبەتاڵ پێکردنی تەنانەت کولتووری کلاسیکی مرۆڤایەتییە، لە کەلەپووری سالانی سالّی ئادەمزاد لاریبوونە. قەرەجە ئۆغلان لەبەرئەوەی وەڵامی ئەوین و دڵداریی ئەم چەرخ و چاخەیەش دەداتەوە، ئەویش هەر کلاسیکە. تا هەست و نەستی بنەڕەتی مرۆڤایەتی نەگۆڕێ سایکۆلۆجییەت و نەفسییەتی نایەتە گۆڕین. دادالْ ئۆغلْوو لەگەڵ گەلەکەیدا لە دژ عوسمانی هەڵستاوە و یاخی بووە. سەری داناوە. ڕەهەنە کراوە. کوژراوە. بەزیون. شکاون. سەرتۆپێکی عەشاماتێکی زۆر و زەوەندی تورکمان، لە دیاربەکردا، بەیۆزگاتدا پەرت و بلّاو کرانەوە. جا ئەم دادالْ ئۆغلْووە، بەبرای خۆم بلّێم،

شاعیری مرۆڤایەتییە. هی دەرەبەگایەتی نییە.

* جارێکیان بە نووسەرێکیان گوتووە، تۆ نووسەری پرۆلیتاریا نیت، نووسەری بۆرجوا، نووسەری دەرەبەگایەتی، بە کۆنەپەرستیان نێـــــوبردووە، ئەویش بەوە زۆر پەست دەبێ... بەناوی ئەم بۆرە تاوانبارکردنانەوە شتی ئاوهایش ڕوو دەدا.

– دایکۆڵەکەم، ئەمن هێندە گوێ بەم گەمژەییانە نادەم تەنانەت هەر لەسەر ئەمە ئاخاوتن و پەیڤینیش بە زیاد دەزانم. پێم وایە ئەم جۆرە کەسانە هەر بۆ ئەوە خاسن پێیان بخەنی و تێ پەڕی.

* بەڵام چ دەکەی، ئەم مەسەلەیە ئەمڕۆکە زۆر لە باوە کێشەیەکی زۆری لەسەرە. چۆن دەبێ هەروا بە پێکەنینەوە بەسەریدا باز دەدەین؟

– بەڵێ، مەسەلەیە کێشەی زۆر لەسەرە، بەڵام بابەتێکە هەر بۆ ئەوە باشە دەبەر گاڵتە و تیزوتەوسی دەی. یانی ئەو ئینسانانەی بەجارێ لە ڕەسەنایەتی داشۆراون ئەم قسانە دەکەن. ئەو کەسانە دەیکەن فریان بەسەر هیچ ڕەسەنایەتییەکەوە نەماوە، نامەوێ قسە بکەم، شوورەیییە. هەر بە ڕاستی عەیبێکی گەورەی سەقافەت و کولتوورە. ئەمە لەگەڵ قسەی (ڕۆماننووسی گوند)دا چ فەرقی نییە. من هەر لەبەرئەوەی گوند و گوندیم نووسیوە، نابم بە ڕۆماننووسێکی خراپ، بگرە من تەنیا لەبەرئەوەی ڕۆمانی خراپ بنووسم، دەبم بە ڕۆماننووسی خراپ. چاکە، ئێستا ئێمە بە فەقیر بایقورت بڵێین «ڕۆماننووسی خراپە، چونکە ڕۆماننووسی گوندییە» لێمان دەعەیبە ناگیرێ؟ بەڵام «ئەگەر بڵێین فەقیر بایقورت لەبەرئەوەی بۆی نەلوا بەهرە لە سەقافەت و کولتووری گەورە، سەقافەت و کولتووری مرۆڤایەتی، ئەو سەقافەت و کولتوورە گەورەیەی لە ناوچەرگەی خەڵکەوە شەوق دەداتەوە، وەربگرێ، لەم ڕووەوە ڕۆماننووسی خراپە» و بەمەیش قەناعەت بێنین هەنگێن ڕەنگە بتوانین، بڵێین، قسەیەکی ڕاستمان کردووە. بە ئەحمەد عارف بگوترێ «شاعیری

دەرەبەگـایەتـی» عـەیبـوشـوورەییی هـەرە گـەورەیە. عـەیبی هـەرە گـەورەی سـەقافییانە ئەحمەد عارف ڕەنگە شاعیری هـەرە نوێباو و مـۆدێرنی چەرخی بیستـەم بێ. بۆچی؟ چونکە یەکێکە لەو شـاعیـرانەی چاکتـرین داکـۆکی لە مـەسـەلەی پڕۆلیتـاریا دەکا. چونکە ئینسـانێکە سـەری لە پێناوی هەرا و کێشـەی ئینسـانانـی ڕەنجخـوراودا داناوە. چونکە ئەحـمـەد عـارف نموونەی هونەرمـەندی ئایدیالی چەرخی بیستـەمـە، لەبەر ئەوە ئێمـە ناڵێین ئـەحـمـەد عارف شاعیری دەرەبەگایەتییە. بگرە ئەحمەد عارف ئینسانێکە بەهرەی لە سـەقـافـەت و کـولتـووری گـەورەی ئـەنەدۆڵێ وەرگـوتـووە، ئەحـمـەد پیـاوێکی بوعدفرەوانی گەورەی ڕابردووە. پیاوە هەرە سـەرپەڕەکەی چەرخی بیستـەمە، مۆدێرنترین و نـوێباوترین شاعیری چەرخی بیستەمە. یانی جۆرە ئینسانێکی تازەبابەتە.

ئەحمەد عارف لە جۆری ئینسانێکی تازەبابەتە. لە جۆری هەرە تازەبابەتی ئینسـانی شـەڕ و هەرای سـۆسـیـالیـسـتـە. یەکـێکە لـە شـاعـیـرە هەرە ڕاستەقینەچیایەتی و هەرە کەڵەکانی چەرخەکەمان. پیرسوڵتانیش تیپی هەرە ئایدیالی چەرخی خـۆیەتی. دادالْ ئـۆغـڵـوویش، یۆنس عـەمـرەیش، قـەرەجـە ئۆغـلانیش، نازم حـیکمـەتیش. سـەقـافـەت و کـولتـوور بەش بەشکردن و پچڕپچڕکردنی، بەپێی چین دابەشکردنی هەڵەیەکی گەورەیە، زۆر هەڵەیە.

* باشە ئەگەر وا بڵێین: بڵێین «پڕۆلیتاریا لە سەردەمی خۆیدا خاوەنی هەرە ڕاسـتـەقـانی. هەرە دوایـنی سـەرتـۆپی سـەقـافـەت و کـولتـووری مرۆڤایەتییە» چ دەڵێی؟

– زۆر ڕاسـتـە «لێنین»یش گـوتوویە هـەر وای لێ دێتـەوە. قسـەکـەی «لێنین» وەک ئەم قسەیەی تۆیە، دەق وەک تۆی گوتووە.

* چاکە کۆمەڵگەکان لە پێشەوەچوونیاندا، لەم گۆڕانە چینایەتییەدا، لەم گەشـەکردنـە چینایەتییەدا. هـەر تیپـە کۆمـەڵگەیـەک، تیپـە مرۆی

خۆی دیاری ناکا، شەقڵ و مۆرەی خۆی پێوە نانێ؟ واتا، هونەرمەند، کە لەم سەقافەت و کولتوورانەوە بەڕێ دەکەوێ، چۆن چۆنی خۆی دەکا بە خاوەن گۆڕانێکی لە مرۆدا دێتە گۆڕێ؟

– ئەمە سەرەنجامی لە دنیای خۆ بیانیبوونە و ناچارییە، واتا ئاکامی لە ناچاری نامۆکەوتنە. لە سەرلەبەری سەردەمی ئەو هەموو پەڕینەوە و ڕاگوێزانانەدا هونەرمەندی گەورە گەورە پەیدا دەبن.

* یانی مرۆیش دەگۆڕێ؟

– دیارە دەگۆڕێ. کە دەوربەر و بارودۆخ گۆڕا مرۆیش دەگۆڕێ.

* زۆر بەجێیە. چاکە مرۆ کە هەمیشە لە گۆڕاندایە و دەگۆڕێ، ئەوانەی سێرڤانتس و شکسپیر گوتوویانە، بەجێیان دەزانن.

– چۆن؟

* مرۆ ئەمرۆ زۆر گۆڕاوە؟

– لە ڕووی سایکۆلۆجییەوە؟

* لە زۆر ڕووەوە. دەڵێم، لایەنی وا هەن لە مرۆدا ناگۆڕێن. مرۆ زۆر خێرا گۆڕابا، ئەمڕۆکە، نووسینی نووسەرەکانی سەردەمانی ڕابردوومان نەدەخوێندەوە.

– مادامێکی مرۆ فیزیاوییانە ناگۆڕێ، ئەو نووسەرانەیش کۆن نابن. سایکۆلۆجییەتی مرۆ، بەدرێژاییی چەرخ و چاخان بێ وچانییەک دەنوێنێ. شادی و خۆشییەک، ئێش و ئازارێکی لە سەردەمی یۆنانی کۆنەوە کەوتبێتەوە، ئێمە تا ئەوڕۆکەش لە دڵ و هەناوماندا دەیانژێنین.

شا ئۆدییوس تا ڕۆژی ئەوڕۆکەیش دەژین، هەروەکە خۆ چۆن بوو، دەق ئاوهای دەژێنین، کوڵ و کەسەرەکەی ئاخیلۆس تا ئەوڕۆکەیش لە دڵ و دەروونماندا دەژین. ئەو ئازاری شا پریامۆس لە داواکردنەوەی لاشەی

کوڕەکەیدا پێ دەکرد، ئێمەیش هەستی پێ دەکەین ئەمڕۆ، کێ هەستی پێ ناکا؟ ئەو ئازارە گەورەیەی جگەرگۆشان. پێم وایە، تا بنیادەم لەدایک ببێ، تا بنیادەم زگوزا بکا، تا بنیادەم داک و باوی هەبێ ئەم ئازارە هەر دەژێین.

* با هەمان دەرد و ئازار لە دایک و باوکی دەنیز و یوسف و حوسەین و هەرچی ڕۆڵەی کوژراوی تر هەن، لە خۆیان بپرسین، بزانین، ئەوان چ دەڵێن؟

– دەق وەک یەکن. ئەگەر عەلی ئەلوێردی کوشتنی دەنیزی بە ئازاردان پەسند کردبا، هەی بە گوریی ئاخیلۆس بێ باوکی دەنیزیش دەق وەک شا پریاموسی ئیلیادە بە هەمان شێوە پاڕانەوەی باوکانە لاشەی کوڕەکەی لەم سەردەمەدا بە هەمان شێوە، لە عەلی ئەلوێردی داوا دەکرد، بەڵام عەلی ئەلوێردی وەک ئاخیلۆس وەجاخ زادە نەبوو، لاشەی دەنیزی نەدایەوە بە باوکی، دەنا ئەویش دەبوو بە داستانێکی تری ئەم چەرخەمانە. نێرەیەکی بێ ئێش و ئازاری ئادەمزاد هاتە گۆڕێ بەڵام زۆریش نەگۆڕا. ئاخیلۆس دەیتوانی سەری پریامۆسیش ببڕێ و لە تەنیشت سەری کوڕەکەیەوەی دانێ، بەڵام نەخێر ئەو وەجاخ زادە بوو. هەرچی عەلی ئەلوێردییە وەجاخ زادە نییە، ئەمە دەزانین.

* دەچمە نێو باسێکی ترەوە. لە ڕۆمانەکانتدا سەرەتای (مەتەڵ) زۆر پێ دادەگرێ. لە مەسەلەی مەتەڵدا، وەک بزانم، خۆ تێگەیاندنی بەتامت هەن تەنانەت تۆ دۆنکیشۆت وا وەسف دەکەی، کە چیرۆکەکانی وەک مەتەڵ بەسەر زاری خەڵکەوە دەگەڕێن.

– گێڕانەوە هەر ئەو گێڕانەوەیە، بۆیە وا دەڵێم.

* ئەوجا (حیکایەتخوان)یشت پێ دەڵێن. نەک پەسەندانت، بگرە بۆ شکاندنت وات پێ دەڵێن.

– دەزانم، ئەوانەی داستان چاک دەزانن، ئەوانەی شێوە گێڕانەوەی

سەرزاری خەڵک چاک شارەزا و پسپۆڕن، ئەوانی داو و دەستووری دەماودەم چا دەزانن، کاتێکی (دۆنکیشۆت) دەخوێننەوە و زۆر بە سانایی دەزانن ئەم کارە لە دەفتەردا نووسرانی داو و دەستووری دەماودەمە.

* دەق وەک دەدە قۆرقوت.

– دەق گێڕانەوەکەی (دۆنکیشۆت) وەک گێڕانەوەکەی دەدە قۆرقوت وایە. جارێکیان لە پسپۆڕێکی ئیسپانێولیم پرسی، گوتی «بەڵێ زارگۆتنی نێو خەڵک ئەوەیە وا لە دۆنکیشۆتدایە». دیارە پێشتر، خەڵکی بڕێ مەتەڵ و چیرۆکی شۆڕەسواریشی لەنێو خۆدا دەگێڕایەوە. نەقڵ و سەرگورۆشتەکانی سێرڤانتسیش زۆریان بەوانەوە بەندن: بەو مەتەڵە کۆنانەوە زۆر بەندن. هەر بەرەی مرۆیی بگری، ئیپۆپەی خۆی لەگەڵ خۆدا هێناوە. تۆلستۆی چۆنی مەتەڵان هەڵگوێزتوون شکسپیر، گۆتێ، چۆنیان لە ئەفسانەی کۆنڕا هەڵگوێزتووە سێرڤانتیش لە ئەدەبیاتی دەماودەمی پێشەخۆوە بەڕێ کەوتووە. لە پاش دادالّ ئۆغلوو، دەنۆڕی سەدان دادالّ ئۆغلوو هاتوونە گۆڕێ لە چقورئۆوا. ڕەگ و ڕیشەی چیرۆک و مەتەڵ، هەروا دەکەی، لە هیندستان، لە چین دەبینییەوە. دۆنکیشۆت یەکەم نموونەی ڕۆمانە لە ڕۆژاوا. دەنۆڕییە تەکنیکی، وا تێ دەگەی حیکایەت و مەتەڵن بووبن بە بەستە و سترانی سەرزاری خەڵک. هەرچی ڕۆمانی خۆمانە خێوی داو و دەستووری دوو هەزار ساڵەیە. هۆمیرۆس لەسەر ئەم خاکە ژیا. داستانی کوێرئۆغلوو بەلای منەوە، داستانێکی هاوچەرخی بێ خەوشە. تەنانەت لە ئیلیادەدا دەتوانین تووشی خۆڕوویی و تایبەتێتیی ڕۆمانی سایکۆلۆجیی هاوچەرخیش بێین. بەشی بەخۆم، کە (حیکایەتخوان)م پێ دەڵێن، کۆڵێ شانازیم بەخۆدا دێتەوە. ئەوان بۆ شکاندنم وەم پێ دەڵێن، بەڵام بوون بە حیکایەتخوان شتێکە جێی شانازییە. دەبا بیر لەوە بکەینەوە، بزانین مەتەڵێ چۆن لەدایک دەبێ؟ بلا بیر لە مەتەڵێ بکەینەوە. هەزار ساڵ، دە هەزار ساڵ، یان سێ هەزار ساڵ لە ئەنەدۆڵ لەدایک بووبێ. ئەم مەتەڵە دەگێڕدرێتەوە، لە سەدان کۆڕ و کۆمەڵاندا،

لە هەزار گوند و دێدا. خۆ مەتەڵ و چیرۆک وە نەبێ هەر مەتەڵبێژەکە، تەنیا هەر خـۆی دای هێنێ، گـوێدێریش مـەتەڵ دادێنێ، ئەویش بەشی خـۆی دەگـووڕێنی. مەتەڵ و چیرۆک دەق وەکـو ئەو چەگل و چەوانە وان، چل هەزار ساڵ لە بن ئاودا مابنەوە، شۆرابنەوە، لێک و لووس بووبن، مشتومـاڵ بووبن، زاخاو و جەلا و ئارایشت داربن. لە ئاکامی ڕەنجی ئەم حەمکە ئینسانە، لە ئەنجامی ئەم هەمووو ئارەقرشتنە مەتەڵ و چیرۆک دێنە گۆڕێ. بۆ بەنوپلەی بێ قوسووری گەیشتنی، کارێکی هەروا سانا نییە. مەتەڵۆکەیێ میلیۆنان خەڵکی تێ ورووکـاوە و دایان هێناوە. بەو جـوانی و زیواییـیـە گـەیشـتنە، پەی بەو سادەگییە بردنە لە کێشی مندا نییە. من حیکایەت و چیرۆک و داستانبێژێکی کەم نەفسم، بەو نۆ پلە گەیشتنە لە توان بەدەرە. ئەوانی بۆ شکاندنی من وام پێ دەڵێن لە گـەمـژەییی خـۆیان وەم پێ دەڵێن. وێڕای ئەوەش ئەگـەر نووسینەکانم نەختۆکەیەک لە مەتەڵان بچن زۆرم شانازی بەخۆیە و بە زیاد بێ، پانی ئەگەر بەو سادەیی و ڕەوانییە نەگەیشتبم، ئەوەی من بۆ ئەدەبیاتی تورکم کـردووە دەبێ بە دۆسـتـایەتیـیـەکی زۆر سـەرسـامکەر... ئەمـە بە گەشـەکردنێ دەزانم بۆ ئەدەبیاتی تورک. واتا، ئەگەر نەختـۆکەیێ لە مـەتەڵ نزیککەوتنـەوەم لێ وەشـابێتـەوە. بەو سـادەیی و ڕەوانی و بێ خـەوشـیـیـە گـەیشـتنە، قـەت ناکرێ و ناشێ بۆ ئینسـانێکی وەک مـەمـانان، بۆ تازە لە ئەدەبیات هەڵچوویەکی وەک مەمانان، بۆ زەلامێ تازە دەستی دابێتە قەڵەم و لە ئەدەبیات نووسیندا بگاتە جوانیی مەتەڵان نووسـینەکانی، بەو بەهرەیە گەیشتن هاسـان نییە. من ئەوەم لەبەر گران نییە نووسینەکانم وەک مەتەڵ دەچوێن (کـە زۆرم پێ ناخـۆشـە) خـۆزی لەبەر ئەوە لەپێش چاوی خـەڵکیان ڕەش کردبام، کە نووسینەکانم لە مەتەڵ دەچوێن، نەخێر، سەبارەت بە شتی تر ئەو شـەکـرانە دەشکێن. هەر بۆیەش زۆر شـانازی ناکـەم. بە نموونە: (ئەفسـانەی چیـای ئاگری) بەنموونە: (کـاریتـە) بەنموونە: (زەویی ئاسن و ئاسـمـان مس)، (گـیـای نەمـران) بەنموونە (ئەفـسـانـەی هەزار کەڵەگـایان)م گوتووە، لەبەرئەوەی وشەی (ئەفسانەم)م بەگەڵ خستوون لێیان کردم بە هەرا:

«ئەها دزمان گرت، دیتمانەوە کورینە، هیزە بگرن، ئەمەیە، کوتومت ئەمەیە مەتەڵ، دەی بەقوربانە، بەسەر و گوێلاکی وەربن».

کابرا مەتەڵ دەنووسێ. شتی لە وڵات بەدەر دەنووسی، «ئیدی لێم بە هەنجەت کەوتن، لە منیان کەوێ، ئەما بە هەنجەت کەوتن». بەڵام خۆ (کاریتە) رۆمانێکی مەجازیی رەمزییە. نەک هەر ئەوەندە رووپشی داوە. قەوماوە. ئەم رۆمانە بە شایەتیی خۆم قەوماوە. رەمزێتیی ئەم رۆمانە پێنج قامک بەرەژوور، پێنج قامک بەرەخوار ژیانی مرۆڤە. ژیانی مرۆڤایەتییە. ئینسان پێش سەدان ساڵ دایکی خۆی، بار و بنەی خۆی بەم جۆرە راگوێزتووە. هەر لەبەر هەندێکەشم نێوناوە (کاریتە). کاریتە و کۆڵەکەی ژیان برێتییە لە خۆڕاگری و بەرگەگریی مرۆڤ. دوێکە، نووسەرێ لە نۆرویجەوە هاتبوو، ویستی گفتوگۆیەکم دەگەڵ ساز دا، پرسی: «مەبەستت چییە لە هەموو رۆمانەکانتدا؟» دەسبەجێ گوتم، بە تەنیا وشەیەک: «خۆڕاگری». «کاریتە» خۆڕاگریی مرۆڤایەتییە. کۆڵنەدانی مرۆڤایەتییە، سەرسەختیی مرۆڤایەتییە، هێز و گوڕ و توانی مرۆیە، مرۆی نەبەز، مرۆی بە هیچ شتێ کەوی نەبوو، مێ نەبوو، نەخەساو، بۆڕنەخۆر. خۆڕاگریی ئەو ئینسانەیە کە مرۆڤایەتیی لەو هەموو پەتا و تاعوونە بە سامانە، لەو هەموو تێداچوونانە لەو هەموو هەژاری و دەستکورتی و رەنجەرۆییانە، لەو هەموو قاتوقڕ و برسێتی و تینێتییانە دەرباز کردووە و تا ئێرەی هێناوە...». ئەوەی من واقم لێ ورماوە و دەمەوێ بە داستانی بنووسم ئەوەیە «کاریتە، رەمزی ئەوە. کاتێ تنۆکێ ئاو بەر ئەو خۆڕاگرییە دەکەوێ، کاتێ مرۆ تەنگەتاو دەبێ، یانی کە «زەوی دەبێ بە ئاسن و ئاسمان دەبێ بە مس» کە باران لە ئاسمان نەباری و گیا لەسەر زەوی نەڕوا، ئینسان چ دەکا؟ مرۆ خۆی بە خەونێکەوە هەڵدەواسی. واتا: ئەمە رۆمانی لە ناچارییان، لە ناهومێدییان، پەنا وەبەر دنیای ئەفسانە دنیای خەون و خەیاڵبردنی کۆمەڵێکە «زەویی لێ بووبێ بە ئاسن و ئاسمانی لێ بووبێ بە مس» وا شپرزە و تەنگەتاو بووبێ، هیچ دەرەتانێ، هیچ دەروویەکی بۆ نەمابێتەوە. هەرچی «گیای نەمران»ە... (بەرگی سێیەمی سێینەی: کاریتە،

زەویی ئاسن و ئاسمان مس، گیای نەمران. ئەمیش ڕۆمانی تاکە مرۆیەکە، دنیای بەم پان و بەرینییە لێ وێک دێتەوە و «زەوی دەبێ بە ئاسن و ئاسمان دەبێ بە مس» یانی مەمیدیک (پاڵەوانی ڕۆمانەکە – وەرگێڕ.) لە (گیای نەمران)دا دنیای خەون و خەیاڵی بۆ خۆی ڕۆ دەنێ، پەنای پێ دەبا. ئەمە ڕۆمانێکی ڕەمزییە، گوتم، ئەمە ئەوەیە: مرۆ کە دەکەوێتە ئاستەنگ و بەجارێ ناهومێدی ڕووی تێ کردووە، تەنانەت لە سەردەمی هەرە قات و قڕ و نەهامەتیشدا، لەم چەرخەی ئێستاشماندا، دیکتاتۆری دروست کردووە، کەڵەگای دروست کردووە. لە پاش شەڕی یەکەمی جیهان نەتەوەی ئەڵمان ناچار هیتلەری دروست کردووە، یەکەتیی سۆڤیەت ناچار ستالینی دروست کردووە. چار ناچارە. هیچ چارەیێ نییە. ئەو خەڵکە بڵێ و نەڵێ پەنا وەبەر دیکتاتۆرێ هەر دەبەن. ئینسان بە درێژاییی مێژووی هەر دای تاشیوە و پەنای وەبەر بردووە. ئەمە هەڵاتنێکە من لە سێینەی (کاریتە، زەویی ئاسن و ئاسمان مس، گیای نەمران)دا لە شتێ گەڕاوم لە حەقیقەتی ئینساندا هەیە. ئەویش ئەوەیە: کە ئینسان تا چ ئەندازەیەک بە خەون و خەیاڵ دەژی، تا چ ڕادەیێ دەتوانێ لەو ناو ڕاستینە مادییانەیدا تێیاندا دەژی، دەربەرێ. ئێستا لەم ئانانەدا دەژین. تا چ ئەندازەیەک لە خەون و خەیاڵداین لەم ترووکە ژیانەی ئێستاماندا؟ تا چ ڕادەیەک لە نێو ڕاستیداین؟ کەوشەن و سنووری ئەمە بەڵەد نین. ئەمن لە ڕۆمانەکانمدا بەم سەرحەد و سنوور تێ هەڵکێشییەوە، بەم بێ سنوورییەوە خەریکم، ئەم کارە دەکەم. لە (ئەفسانەی چیای ئاگری)دا، لە (ئەفسانەی هەزار کەڵەگایاندا)، تەنانەت لە جیاتی (ئاغاکانی ئاقچەساز)یشدا ویستم ناوی گشتیی ئەو ڕۆمانەیش هەر (ئەفسانەی ئاقچەساز) بنووسم. من لە هەموو ڕۆمانەکانمدا ویستم تێ هەڵکێشی سەرحەد و سنوور، بێ سنووریی ژیانی خەون و خەیاڵ، ئەفسانە، مەتەڵ، واتا ئەو دنیا دووەمەی مرۆ بۆ خۆی دەیهێنێتە گۆڕێ پیشان بدەم. (ئەفسانە)م هەر لەبەر هەندێکە بەکار هێناوە، بۆ ئەوەی بتوانم قسەکانم پتر زەق و زۆپ کەم، بۆ ئەوەی بتوانم چاتر دەرد و ئێش و ئازارەکەم دەربڕم. چونکە

دۆزینەوەی سنووری خەون و ڕاستی، سنووری ڕاستی و ئەو خەون و خەیاڵەی مرۆ دروستی دەکا، بەو نیشانە و کێڵەڕێ و ڕەمزانەوەی خۆی دایاندەنێ، لە نێو ئەو ڕاستییەیدا، تێدا دەژی زۆر هەستەمە و دژوارە. (لێرەدا سێ شت بەبیردا دێ: خەون و خەیاڵ، ڕاستی، واقیع – وەرگێڕ) ئەمە بە ڕۆمان لە مرۆ گەیاندن کارێکی زۆر سەخت و تووشە. گوتم هەر هیچ نەبێ، بەناوەکانیاندا، با سەرەداوێ بەدەست خوێنەرەوە بدەم، تێی بگەن. بەرەی ئینسان لە خەونیشدا و لە ڕاستیشدا تێ هەڵکێش دەژی. گوتم با ببێ بە سەرەداوێ بۆیە (ئەفسانە)م لە کتێبەکانمدا، بەکار هێنا. تەبیعی لەبەرئەوەی کە ئەدەبیاتی ئێمە هەرگیز لە گاڵتەبەدەر پێشوازیی لێ ناکرێ، لێکۆڵینەوەکانمان، هاوڕێیانمان، ئەدەبیاتشناسەکانمان، ڕۆماننووس و هونەرمەندەکانمان لە گاڵتەبەدەر پێشوازیی لێ ناکەن، لەبەرئەوەی زۆر خەمخۆرانە و مشوورخۆرانە ئاوڕ لە ڕێبازەکانیان نادەنەوە، دەڵێن «کابرا چیرۆکبێژە» و زۆر بە هاسانی پیاو بەدناو و بۆسۆ دەکەن، یا بەجارێ پەڕ و باڵی پێوە ناهێڵن. بە جیدییەت و خەمخۆرییەوە لە هونەرمەندێ ناکۆڵنەوە. لە ناو ئێمەدا هێشتا لێکۆڵینەوە و تەرزە بیرکردنەوەی وا گەشەی نەکردووە. تەنانەت تا ئێستا، لە چەند کەسێ بترازێ، لێکۆڵەوەی ڕاست و دروستمان نییە. لێکۆڵەوەی دروستی ئەدەبیاتمان نییە. ئەو لێکۆڵەوانەی داکۆکی لە بیر و بڕوای خۆیان بکەن، ئەوانەی کەسایەتیی ئەدەبیی خۆیان هەبێ، زۆر کەمن. بە نموونە: سەعید فایق جیهانبینییەک، لە جیهان گەیشتنێکی هەیە، بەڵام لێکۆڵەوەیەکی جیهانبین، بیچم لێکۆڵەوەیەکی لە جیهان گەیشتوومان نییە. ئەوی بەرەو ئەم ڕووکارە دەڕۆیشت، فەتحی ناجی بوو. ئەویش لەبەر نالەباریی بارودۆخ هەلومەرجی زۆر کارکردنی کەم بۆ ڕەخسا. بەڕاستی من تا ئێستا تووشی لێکۆڵەوەیەکی چاک نەهاتووم. ویستم لەمەڕ (ئاغایەکانی ئاقچەساز)یشەوە هێندێ شت بڵێم. بەنموونە: تا هەنووکە ئابووریشناسێ نەهات، بڵێ، «ئەم نووسەرە ڕۆمانی ئەو ماوەیەی نووسیوە کە دەرەبەگایەتی لە چقورئۆوا تەواو گەشەی کردبوو و پێی هاوێشتبووە سەرمایەدارییەوە، نەیگوت، «ئەمە ڕاستە، یا

هەڵەیە». من لەو دوو بەرگەی (تاوانی بازاڕی ئاسنگەران) و (یۆسفی یۆسفۆکە)دا برێ و بیر و بڕوای وام گوتووە ، لە وڵاتی خۆشمان و تەنانەت لە سەرانسەری دنیایەش، زۆر کەم گوتراون. گوتوومە، «کاتێکی چینەکان دەگۆڕێن، بتەوێ و نەتەوێ سروشتێش لەگەڵ خۆیاندا دەگۆڕن.» من ئەمەم بە چاوی خۆم دیت. شایەتی دەدەم. سروشتی دەرەبەگایەتی ئاوها بوو، کە چووە نێو سەرمایەدارییەوە، سروشت ئەم بار و شێوەیەی وەرگرت کە دەیبینی. ئاوهای بەسەرهات کە دەیبینی.

* لە «ئاغاکانی ئاقچەساز»دا؟

- بەڵێ. لەبەر ئەوە دەبینی دواییهاتنی دەرەبەگەیاتی و هیشکبوونی ئاقچەساز لە یەک ئاندا ڕێک دێن. لە سەرێکەوە، کاتێکی ئامێری زل و زەبەلاح کەفچەی خۆیان دادەگرن و دوا خاک و خۆڵی نێوان ئاودڕگەکەیش ڕادەماڵێ، دەرویش بەگیش لەو دەمەدا بە ناچاری یوسفی پیاوی خۆی کە ڕەمزی دەرەبەگایەتییە لە ڕۆمانەکەدا، دەکوژێ. لاشەی کوڕە لەگەڵ ئاوەکەدا، لەگەڵ ئاوە (ئیرکمیش)ەکەدا، (ئیرکمیش) واتا بەسەدان ساڵ لەوێدا (چاوەنۆڕ کردووە) دەڕوا و حیکایەتەکەیشی شان بەشان لەگەڵیدا دەڕوا.

* ئەمەیە مانای «ئیرکمیش»؟

- ئەم وشەیە بە واتای زۆر چاوەڕێکردوو هاتووە. ئەمەیش تا ئێستا کەس بەبیریدا نەهات. پێم وایە ئەوانەی دەیاننووسم ئەگەر ڕاست بن لە ژیانی مرۆدا زۆر بە بایەخن: گۆڕانی سروشت لەگەڵ گۆڕانی چینەکاندا، ئەمە بۆ یەکەم جار، موبەججەل کرای، بە ڕادیۆ باسی کرد. زانایانە باسی کرد. ئەوی ئەمەی لە من گەیاند هەر ئەو بوو، من بۆ خۆم لەوەوە لەم مەسەلەیە گەیشتم. بەڵام موبەججەل کرای لێکۆڵەوەیێ نییە، پرۆفیسۆرێکی سۆسیۆلۆجییە، بە موبەججەل کرایم گوت «موبەججەل» گوتم، دۆستێکی کۆنمە، «من بۆ خۆم دەمویست ئەمە ئاوها بکەم، بەڕاستی زۆرم کەیف بەو جۆرە چارەسەرکردنە

هاتەوە، بەڵام، گوتم، «باشە ڕۆمانووسە گەورەکانی سەدەی نۆزدەم» کە ڕۆماننووسی ڕاستەقانی ئەوانن، «بۆچی» گوتم، «بۆچی پێوەندیی ئەم چینە و سروشتیان پێش من نەنووسیٚ؟» وەڵامەکەی موبەجەجەل ئەمە بوو: گوتی «ئەم ڕووداوە لە ئەوروپا، یانی لە دەرەبەگایەتییەوە پەڕینەوە بۆ بەری سەرمایەداری وچانێکی دوور و درێژە، » گوتی. «ڕۆماننووسەکان لەم وچانە دوور و درێژەدا گۆڕانی سروشت و کۆمەڵگەیان شان بەشانی یەک پێکەوە نەدیت. هەرچی تۆی لە پڕێکدا تراکتۆر هاتە نێو ژیانتەوە لە ساڵی ١٩٤٦دا، لە پڕ. دەوەن و قەرەقاچ نەمان، لە ناکاو ژاژەڵان و قەمیشەڵان نەمان، ئاو و زەلکاو و زۆنگ و زەمەند و قۆپی نەمان، لە ناکاو دار و درەخت نەمان، لە پڕ لێر و جەنگەڵ نەمان. پەپوولە، باز، قوشقەڵە، هەوێردە، هەڵۆ، خەرتەل، سەرگەڕ هەموو ڕایان دا، سروشت نەما، بەجارێ تەواو بوو بڕایەوە. سروشتێکی نرت و نوێ..» ئاوهای گوت. وە ئەمانە سەرانسەریان کێڵدران لە چقورئۆوا. لێر و جەنگەڵیش کێڵدران. هەرچییەکی تۆ دەبینی دەکێڵدرێ لە چقۆرئۆوا، چونکە دنیای سەرمایەداری دەیەوێ «لەسەر خاکە بە پیتەکانی» وەک چقورئۆوا. لە هەر زەڕە خاکێکی سوود وەرگرێ. سروشت ماوە، مردووە، ئەو سەروبەندی خۆی دەزانێ، ئاننده دەزانی یەکسەر، چەوساندنەوەی خۆی دەخاتە کار. هەر دەڵێی مووی بۆ هەڵدەکڕوزرێ، لە حەوت ڕۆژەرێگەوە بۆنی سوودی خۆی دەکا. دنیای سەرمایەداری مرۆ چۆن دەچەوسێنێتەوە، سروشتیش بەو ئاوایە دەچەوسێنێتەوە. بە نموونە، هەروەک کەس بیری لەم ڕۆمانانە نەکردەوە هەروەهایش بیریان لەم ڕاستییەیش نەکردەوە. تەنیا هەر گوتیان: «ئەمانە ڕۆماننووسی گوندین.» سەبارەت بەوە کە باسی گوندی دەکەن ڕۆماننووسی خراپن، گوتیان و لە کارەکە وەک بەرزەکی بانان بۆی دەرچوون. لەو سەردەمەدا، لە دەرەبەگایەتییەوە ڕاگوێزان بۆ سەرمایەداری، ڕەسەنایەتیی مرۆیش لەگەڵ سروشتدا بەرچاو دەکەوێ، ئەمیش ڕوو لە داشۆران و کەڵک لێ بڕان دەکا. ئینسانەکان لەم ڕاگوێزانەدا یا بەیەکجارەکی دەپەڕنەوە بەری سەرمایەداری، یا، ئەگەر بیانەوێ لە شوێنی خۆیان بمێننەوە، وەک شەخس

ڕەسەنایەتییەکەیان دەدۆڕێنن، دادەشۆڕێن، لە ئینسانەتی دەکەون، گەڕ دەبن، نەخۆش دەکەون، نامێنن، دەبڕێنەوە. بنۆڕییە دەرویش بەگ و مستەفا بەگی ئاق یۆللو، دەبینی ئەمانە مرۆگەلێکن بەدوای تۆڵەی خوێنی دوو سەد ساڵەدا دەگەڕێن، کێشەی بەدوا تۆڵە گەڕانەکەدا لە پڕ دەبێ بە یاریی منداڵان. یەکیان بە خەیاڵ دەرویش بەگ دەکوژێ، ئەوی تریان هەست بە دۆستایەتییەکی زۆر سەیر دەکا بەرانبەر بە مستەفا بەگ ، سەبەب؟ چونکە، دنیایەکی نرت و نوێ هاتووە، جغزی بە چواردەوردا کێشاون و لە ناوەندیدا ماونەوە، یانی لە نێو چەمبەریی ئاگردا هەرکان بە تەنێ ماونەوە. وە لە دوا دواییدا کە هۆردووکیان دەبڕێنەوە، مستەفا بەگ ئێگجار بەسام چاوەڕێی دەرویش بەگ دەکا. کە دەمرێ، ئەوی تریش بێ کات بەفیڕۆدان یەکسەر، بۆ دیتنی دەچێ. هەردووکیشیان لەسەر نەمان و بڕانەوەن، ڕەفتە نین. وە هەردووکیان بە بتوونی لە ناوجەرگەی نەماندان، وە تادێ هێندەی تر لێک دەئاڵێن. یەکیان کوڕەکەیان سووکایەتیی پێ دەکا، کۆمەڵگە سووکایەتیی پێ دەکا، دایکی، ژنەکەی سووکایەتیی پێ دەکەن. ئیدی لە چەرخ و چاخی ئەو سەردەمی بەدەرن، بە تاکی تەنیا دەمێننەوە، ئەمە دەبێ بە کارەساتێکی بەسام. دەبێ بە کارەساتێ وەک کارەساتە بە سامەکەی گریکان. لەناوچوونی چینێ مردنیشی، هێندەی مردنی شەخسێ دەبێ بە کارەسات، بە قەدەر مردنەکەی دەبێ بە ڕووداوێکی تراجیدی. ئاکامێکی زەق و زۆپ. مردنی چینێکیش ڕووداوێکی تراجیدییە. کارەساتێکی بەسامە. با شتێکی سەرنجکێشتان لەمەڕ ئەم ڕۆمانە عەرز کەم. لاوێ بە «سەرسامیی دەرەبەگایەتی»ی وەسپ کردم. جا بەڕاستی ئەو دەرەبەگایەتییەی تورکمانان، بێ کەموکووڕی و بێ قووسوور بوو. خێوی بڕێ لەو قیەم و بەهایانە بوو کە مرۆڤایەتی پشتاوپشت هێناونی. خێوی بەهای دۆستایەتی، بەهای جوانی، بەهای خۆشەویستی، بەهای درۆنەکردن، بەهای سەرڕاستی و ڕاستگۆیی، بەهای بەزەیی، بەهای بزە و پێکەنین، بەهای لە ساغییەکی بە سامی مرۆبوون. خێوی تۆرەی خۆیان بوون. ئەمنیش هەڵبەتە، سەرسامی ئەم پێوەندییە پێکەڵە و موکەمەلانەی

ئینسـان بووم. به نموونـه: بابەتی (سـوڵتـان ئاغـا)یەک لـەم ڕۆمـانەدا هـەیە. سـوڵتـان ئاغـا پەنای وەبەر قـۆناغێ هێناوە، سـەرلـەبەری دنیـابـێن، نایدەنەوە، کەچی لە دوایی ڕۆمـانەکەدا، لە تەواوبوونی (یۆسفی یۆسفـۆکە)دا، دەدرێتەوە بە داواکـەرانی، داواکەرانیش وەری دەگرنەوە، لەتوپەتی دەکـەن، تووڕی داوێنە نێـو کـەلاکی هەڵۆیـان. چونکە هەڵۆیش نـەمـابوون، ئەوانیش دەوروبـەریان بەسـەر چووبوو. هەڵۆیش یەک لەو سـەرەتایانەی سروشـتـەکـە لە نێو برابوون لەوێندەر. لاشـەی داوونـەریتی هـەرە گـەورەی دەرەبەگـایەتیش لەسـەر سروشت فڕێ دەدەن، کابرای پەنابەر بەدەستەوە دەدەن. تەسلیمی دەکەنەوە ماڵە خۆی. ئیدی داو و دەسـتـوور و عـەنعـاتیش نـەمـان. هـەر من پەسنی ئەم قـیـەم و بەها ئینسـانیـیـانە بەتەنێ نادەم، خـۆ مـارکسـیش ئەمـە دەڵێ. ئەم تێگـەیشـتن و مـەفهـوومەی من تێگەیشـتن و مـەفهـوومی مـارکسـە. لە فیـودالیزم، لە ئینسـانی سـەردەمی دەرەبەگـایەتی، لە قیـمـەت و بەهـای مـرۆڤـایەتـی دواوە.. مـارکس لە دەسـتنووسـەکـانی ١٨٤٤دا لەوە دواوە، ئینسـان چۆن بەدەسـتی سـەرمـایەداری لە ئینسـانەتی دەخـرێ و بەجـارێ تـێک و پێک دەشکێندرێ. دەڵێ ئینسـانانی سـەردەمـانی پێـشـووتر لەگـەڵ قـیـەم و بەها ئینسـانیـیـەکـانی خـۆیاندا زۆر ڕاسـتگۆتر و دڵسـۆزتر و پێوەندتر بوون. کـارێکی ئێمـە دەیکـەین هـەر ئەوەیە، سـەرلەنوێ لەگەڵ قیەم و بەهایەکی مرۆڤایەتیدا دەست لەمـلان و شـاد و شـوکر دەبنـەوە. ئەدی سـۆسـیـالیـزم ئەوە نیـیـە، مـرۆڤـایەتی بکـەینەوە بە خـاوەن ڕەسەنایەتییەکی دێرینەی خۆی کە لە دەستیان چوواندووە..

* کاتێکی کۆمەڵگەیەکی بێ چین و چینایەتی دێتە گۆڕێ.

– بەڵێ، مـرۆڤایـەتی جارێکی تـر قیـەم و بەهـایەکی خـۆی بەسـەر دەگرێتـەوە، سـەرلەنوێ دەبێتـەوە بە خـێوی ڕەسـەنایەتییـەکەی لـە ناهەق لە باری بردراوە. ئەوەی گرینگە دەبێ پێش لە کلک و گوێکردن و ڕەسەنایەتی لەباربردن بگیرێ. یا لە نامۆکەوتن و بیـانی کەوتن بگیرێ. یانی یەک لەوانەی مرۆڤـایەتی ئێگجار زۆرتر بریندار کردووین لە دنیـا بیانی کەوتنە، مرۆڤایەتـی خۆی لەو دنیا پان و

بەرینەدا بەغەریب و نامۆ بزانێ، وەک بە تاقی تەنیا بژی، وەک هیچ فرێکی بەسەر هیچەوە نەبێ... ئەم ڕۆمانە ڕۆمانی جۆرە نامۆکەوتن و لە دنیای خۆبیانیکەوتنێکە. واتا، دەروێش بەگ و مستەفا بەگ جۆرە دۆن کیشۆتێکی چقۆرئۆوان. کارەسات (تراجیدیا)یەکی بەسامە. ئەمن بۆ خۆم ئەوە ژیام. حیکایەتی چقورئۆوا حیکایەتێکی ئێگجار بەسامە. کاتێکی بەرگی سێیەمی (ئاغاکانی ئاقچەساز) دەنووسم و دەیخوێننەوە، دەبینن.

* زۆربەی زۆری کتێبەکانت بە زمانە ڕۆژاواییەکانیش لە چاپ دراون، گوتت، لێکۆڵەوانی تورکیا، بەو جۆری خۆت بۆی چووی، لە ڕۆمانەکانیان نەکۆڵێویەوە، ڕاستە. بەڵام ڕۆژاوا بەو جۆرە تێی گەیشتون؟

– بەنموونە: لە ئیسویچرە (ئەفسانەی هەزار کەڵەگایان) دەوروبەری شێست – حەفتا بابەتی لەسەر نووسرا. لێکۆڵینەوەیی ئێگجار دوور و درێژن بڕوانە، دوا نووسین ئەمەیە:

نووسینی لێکۆڵەوەیەکی ئیسویچرەیی کە نێوی رووس هالدێنە یەک لەو نووسینانەیە کە خۆشم لێ هات. دەڵێ: «وێنەکێشانە زگماکەکانی یەشار وەک وێنەکێشانە زگماکەکانی ڤان کۆخ دەچن»، ئەمە لەمەڕ «ئەفسانەی هەزار کەڵەگایان»، دەڵێ. دەربارەی (گیای نەمران)یش پارەکە، نووسەرێکی تر پەیدا بوو، ئۆلوف لاگیر گرانس، شاعیری گەورەی ئیسویچرە بوو. سەردێری نووسینەکە ئەمە بوو: (هۆمیروس لە ئەنادۆڵ) لە ئیسوێچ تەنیا کەسێکی لەگەڵیدا ئاخاوتبێتم هەر ئەوە بوو. ئیدی لەگەڵ کەسێکی تردا قسەم نەکرد. چونکە لەوێ کارم دەکرد. پیاوەکە پێی گوتم: «ئەمن زۆرم لە ئەدەبیاتی دنیا کۆڵیوەتەوە تەنیا نووسەرێکی لەم دنیایە سورگون نەبووبێ ئێوەن، گوتی. وا هەست دەکەم لە نێو دەروونمدای، وا دەزانم هەمیشە لەگەڵ گەلەکەتدای و بستێکی لێ هەڵنابڕێی. سەرتۆپی نووسەران، خواروو ژوور، لەباری سورگونیدان. تاکە نووسەرێکی سوڕگون نەبووبێ تۆی» گوتی، زۆریش بەمە

شادم، پێم وابوو چاکم تێ گەیشتووە. چونکە ئەمن وەک هۆشیارێ، وەک خوێندەوارێ لەناو گەلەکەمدا ژیاوم. هەشت ساڵ لەناو (پارتی کرێکارانی تورک)دا، لەناو وەنەوشەی گوندەکەمدا هەموو لاوێنیم لەگەڵ گەلەکەمدا، بەسەر چوو. هەر بەڕاستی خۆم هەرگیز بە سورگون نەزانی. هەر لەم ڕۆژانەدا نووسینێ لە (نیویۆرک تایمس)دا بڵاو بووەتەوە. لە جۆزەرداندا نووسینێکی جۆن دۆمیسیۆن، ئەندامی ئەکادیمیای فەرەنسا لە (فیگارۆ)دا بڵاو بووەوە. بەڕاستی پیاو هەق بڵێ، چاک لە (زەویی ئاسن و ئاسمان مس) گەیشتووە. یانی لێکۆڵەوانی هەندەران، بە تایبەت ئەمەریکاییەکان لە هەمووان چاترم تێ دەگەن. لەم وتاری لە (نیویۆرک تایمس)دا بڵاو بووەتەوە. نووسەرەکەی دەڵێ، «یەشار کەمال لە تۆلستۆی، لە تۆماس هاردی دەچوێن، کەچی هەروەک خۆیشی دەڵێ، پتر لە فۆلکنەر دەچێ، چونکە دەوروبەری ئۆکلاهامای فۆلکنەر کە تێیدا ژیاوە کوتومت چقورئۆوایەکەی یەشار کەماله.» ڕەنگە ڕاست بێ. ئەمنیش ئەگەر بۆ خۆم، لەو چەرخەدا نووسەرێ هەبێ هەست بە نزیکایەتییێ بکەم، هەر فۆلکنەرە. پێم وایە لە سروشت گەیشتنمان زۆر لێک دەچن. لێم بپرسن کێهە نووسەر لە نووسەرانی ئەم چەرخە پەسند دەکەی، دەڵێم فۆلکنەر. ئەمە نزیکایەتیی ئاو و گڵە. گڕە و گەرما هەر ئەو گڕە و گەرما، لۆکە هەر ئەو لۆکە..

* بەڵام بە هەمان شێوە دەربڕین نییە.

– تەبیعی، هەر ئەو شێوەیە نییە. وەناشبێ. چۆن دەبێ، ئەو لە بەندوباوێکی ترەوە هەڵکەوتووە ، من لە بەندوباوێکی ترەوە سەرم هەڵداوە. ڕەگ و ڕیشەی من ڕەگ و ڕیشەیەکە، بە داستانەوە بەندە، هەرچی فۆلکنەرە بە شیعری ئینگلیزییەوە، بە ڕۆمانی جێمس جۆیسەوە بەندە. ڕەگ و ڕیشەی ئەو ئینگلوساکسۆنە. ئەو تەرزی گێڕانەوە و دەربڕینی ئەدەبیاتی نووسراوە و ئەدەبیاتی دەماودەم تێک دەبەستێ، ئەمنیش تەرزی گێڕانەوەی ئەدەبیاتی دەماودەم و ئەدەبیاتی تۆمارکراو تێک دەبەستم. ئەوەهێیە لێکەوە

نزیکایەتیمان. بەڵام لای ئەو تەرزی گێڕانەوەی ئەدەبیاتی نووسراو پتر پێ دادەگرێ. هەرچییەکی منم، تەرزی گێڕانەوەی ئەدەبیاتی دەماودەمم لە کن زێتر پێ دادەگرێ.

* یەشار کەمال من پێم وایە لە (ئاغاکانی ئاقچەساز)یشدا شێوازی دەربڕینی ئەدەبیاتی نووسراوت زێتر بەسەر قەڵەمدا زاڵە.

– لە تورکیا شتێکی لە گوێن (ئاغاکانی ئاقچەساز)ی من نییە لە ئەدەبیاتی نووسراوەدا. من بۆ خۆم، هەر خۆم تەرزی ئەدەبیاتێکی نووسراو لەمەدا دەئەزموونم. یانی لەو ڕۆمانە بوعد فراوانەدا تەرزە دەربڕینێکی نوێی وا دێنمە گۆڕێ دەشێ ببێ بە سەرەتایەک بۆ ئەدەبیاتەکەمان، ئەگەر بیپێکێ شتێکی ڕووکەش نەبێ چەشنی دەربڕینەکەی.

* گوتت، دە ئەزموونم.

– دە ئەزموونم.

* تازە لە ئیسوێچەوە گەڕاویتەوە. لام وایە پێنج مانگی لەوێ مایتەوە، وەنییە؟ لەوێ چیی وات نووسی؟

– بەڵێ یەکیان ڕۆمانێکی کورتە. ناوی (باڵندەکانیش ڕۆیشتن) ئەوی تریان ڕۆمانێکە هێشتا تەواوم نەکردووە. ٥٠٠–٦٠٠ڕووپەڕێ دەگرێتەوە. ڕۆمانێکی بیندرێژە. ناوی (دەریا کورا سەلیم)، سێیەمیان هێشتا ناوم لێ نەناوە، نیازم وایە لێرە پێوە بچم، تەواوی کەم.

* چاکە لەم ڕۆمانانەتدا بە تەمای درێژە بە ئەزموونی شێوازی ئەدەبیاتی تۆمارکراو بدەی؟

– خۆ وەنەبێ دەجور، سەد جۆرە شێوازی دەربڕین هەبن بۆ ڕۆمان نووسین. زۆر بە قنیاتە. ئێمە تازە دەستمان بەم کارە کردووە. تەنیا بنچەیێک تەنیا کەسێکی سوودم لێ وەرگرتبێ نازم حیکمەتە. لە شێوەی دەربڕیندا.

شێوە دەربڕینی سەرزارەکی نێوخەڵکیش. بەنموونە: (کۆشکی بلووری)[1]. جا هەرچەندێکم توانیبێ کەڵکی لێ وەرگرم. تەنانەت سوود لە کتێبی چاپی بەردیش زۆر وەردەگرم. وێڕای ئەوەیش هەڵبەتە شێوازە دارشتن و دەربڕینێکی خۆشم هەیە. بەنموونە، ئێمە زۆر لە ڕۆمانی ڕووس شارەزاین. چاکی دەزانین. وەرگێڕانی چاک چاک لە ئەدەبیاتی ڕووسەوە کراون. لەویشرا شێوازە دەربڕینێکم وەرگرتووە. قابیلە لە ستاندالەوە شێوازی دەربڕین وەرنەگرم؟ دەستم بە هەر ڕۆمانێ کردبێ لە پێشان ئەو دەخوێنمەوە. کتێبەکانی بوون بە کتێبی ژوورسەرم. هەڵبەتە سوودیان هەر لێ وەردەگرم، ئەی چۆن... خۆ هەر هیچ نەبێ ئەمانە شێوازی دەربڕین و داڕشتن، دنیاکەم لە بۆ فراوان دەکەن، دەیانڕەنگێنن، جۆراوجۆریان دەکەن. بەش بەخۆم شێوازە دەربڕینێ لە دروستبووندایە، ماتەی داوە. ئەمەیش ڕەنگە، بە ئەنقەست نەیکەم. بەنموونە شێوازی داڕشتنی هیچ ڕۆمانێکم وەک (لە بازاڕی ئاسنگەران) و (یۆسفی یۆسفۆکە) ناچێ. ئەمە سەڵت و قوڵت بە خوایشتی خۆت، بە خواستی نووسەر پێک نایێ. کەواتا، بابەتی نووسین ئەو شێوازە دەربڕین و داڕشتنە دێنێ. حیکایەتێکی نێوخەڵکی دەماودەم مومکین نییە، وای دەرنابڕێ. سەروساختیان پێکەوە نییە. بەڵام بێگومان سوود لەو داو و دەستوورە گەورە وەرگرتنێ لە ڕەگ و ڕیشەمدا هەیە. حەز دەکەی بڕێ سەرەتای شێوازی دەربڕینی دەماودەمی نێو خەڵکت بۆ بژمێرم لەوانی پەڕیونەتە نێو ئەدەبیاتی سەر کاغەز. یانی دەتوانم هەر لە (ئاغاکانی ئاقچەساز)دا لە گوێن ڕەگ و ڕیشەی خۆم، لە گوێن شێوازە دەربڕینی خۆم گەلێکت شت بۆ ببینمەوە. زۆر زۆریش. دوو ڕووپەڕە ڕست لەو کتێبەکەمدا هەن. ئەدەبیاتی دەماودەمی نێو خەڵک ئەمەی تێدا نییە. بەڵام ئەگەر

١- کۆشکی بلووری: حیکایەتێکی دەماودەمی نێو خەڵکە. وەختی خۆی سەباحەدین عەلی نووسیویەتییەوە و بڵاوی کردووەتەوە. نووسەرێکی بەناوبانگی کورد لە چلەکاندا کردوویە بە کوردی، (لە عەرەبییەوە) پاشان هەژاری موکریانی بە نێوی (بەیتی سەرەمەڕە) بڵاوی کردووەتەوە. لە دیوانەکەیدا هەیە. وەرگێڕ

شاعیرێکی دەماودەمی شیعروێژی نێو خەڵک ویستبای شیعرەکانی خەست و خـۆڵتـر و چڕتر دەربـڕیبـا، دەیتـوانـی ئەمـە لـە ئەدەبیـاتـی سـەر کـاغـەز و تۆمارکراویشدا بەجێ بێنێ و لە ئەدەبیاتی زارگۆتیشدا. گەلۆ، بۆچی گۆیا، ڕووپەڕ و نیوێ! دوو ڕووپەڕ ڕست بەو جۆرە دەکەم.

* کێ ناڵێ هۆزانە بەیتبێژەکانی نێو خەڵک لە سەروبەندی خۆدا وەیان نەدەکرد، بەڵام ئەو ڕستە بیندرێژانە نەگەیشتوونە ئەمڕۆکە. نابێ؟

– ڕەنگە، ها! بەڕاست من بۆ خۆم تووشی ڕستی وا هاتم. تووشی شێوازە دەربڕینی دەماودەمی نێو خەڵک، شێوازی دوور و درێژ زۆر بووم.

* لەو شیعر شیعرێنانەدا، لە شیناندا..

– بەڵێ، ڕاستە. شەڕەشیعر تاک ڕستن. ڕاستە. زۆر ڕاستە. زۆرم سوود لەو مەتەڵۆک و شیعر شیعرێنانە، بۆ ئەم ڕۆمانانە لێ وەرگرتوون. شتی زۆر ڕەنگین و جۆراوجۆر هەن سوودم لێیان وەرگرتبێ. «سەری براوە، زەق زەق تەماشا دەکا» ئەمە مۆتیفێکە بەڵام هێندە هەیە، ئەم ئەدەبیاتە دەماودەمییە هێندە زۆر پێ داناگرێ لە کنم.

* شێوازی گێڕانەوەت لەم ڕۆمانانەی ئێستا بە دەستەوەن دەیاننووسی، چۆن دەبێ؟

– بەرەبەرە تا دێ، بەرەو پەتییەتی و سادە و لووسی دەڕۆم. نووسەران تا بەنێو ساڵدا پتر بچن، ئەدەبیات تا پتر پێ بگات و بگەیێ زێتر بەرەو پەتییەتی و سادەگی و بێ بەزەک و دۆزەک دەڕۆن. بەرەو پەتییەتییەکی بێ سەر و سنوور دەچێ کارەکە. ئینسان دەبێ تا ڕادەی دەربڕینی بێ وشە بڕوا ئەمن ئێستا وای بیر لێ دەکەمەوە. ئەمن بیر لەوە دەکەمەوە کە ئینسان هێند بە ڕاشکاوی و بێ پەنا و پەردە، هێند هاسان، هێند ڕاستەوخۆ، هێند بێ گرێ وگۆڵ بتوانێ لە خەڵک ڕاگەیێنێ، کە هیچ پێوە گیر نەخۆن، زۆر حەزم

لەوەیە. بە تاسـەی ئەوەوەم. شتێ هەبێ دڵی پیاو خـۆش کا ئەوەیە. کە ڕۆژێ بێ، ئینسان بتوانێ چەرخەکەی، حەقیقەتی ئینسان، حەقیقەتی سروشت وەک شـیـری برا، ڕوپ و ڕاست دەربڕێ. بێ ئەوەی هیچ شـاخ و بـاڵێک لە شـتـان بڕوێنێ. هـیچ زێدەیەکی وەسـەر خەی، لە ئینسـان ڕاگـەیەنی. (مێـرووە ڕدێن سـوورە شـەلەکـە)م شـتـێکە تا ڕادەیەک تێـدا بـەو پلەیەی بـە ئەزرەتەوەییم بیگەمێ، ئەوە بە دیار دێخی.

* جـیـهـانی ڕۆژاوا لـە بابەتی ڕۆمـانـدا زۆری پلە بڕیوە، پلەی گـەورە گـەورەی بڕیوە. ئەمـڕۆکـە قـسـەی «ڕۆمـان مـرد» لە ڕۆژاوا بەسـەر زارانەوە دەگـەڕێ. دەڵێن ئـەمـڕۆ لە ڕۆژاوا ڕۆمـان بە جـارێ لە کـەڵک براوە، زۆری داوەتە بار و ڕواڵەت و شـێـوازچیەتی، کـە دەڵێی ڕۆمـان، واتا: شـێوازەکەی، ئا بە حـاڵە گەیشـتووە ئەدەبیات لە ڕۆمـاننووسیـدا دەڵێـن. بگرە لە مـەیدانی تر دەگـەڕێن، لە ئـاران و مـەیدانی بەپـیت و بەرەکـەت دەگـەڕێن. بەنموونە، ئـەوەتا ڕۆژاوا زۆر بە ڕۆمـانـەکانی تۆوە خـەریکن و زۆریـان بەتەنگەوەهـاتن پێـشـان دەدەن، ئەمـەیش لـە پڕێکدا ڕووی دا. یا ئەو بـایەخـدانە گـەورەیەی کـە بە ئـەمـەریکای بـاشـووری دەدەن، زۆر بایـەخ بە ئەدەبیـاتـی ئەمـەریکای باشـوور دەدرێ. ئەمـە تاسـە و ئـارەزووێکە بۆ ئاران و مـەیدانی نـوێ. یانـی ڕۆژاوا، ئەوەی خـۆی نایکا، لە جـێگەیـەکی تری وەردەگرێ. کـە لـێی دەکرێ. ئێسـتـا ئێمە لەم بارەوە سوود و قازانجمان چییە؟

– ڕۆمـان نووسـین، کـاری وەسـتـا و شـاگردە. لـە ڕۆژاوایش بووە بە کـاری وەستـا و شاگرد. بە نموونە، دۆستـێکم لە فەرەنسا هەیە. دۆسـتـێکە زۆری ڕێز لێ دەگـرم. گـوتی: «لە دنـیـادا ڕۆمـاننووسـێکی لە هەمـووانم پـتـر خـۆش بووێ تۆی» زۆرم لای سـەیر بـوو. ئەمـە لەمـێـژیشـە. لە ١٩٦١دا بوو، لە ١٩٦٢دا بوو. گوتم ئەمەی بۆچی پێ گوتم. «بڕوا ناکەم» گوتم. گوتـی: «ڕۆمانێکی فەرەنسزی ئەوڕۆکە بێنن، نـێوی کەسـەکانی لە فەرەنسـزییەوە بگۆڕن، بیکەن بە ئینگلیزی

کەس هەستی پێ ناکا. نێوی کەسانی ئینگلیزی بکەن بە فەرەنسزی، بڵێن ئەمە ڕۆمانێکی فەرەنسزییە، چ ناقەومێ، کەس هەستی پێ ناکا»

* ئەمە لە کن مەش هەیە.

– گوتی: «هەرچی تۆی، جیاوازییەکت هەیە، فەرقت هەیە. ئێستا نێوی فەرەنسزی، یا ئینگلیزی لە کەسانی ڕۆمانەکانی تۆ بنێین، نابێ سەرناگرێ» «خوێندوو قەناعەت بەو نێوانە ناکا. دەزانێ ئەو کەسانە، نەفەرەنسزین، نەئینگلیزن» گوتی: «ئەتۆ ڕۆمانێکی تازەبابەت دروست دەکەی ئەوڕۆکە» گوتی. ئەمڕۆ سەرلەبەری مرۆڤایەتی لە شتی تازە تازە دەگەڕێن ئەوەی ئێمە هێناومانەتە گۆڕێ دەنگێکی نوێ، هەوایەکی تازەبابەتی نێوباوە لە چاو ڕۆژاواوە. یانی ڕۆژاوا تازە لێی وەخەبەر هاتووە، تازە هەستی بەمە کردووە. ئێمە بیچم و شێوازێکی تازە، شێوازە دەربڕینێکی تازەمان، وابزانم هێنایە نێو ئەدەبیاتەوە. بەنموونە. ڕۆمانێکی وەک (لەسەر زەوییە بەپیت و بەرەکەتان)ی ئۆرخان کەمال بەشاکارێ لە قەڵەم دەدرێ. بەنموونە: ڕۆمانێکی ئۆرخان کەمال لە ڕۆمانەکانی ئەمەریکای باشوور زۆر چاترە بەلای منەوە. ڕۆمانی ئێمە زۆر ساغڵەمترە. چونکە ئێمە لەسەر بنجی خۆمان ڕواوین، ڕیشاژۆین، لە ڕەگ و ڕیشەی خۆمانەوە هەڵمان داوەتەوە. هەرچی ڕۆمانی ئەمەریکای باشوورە، بەقنیاتی خۆم، کە زۆریشی لەسەر نووسرا، ڕۆمانێکە لەژێر کاری سووریالیزمدا سەروبەر نراوە، زیاتر بە ئاو و گڵی ئەو خەمڵیوە. سەقافەت و کولتووری خەڵکەکانی ئەمەریکای باشوور لە گوێن سەقافەت و کولتووری خەڵکەکەی خۆمان نییە. پێم وایە ئەدەبیاتکارانی ئەمەریکای باشوور..

* بە تایبەت مەکسیکۆ.

– بە تایبەت ئەدەبیاتکارانی مەکسیکۆ، لە ڕووی سەقافەت و کولتوورەوە هێندەی ئێمە بە ڕەگ و ڕیشە نین، کولتووری ئێمە ڕەگی قووڵە.

سەبەبەکەیشی ئەمەیە: ئەوان لە ئیسپانیاوە ڕۆیشتوون بۆ ئەو وڵاتانە. هیچ بایەخێکیان بە سەقافەت و کولتووری خەڵکە نیشتەنییەکەی ئەوێ نەداوە، یا هەر بەجارێ لە نێویان داون و ئاسەواریان بڕیونەوە. جا لەبەرئەوەی لە سەقافەت و کولتووری خۆیان دابڕاون و سەقافەت و کولتوورەکەی خۆشیان لە کولتووری ڕۆژاوا دابڕاوە، کولتوورەکەیان کولتووری خەڵکێکە هێشتا پێ نەگەیشتووە و تەواو نەخەمڵیوە. لە ئەمەریکای باشوور کولتوور ونکردنێ ڕووی داوە. سەبارەت بەوە دەبینی بە سالانی سال، قەرەجە ئۆغلانێ لە ئەدەبیاتی ئەمەریکای باشووردا هەڵنەکەوتووە. پیرسوڵتانێ، مەلا مەزبوورەیێ، تەنانەت هەرگیز نازم حیکمەتێ هەڵنەکەوتووە بەنموونە، وەک لێزانان دەڵێن، نێرۆدایەک، هەرگیز نەبووە بە نازم حیکمەتێ. سەبەبەکەش ئەوەیە: ئەدەبیاتی نوێی ئەمەریکای باشوور لە ١٩دا دەست پێ دەکا. لە فەرەنسا. لە فەرەنسای ١٩٠٠دا سووریالیزم، لێشاوی سووریالیزم فەرمانڕەوایە. لە ساڵەکانی شەڕی یەکەمی جیهاندا. ئاستووریاسەکان، بڕێ ئەدەبیاتنووسی ئەمەریکای باشوور.. ئەمانە هەموو لە سەرچاوەی فەرەنسا ئاو دەخۆنەوە و لەو سەروبەندەدا زۆر زۆر دەکەونە ژێر تەئسیری سووریالیزمەوە. جا لەبەر هەندێکی جۆرە ئەدەبیاتێکی فەنتازی لەوێ لەدایک دەبێ. بگرە تا گابری ماکزیشیان. هەرچی ئەدەبیاتی تورکە، تا ئێستا یەکێکی وەک مورتەزای ئەدەبیاتی تورک بەنموونە، لە ئەدەبیاتی ئەمەریکای باشووردا نییە. ئەم جۆرە نموونەیەی تا ئێستا تێدا هەڵنەکەوتووە. وە هەڵیش ناکەوێ. بگرە نموونەیەکی وەک سەعید فایقیشیان نییە. حیکایەتنووسێکی وەک ئەویشیان نییە. ئەدەبیاتی ئێمە بۆچی بەسەر ڕاستەڕێیە؟ جارێ یەکەم شت، ئێمە سەقافەت و کولتوورێکی ڕاستەقانیی گەورەمان هەیە. دووەم، ئێمە زۆر چاک لە ئەدەبیاتی ڕووسی گەیشتین، چاکی فێر بووین. لەبەر باری جوگرافیایی، سەبارەت بە باری هەلومەرج، سەبارەت بەوەی کە ستران و گۆرانییەکانمان زۆر لێک دەچن. ئەدەبیاتی ڕووس لە کن ئێمە زۆر چاک هاتە حاڵیبوون و تەرجەمەی چاک چاکیشی لێوە کرا. دێوێکی وەک شەڕ و ئاشتیی

تۆلستۆی، ئەم شاکارە گەورەیە نازم حیکمەت کردی بە تورکی. وەستایەکی گەورەی وەک نازم حیکمەت کردی بە تورکی، لە بیرمان نەچێ! ڕەنگە سەبارەت بە لێک نزیکایەتیی سەقافەت و کولتوور بێ لێک نزیکایەتییەکی زۆریش، تەرجەمەی ئێگجار چاکی لێ وەبەرهەم هاتووە. دەڵێن چاترین تەرجەمەی دنیا، ئەو تەرجەمانەیە لە ڕووسییەوە کراون بۆ تورکی و دۆستویفسکی، چێخۆف... سەبارەت بەوەش کە ئەدەبیاتی ڕووسی ئەدەبیاتێکی ساغڵەم و ڕەختەیە، زۆرمان بەکەڵک هاتووە. ڕەگ و ڕیشەی ئەدەبیاتی ڕووسیش لە سەدا سەد هەر بە ئەدەبیاتی نێو خەڵکەوە بەندە، بەسەر بنجی دەماودەم ڕەگی داکوتاوە. نازم حیکمەت لە کن ئێمە چۆنە، پوشکینیش، لە ئەدەبیاتی ڕووسدا شاعیرێکە لە نێو خەڵکەوە، لە نێو ئەدەبیاتی خەڵکەوە سەری هەڵداوە، شاعیرێکە کەڵەکەبووێک گووراندوویە ڕەگ و ڕیشەی لە نێو ئەدەبیاتی دەماودەمدایە. لەبەرئەوەی ئەدەبیاتی ڕووسی بەو دەستی پێ کردووە بە ڕەگ و ڕیشە ڕەسەنەکەی خۆیەوە زۆر بەتوندی ماوەتەوە. جا سەبارەت بەوەی کە ئێمەیش زۆر شارەزای ئەو ئەدەبیاتەین، سەبارەت بەوەی کە خاوەن ڕەگ و ڕیشەی خۆمانین؛ یەکێکی وەک ئۆرخان کەمالمان لێ هەڵکەوتووە. ئەمن پێم وانییە یەکێکی وەک ئۆرخان کەمال لە ئەمەریکای باشوور بتوانی هەڵبکەوێ. ناتوانێ (مورتەزا)یەک بێنێتە گۆڕێ. ناتوانێ (لەسەر زەوییە بەپیت و بەرەکەتەکان) و (کۆنەفرۆشەکە و کوڕەکانی) تێدا هەڵبکەون. باوەڕ ناکەم شاکارێکی وەک (کیسەڵەکان)ی فەقیر بایقورت لەوێ دروست ببێ.

* چاکە ئەدی بۆچی بە ئەدەبیاتێکی ئاوها بەبایەخ ناناسرێ؟

– بەڵێ، بۆچی (مورتەزا)یەک لەسەر ڕووی زەوی پەیدا نەبوو؟ جارێ باری سیاسیمان، خۆ ئەوە هەر بەجارێ، دیارە چەند نالەبارە. ئێمە وڵاتێکی سەر بە سیاسەتی دەرەکین، دەسدا و تابیعێکین بە دەوری سیاسەتێکی دەرەکیدا دەخولێینەوە. ڕۆژاوا گوێ بە سیاسەتی تابیعیەتیی دەرەکی نادا، بە تەنگ ئەو

جۆرە کلکانەوە نییە. دووەم ئێمە زمانەکەمان زۆر لاچەپە، زۆر چەپەکە. ئەوانەی لەم سەر زەوییە زمانی تورکی فێر بووبن، زۆر کەمن. گرفتی وەرگێڕانیش کۆسپێکی زۆر گەورەیە. بەنموونە: تا ئێستا دە کتێبم کراوە بە زمانی ئیسوێچی. تەنیا یەکێکیان (ئەگەر مارەکە بکوژن)، سەد ڕووپەڕێ دەبێ، هەر ئەویان بە زمانی تورکییەوە یەکسەر کراوە بە ئیسوێچی. ئەوەیشی بەهۆی یەکێکەوە، کە مەجەرییەک بوو، زمانی تورکی دەزانی لە وەرگێڕاندنی کتێبەکانمدا لە ئینگلیزییەوە بۆ ئیسوێجی. من کتێبەکانم تەنیا بە دوو زمان تەرجەمە دەکرێن. بە سای سێ کەسەوە. یەکیان THALDA تێلْدا، یەکی تریان گزین دینۆ، سێیەمیان مونەوەر ئانداچ[٢]. زمانی تورکی زۆر بێ بەختە. بەنموونە: نەناسینی شاعیرێکی گەورەی وەک یۆنس عەمرە، بۆ تیرەی مرۆ، بە سەقافەت و کولتووری مرۆڤایەتی کەموکووڕییەکی ئێجگار گەورە و ستەمە. تەنانەت یەکێکی وەک نازم حیکمەتیش تاوەکو ئێستا دنیای ئینگلیز نایناسێ. تەرجەمە نەکرا. نازم حیکمەت نێرۆدایەک نییە. کتێبەکانی نێرۆدا وەک ئاو دەڕۆن لە ئینگلستان، ئەمەریکا. نازم دیار نییە. ناناسرێ. لە وڵاتێکی وەک ئیسکاندناڤیا، فینلەندە نازم حیکمەت دەناسن و بەس.

* بەڵام ئەگەر ڕاست و دروست تەرجەمە بکرێ، جۆرە سڵ و پرینگانەوەیێ دێتە گۆڕێ، وەنییە؟

– چۆن نابێ؟ کە لە ئیتاڵیا وەریان گێڕا، تا نێو گوندییانیش لێشاوی ئاژنی نا.

* لەگەڵ ئەوەیشدا کە گۆیا، زۆر خراپیش کراوە بە ئیتاڵیایی.

– لە دنیای ئیسپانیۆلدا هەموو گوندێ نازم دەناسێ. بەلای دنیای ئیسپانیۆلەوە کەڵەشاعیری گەورە نێرۆدا نییە. نازم حیکمەتە. ئێستا لە فەرەنسا، نازم حیکمەت بە شاعیری هەرە گەورەی دنیا دەزاندرێ. چاک

٢– بەداخەوە یەشار کەمال ئاگای لە کارەکانی مامۆستا شوکور نییە. کاروان.

تەرجـەمـە کـرا. یانی لە نێوچاوانی ئاسـتـەنگ و نالەباریـی وەرگێـڕانەوە، ئەو ئەدەبیاتە گەورە و گرانەی ئێمـە لە هەندەران ناناسرێ. چاک تەرجەمە بکرێ، ئەمڕۆ ئۆرخـان کەمـال دەبێ بە مـەشـوورترین نووسـەری ئەو دنیـایە. بە نموونە فەقیر بایقورت هەموو ڕۆمانەکانی ناڵێم بەڵام هەر تەنیا (کیسەڵەکان)ی..

* پاشان (ماڵەغان)ەکەی.

– مـاڵـەغـان[٣] فـەقـیـر ئەمـڕۆکـە تەنیـا هـەر بە (کـیـسـەڵەکـان)ی دەبوو، بە نووسەرێ لە هـەموو نووسەرانی دنیـا ڕۆمانەکـانی پتر دەفرۆشـران. هێندە، بە (کیسـەڵەکان)ی فـەقـیرەوە دەنازم، تەرجـەمـە کرابا، هـەرایەکی زۆر گـەورەی لە ڕۆژاوا دەنایـەوە. پێـم وایە هـەرایەکی دەنایەوە. لـە هـەرای ئـیـسـپـانـیـۆل و باشووری ئەمـەریکا زۆر گەورەتر و بەبایەخـتر. ڕۆمانی ئەوڕۆی تـورک. تەبیعی ئەگەر تەرجـەمە بکرێن. لام وایە شـیـعریشـمـان هـەر وایە، ئەویش هـەرای گەورە دەنێـتـەوە. ئەحـمـەد عـارف، ئەحـمـەد عـارفێ بکرێ بە فـەرەنسـزی، وەک بۆمـبـا دەتەقێتەوە. دەڵێن تەرجەمەکردنی ئێگجار زەحمەتە. بڕوا بەمە ناکەم. ئەحمەد عارف تەرجـەمە دەکرێ. زۆر بە هـاسـانیش. چونکە ئەحـمـەد عارف شاعیرێکی ڕیشـاژۆیە، شـاعـیـرێکی دەمـاودەم بێـژی بە ڕەگ و ڕیشـەیە. قـسـە و گـوتەی ڕەسـەن و ئەسڵ هەموو سـەروەختێ تەرجـەمە دەکرێ. ئەحـمـەد عارف پیـاوێکە قـسـەکـانی زۆر بە ڕەسـەن و بە ڕەگن. یانی لە ناو جـەرگییـەوە، لەناو هەناو و دەروونیـیـەوە قـسـان هـەڵدەکـەنێ و دەیانـڵـێ، یان وش و ڕسـتـێ بەکـار دەبا تا مشـتووان لە نێو دڵ و هەناوی خـتمن. شیعری ئەحمەد عـارف زۆر قووڵە، بنی ئێگجـار دوورە. جا هـەر لەبەر هەندێکیشـە زۆر بەهـاسـانی تەرجـەمـە دەکرێ، زۆرم بڕوا بەمـەیە. شـتێکی تـریش هەیە ڕۆمـانی ئێـمـە جـۆراوجـۆرن. بیـچم و شـێـوازی جۆربەجۆریان هـەیە. بە تایبـەت، بەشـی بە حـاڵـی ڕۆمانەکـانی خـۆم قسـان دەکەم. چونکە کارێکی خۆم کردوومە چاتری تێ دەگەم. لە ڕۆمـانەکـانی

٣– مـاڵەغـان: تریـان، گـەرەنتـوو، جـۆرە داسـێکی دەسک درێژە بە پێـوە دروێنەی پێ دەکەن.

مندا هیچ جۆرە بیچم و شێوازێکی ڕۆژاوایانە نابینییەوە. هی خۆمە و هەر لە خۆم دەوەشێتەوە، نەبێ بەخۆهەڵکێشان. ڕۆمانەکانم لە گۆرانییەکانمانەوە، لە تەرزی دارشتنیاندا، لە قورمیشکردنیاندا ، لە یاپی و بنیاتنان و میعمارییاندا لە گۆرانییەکانمانەوە ئاو دەخۆنەوە، دەقاودەق وەک گۆرانییەکانمان هەڵنراون.

* یانی چۆن؟

– ڕۆمان میعمارییەتێکی خۆی هەیە. دەربڕین و گێڕانەوە، قورمیشکردنێکی خۆی هەیە. گێڕانەوە ئەوە دەردەخا، یانی ئەو قورمیشە تەرزی گێڕانەوەی ڕۆمان دروستی دەکا، ئەمن ڕۆمانەکانم زۆر لە گۆرانی و لاوژەکانمان دەچن. گۆرانییەکانی لای خۆمان، لە ئەنەدۆڵی، بە هەمان ڕست و قسە دواییان دێ. گۆرانی و لاوک و حەیرانەکانمان زۆریان بەو چەشنەن بە وردی لە ڕۆمانەکانم ڕامێنی ئەوەی لیریکی و گۆرانی ئامێزیان تێدا دەخەملێنی ئەو قورمیشەیە. یانی هێندە لە سەرەتا گوتن پێ دانەگری، جۆرە یەکنەواختییەک، چەشنە یەکنەسەقییەک، تەرحە یەک هەواییەکیش بەکار بێنی. تەبیعی (بازاڕی ئاسنگەران) و (یۆسفی یۆسفۆکە) لەمانە بەدەرن. تەنانەت لە (بازاڕی ئاسنگەران)یشدا بەرانبەر بەمە، ئاسەوار و نیشانەی هەر هیی خۆ و تایبەتی پێوە دیارە. چاپکی و لیریکایەتیی (گۆرانیی ئامێزایەتی)ی ڕۆمانە ئەوە بەدی دەهێنێ لە قەوارە و بارستی (بازاڕی ئاسنگەران)دا لە فراوانیدا، لە زۆر نموونە و جۆراوجۆری کەسەکانیدا چەند نموونە کەسی تێدایە، نازانم، سەدن، سەد و پەنجان، بگرە دوو سەدیشن ڕۆمانێکی ئاوها هەمەدەنگ، هەمەچەشن، ئەوەندە بەهێز شتی وا لە ڕۆژاوا نادۆزییەوە. ئەمەیش چی ئیسپاتی دەکا؟ ئەوە ئیسپاتی دەکا کە چەند بە ڕەگ و ڕیشەی خۆمانەوە بەندین، ئەو شێوازە ئیسپاتی دەکا لە دەدە قورقوت، لە کوێر ئۆغڵووەوەمان وەرگرتووە. سرەکە لێرەدایە، لەم بیچمە کولتوورەدایە. بیچم و شێوازی ڕۆمانیش کولتوور و سەقافەتێکە.

* دوێکە ئێوارە. لە جێگەیێ گفتوگۆیەکی ئاواوایی ڕووی دا: یەکێ لە

– ئەمن بۆ خۆم، تەنانەت ناوێرم «نووسەری لە دنیا بیانی کەوتن»یشی پێی بڵێم سێرڤانتس هەڵبەتە، ڕۆماننووسێکی چەرخی لە دنیا بیانی کەوتنە. ڕۆماننووسی چەرخ و چاخی دەور و بەسەرچوونێکە. یانی ئەو ڕۆماننووسە گەورەیەیە کە سەردەمی بەسەرچوونی سەقافەت و کولتووری شۆڕەسوارێتی و لە جێی وی شینبوونی سەقافەت و کولتووری بۆرجوا هێناویەتە گۆڕێ. نووسەری سەردەمی ڕاگوێزان و پەڕینەوەیەکە. من تەنانەت لە گوتنی ئەمەیش دەترسێم. ئەو ڕۆماننووسی مرۆیە. تۆلستۆی ڕۆماننووسی مرۆیە. گەورەییەکەیشی لەمەدایە. هۆمیرۆسیش هەر وایە: «هۆمیرۆش داستانبێژی شەڕوشۆڕە» دەشێ قسەی وا بکرێ؟ یانی عەیبە، عەیبە سەقافەتێ دەقەومێ ئەو هەموو ڕۆماننووس و چیرۆکنووس و لێزانانەمان هەن. هەر کەسە لە ڕاستی خۆوە بێدەنگە. کەسێ هەڵناداتێ، گاڵتەیێ، گەمەیێ، جەفەنگێ بەم عەیب و شوورەییکەرانە بکا. گاڵتە بە چی دەکرێ. ئەی بەمە نەکرێ بە چی دەکرێ؟

* یەشار کەمال. ئەتۆیش لەم بارەیەوە بێدەنگ وەستای. خۆ بە تۆیشیان گوت: «ڕۆماننووسی گوند» ئەی تۆ بۆچی بێدەنگ بووی؟

– من نامەوێ لەگەڵ کەس گاڵتە بکەم. تەنیا شتێکی من حەزی لێ ناکەم ئەوەیە کە ببی بەمایەی گاڵتەوگەپ. ئەم بابەتە لەوانەیە ببێ بە بابەتی گاڵتە. من نامەوێ گاڵتە لەگەڵ کەسدا بکەم.

* ئێستا دەتوانین لێرە بەولاترەوە پێ هەڵبڕین. بۆ خۆت دەزانی چەرخەکەمان چەرخی چینە کۆمەڵایەتییەکی نوێیە. چەرخی چینی کرێکارە. پرۆلیتاریا. ئێستا قسە لە کولتوورێکی پرۆلیتاریا دەکرێ. کولتوورێکی جیاواز. تەنانەت هونەرمەندانیش بەپێی ئەوە دابەش دەکرێن، کێهەیان هونەرمەندی پرۆلیتاریایە، کێهەیان هی پرۆلیتاریا نییە، یانی دابەشکردنێکی شێماتیکانە. نەخۆشەییانە.

– ئەمەیش شتێکی نوێباوە لە کن ئێمە. ئەم مەسەلەیە لە سەرانسەری دنیا، زۆری کێشە و هەرا لەسەر کرا. لە پاش شۆڕشە گەورەکەی ڕووسیاوە « کولتی– پرۆلیتاریا » کولتووری پرۆلیتاریا، شتێکی ئاوا وایی هێندرایە ئاراوە. تەنیا کولتوور و سەقافەتی پرۆلیتاریا و بەس. هەبوو لە دژ ئەمە وەستا، هەبوو داکۆکیی لێ کرد. نازانم ترۆتسکی، بەڵام لێنین خۆی لە دژ ئەمە ڕاوەستا. لێنین «کولتووری مرۆڤایەتی دەبێ» گوتی «ڕۆژێ، پاش دێرزەمانێ، پرۆلیتاریا دەتوانێ شەقڵ و مۆرکی خۆی بەم سەقافەت و کولتوورەوە بنێ. بەڵام ئێمە میراتگری سەرلەبەری سەقافەت و کولتووری مرۆڤایەتین.» کەچی ئێستا دەبینی لای ئێمە بەنموونە بابایەک ڕاست دەبێتەوە دەڵێ « دادالْ ئۆغلوو شاعیری دەرەبەگایەتییە» دادالْ ئۆغلوو، سوور لە ناوجەرگەی دەرەبەگایەتییەوەیش هاتبێ، شاعیری مرۆڤایەتی، شاعیری یاخیبوون و سەربزێوییە. دادالْ ئۆغلوو دەمڕاستی دژ بە زۆرەملێ جێنشینکردنی تورکمانانە. دەمڕاستی ئەو سەربزێوی و یاخیبوونانەیە کە لە سەدەی یازدەمین بەملاوە درێژەیان کێشاوە و هەر لە گڕ و بڵێسەدا بوون. دانەچیایش هەر لەم بابەتەیە. ئەشقیایەتیشی هەر لەم ڕەنگەیە. بەهەڵە یا بەڕاست ئەشق یاخییە. لە ئێنجە مەمەددا من ئینسانی (یاخی)م نووسی، ڕەنگ و ڕەوەی مرۆی سەربزێو و یاخیم داڕشت.

* یەکێ لە نووسەرەکانمان دەیگوت دادالْ ئۆغلوو سەمبولی کۆنەپەرستیی ئەو تورکمانانەیە، ئەو تورکمانە ڕەوەندانەی چقورئۆوایە کە سالانی ساڵ لەگەڵ دەوڵەتی عوسمانیدا تێک گیرابوون و هەمیشە دەستەوبەرۆکی یەک بوون. یانی عوسمانی دەیویست لەسەر بارێکی لەبارتری ژیانیان دامەزرێنێ، کەچی ئەوان تا دەهات هەر بەلای بارێکی کۆنەپەرستتردا دایان دەتاشێ و لە دژ عوسمانی دەوەستان. دادالْ ئۆغلوو دەنگی ئەم لە دژ وەستانەیە دەنگی کۆنەپەرستییە و چی و چی... لەم جۆرە قسانە.

– ئەمن بۆ خۆم لە مەڵبەندی ئەو ڕاپەڕین و هەڵستانە لەدایک بووم. تەنانەت لەگەڵ هێندێ لەوانی هاوبەشی ڕاپەڕینەکەشیان کردبوو، بووم بە ئاشنا. خۆ جارێ یەکیان هەبوو، هەر بۆ خۆی کۆمۆنەکەی پاریسی کردبوو. هۆزە تورکمانەکان هەویا و ئاواتی هەرە گەورەیان ئەوە بوو ڕۆژێ لە ڕۆژان دەوڵەتێکی سەربەخۆ لە دژ دەوڵەتی عوسمانی بۆ خۆیان پێکەوە بنێن. دەوڵەتی عوسمانی کە دەستی بەلاوازبوونی کرد، ئەم تورکمانانەیش بوون بە دەوڵەتی نیوە سەربەخۆ و کوڕی دولقەدەر (ذوالقدر) سەربەخۆ بوو. ئەم هەڵستان و ڕاپەڕینە هەڵپە و تەقەلایێ بوو بۆ دامەزراندنی دەوڵەتێ. ئەم هەڵستان و سەربەرزکردنەوەیە، بە تێکۆشان بۆ دامەزراندنی دەوڵەت هەویا و ئاواتی هەرە بەشەرەف و بە داو و دەستوورانەی مرۆڤایەتییە. سەربزێوی و هەڵستان لە ئەنەدۆڵێ ڕەگ و ڕیشەی لەنێو داو و دەستووریدا زۆر قووڵ و ڕەگ ئاژۆیە و پشتاوپشت بۆی ماوەتەوە. لەناو کرۆکی داوونەریتیدایە. بە هەزاران هۆزان و بەیتبێژ ئەم هەڵستان و سەربڵیندکردنەوەیان بەزمان هێناوە: هەڵستان و یاخیبوون لە دژ بۆ یەمەن ڕەهەنەکردن، قاتوقڕ، گرەوگەرما. یاخیبوون لە دژ عوسمانی. کەواتە دادالٚ ئۆغلۆو بە کۆنەپەرست بزانین و ناوی لە دەفتەر بسڕینەوە؟ کەوابوو سێرڤانتس چونکە باسی فیودالی کردووە، دەیسڕینەوە؟ کەوایە بلا یۆنانی کۆن و هۆمیرۆسیش بسڕینەوە، دادالٚ ئۆغلۆو دەسڕینەوە و بەمە دەبین بە پێشکەوتخواز. ئەمە بەتاڵکردنەوە و ئاشبەتاڵ پێکردنی تەنانەت کولتووری کلاسیکی مرۆڤایەتییە، لە کەلەپووری سالانی سالی ئادەمزاد لاریبوونە. قەرەجە ئۆغلان لەبەرئەوەی وەلامی ئەوین و دلداریی ئەم چەرخ و چاخەیەش دەداتەوە، ئەویش هەر کلاسیکە. تا هەست و نەستی بنەڕەتی مرۆڤایەتی نەگۆڕێ سایکۆلۆجییەت و نەفسییەتی نایەتە گۆڕین. دادالٚ ئۆغلۆو لەگەڵ گەلەکەیدا لە دژ عوسمانی هەڵستاوە و یاخی بووە. سەری داناوە. ڕەهەنە کراوە. کوژراوە. بەزیون. شکاون. سەرتۆپێکی عەشاماتێکی زۆر و زەوەندی تورکمان، لە دیاربەکردا، بەیۆزگاتدا پەرت و بلاو کرانەوە. جا ئەم دادالٚ ئۆغلۆوە، بەبرای خۆم بڵێم،

شاعیری مرۆڤایەتییە. هی دەرەبەگایەتی نییە.

* جارێکیان بە نووسەرێکیان گوتووە، تۆ نووسەری پرۆلیتاریا نیت، نووسەری بۆرجوا، نووسەری دەرەبەگایەتی، بە کۆنەپەرستیان نێووبردووە، ئەویش بەوە زۆر پەست دەبێ... بەناوی ئەم بۆرە تاوانبارکردنانەوە شتی ئاوهایش ڕوو دەدا.

– دایکۆڵەکەم، ئەمن هێندە گوێ بەم گەمژەییانە نادەم تەنانەت هەر لەسەر ئەمە ئاخاوتن و پەیڤینیش بە زیاد دەزانم. پێم وایە ئەم جۆرە کەسانە هەر بۆ ئەوە خاسن پێیان بخەنی و تێ پەڕی.

* بەڵام چ دەکەی، ئەم مەسەلەیە ئەمڕۆکە زۆر لە باوە کێشەیەکی زۆری لەسەرە. چۆن دەبێ هەروا بە پێکەنینەوە بەسەریدا باز دەدەین؟

– بەڵێ، مەسەلەیە کێشەی زۆر لەسەرە، بەڵام بابەتێکە هەر بۆ ئەوە باشە دەبەر گاڵتە و تیزوتەوسی دەی. یانی ئەو ئینسانانەی بەجارێ لە ڕەسەنایەتی داشۆراون ئەم قسانە دەکەن. ئەو کەسانە دەیکەن فریان بەسەر هیچ ڕەسەنایەتییەکەوە نەماوە، نامەوێ قسە بکەم، شوورەییە. هەر بە ڕاستی عەیبێکی گەورەی سەقافەت و کولتوورە. ئەمە لەگەڵ قسەی (ڕۆماننووسی گوند)دا چ فەرقی نییە. من هەر لەبەرئەوەی گوند و گوندیم نووسیوە، نابم بە ڕۆماننووسێکی خراپ، بگرە من تەنیا لەبەرئەوەی ڕۆمانی خراپ بنووسم، دەبم بە ڕۆماننووسی خراپ. چاکە، ئێستا ئێمە بە فەقیر بایقورت بڵێین «ڕۆماننووسی خراپە، چونکە ڕۆماننووسی گوندییە» لێمان دەعەیبە ناگیرێ؟ بەڵام «ئەگەر بڵێین فەقیر بایقورت لەبەرئەوەی بۆی نەلوا بەهرە لە سەقافەت و کولتووری گەورە، سەقافەت و کولتووری مرۆڤایەتی، ئەو سەقافەت و کولتوورە گەورەیەی لە ناوچەرگەی خەڵکەوە شەوق دەداتەوە، وەربگرێ، لەم ڕووەوە ڕۆماننووسی خراپە» و بەمەیش قەناعەت بێنین هەنگێن ڕەنگە بتوانین، بڵێین، قسەیەکی ڕاستمان کردووە. بە ئەحمەد عارف بگوترێ «شاعیری

دەرەبەگــایەتی» عــەیبــوشـــوورەییی هـەرە گــەورەیە. عــەیبی هەرە گـــەورەی سـەقافییانە ئەحمەد عارف ڕەنگە شاعیری هـەرە نوێباو و مۆدێرنی چەرخی بیـستـەم بێ. بۆچی؟ چونکە یەکێکە لەو شـاعیـرانەی چاکتـرین داکـۆکی لە مـەسـەلەی پرۆلیـتـاریا دەکا. چونکە ئینسـانێکە سـەری لە پێناوی هەرا و کێـشـەی ئـینسـانانـی ڕەنجـخـوراودا داناوە. چونکە ئەحـمـەد عـارف نموونەی هونەرمـەندی ئایدیالی چەرخی بیـسـتـەمـە، لەبەر ئەوە ئێمـە نالێین ئـەحـمـەد عارف شاعیری دەرەبەگایەتییە. بگرە ئەحمەد عارف ئینسانێکە بەهرەی لە سـەقـافـەت و کـولتـووری گـەورەی ئـەنەدۆڵێ وەرگـوتـووە، ئەحـمـەد پیـاوێکی بوعدفرەوانی گەورەی ڕابردووە. پیاوە هـەرە سـەرپەڕەکەی چەرخی بیستـەمە، مۆدێرنترین و نـوێباوترین شاعیری چەرخی بیستەمە. یانی جۆرە ئینسانێکی تازەبابەتە.

ئەحمەد عارف لە جۆری ئینسـانێکی تازەبابەتە. لە جۆری هەرە تازەبابەتی ئینسـانی شــەڕ و هەرای سـۆسـیـالیـسـتـە. یەکـێکە لـە شــاعـیـرە هەرە ڕاستەقینەچیایەتی و هەرە کەڵەکانی چەرخـەکەمان. پیرسوڵتانیش تیپی هەرە ئایدیالی چەرخی خـۆیەتی. دادالْ ئـۆغـڵوویش، یۆنس عـەمـرەیش، قـەرەجـە ئۆغـلانیش، نازم حـیکمـەتیش. سـەقـافـەت و کـولتـوور بەش بەشکردن و پچڕپچڕکردنی، بەپێی چین دابەشکردنی هەڵەیەکی گەورەیە، زۆر هەڵەیە.

* باشە ئەگەر وا بڵێین: بڵێین «پرۆلیتاریا لە سەردەمی خۆیدا خاوەنی هەرە ڕاسـتـەقـانی. هەرە دوایـنی سـەرتـۆپی سـەقـافـەت و کـولتـووری مرۆڤایەتییە» چ دەڵێی؟

– زۆر ڕاسـتـە «لێنین»یش گـوتوویە هـەر وای لێ دێتـەوە. قسـەکـەی «لێنین» وەک ئەم قسەیەی تۆیە، دەق وەک تۆی گوتووە.

* چاکە کۆمەڵگەکان لە پێشـەوەچوونیاندا، لەم گۆڕانە چینایەتییەدا، لەم گەشـەکردنـە چینایەتییـەدا. هـەر تیـپـە کۆمـەڵگەیـەک، تیپـە مرۆی

خۆی دیاری ناکا، شەقڵ و مۆرەی خۆی پێوە نانێ؟ واتا، هونەرمەند، کە لەم سەقافەت و کولتوورانەوە بەڕێ دەکەوێ، چۆن چۆنی خۆی دەکا بە خاوەن گۆڕانێکی لە مرۆدا دێتە گۆڕێ؟

– ئەمە سەرەنجامی لە دنیای خۆ بیانیبوونە و ناچارییە، واتا ئاکامی لە ناچاری نامۆکەوتنە. لە سەرلەبەری سەردەمی ئەو هەموو پەڕینەوە و ڕاگوێزانانەدا هونەرمەندی گەورە گەورە پەیدا دەبن.

* یانی مرۆیش دەگۆڕێ؟

– دیارە دەگۆڕێ. کە دەوربەر و بارودۆخ گۆڕا مرۆیش دەگۆڕێ.

* زۆر بەجێیە. چاکە مرۆ کە هەمیشە لە گۆڕاندایە و دەگۆڕێ، ئەوانەی سێرڤانتس و شکسپیر گوتوویانە، بەجێیان دەزانن.

– چۆن؟

* مرۆ ئەمڕۆ زۆر گۆڕاوە؟

– لە ڕووی سایکۆلۆجییەوە؟

* لە زۆر ڕووەوە. دەڵێم، لایەنی وا هەن لە مرۆدا ناگۆڕێن. مرۆ زۆر خێرا گۆڕابا، ئەمڕۆکە، نووسینی نووسەرەکانی سەردەمانی ڕابردوومان نەدەخوێندەوە.

– مادامێکی مرۆ فیزیاوییانە ناگۆڕێ، ئەو نووسەرانەیش کۆن نابن. سایکۆلۆجییەتی مرۆ، بەدرێژاییی چەرخ و چاخان بێ وچانییەک دەنوێنێ. شادی و خۆشییەک، ئێش و ئازارێکی لە سەردەمی یۆنانی کۆنەوە کەوتبێتەوە، ئێمە تا ئەوڕۆکەش لە دڵ و هەناوماندا دەیانژێنین.

شا ئۆدییوس تا ڕۆژی ئەوڕۆکەیش دەژین، هەروەکە خۆ چۆن بوو، دەق ئاوهای دەژێنین، کوڵ و کەسەرەکەی ئاخیلۆس تا ئەوڕۆکەیش لە دڵ و دەروونماندا دەژین. ئەو ئازاری شا پریاموس لە داواکردنەوەی لاشەی

کوڕەکەیدا پێ دەکرد، ئێمەیش هەستی پێ دەکەین ئەمڕۆ، کێ هەستی پێ ناکا؟ ئەو ئازارە گەورەیەی جگەرگۆشان. پێم وایە، تا بنیادەم لەدایک ببێ، تا بنیادەم زگوزا بکا، تا بنیادەم داک و باوی هەبێ ئەم ئازارە هەر دەژێین.

* با هەمان دەرد و ئازار لە دایک و باوکی دەنیز و یوسف و حوسەین و هەرچی ڕۆڵەی کوژراوی تر هەن، لە خۆیان بپرسین، بزانین، ئەوان چ دەڵێن؟

– دەق وەک یەکن. ئەگەر عەلی ئەلوێردی کوشتنی دەنیزی بە ئازاردان پەسند کردبا، هەی بە گوریی ئاخیلۆس بێ باوکی دەنیزیش دەق وەک شا پریاموسی ئیلیادە بە هەمان شێوە پاڕانەوەی باوکانە لاشەی کوڕەکەی لەم سەردەمەدا بە هەمان شێوە، لە عەلی ئەلوێردی داوا دەکرد، بەڵام عەلی ئەلوێردی وەک ئاخیلۆس وەجاخ زادە نەبوو، لاشەی دەنیزی نەدایەوە بە باوکی، دەنا ئەویش دەبوو بە داستانێکی تری ئەم چەرخەمانە. نێرەیەکی بێ ئێش و ئازاری ئادەمزاد هاتە گۆڕێ بەڵام زۆریش نەگۆڕا. ئاخیلۆس دەیتوانی سەری پریامۆسیش ببڕێ و لە تەنیشت سەری کوڕەکەیەوەی دانێ، بەڵام نەخێر ئەو وەجاخ زادە بوو. هەرچی عەلی ئەلوێردییە وەجاخ زادە نییە، ئەمە دەزانین.

* دەچمە نێو باسێکی ترەوە. لە ڕۆمانەکانتدا سەرەتای (مەتەڵ) زۆر پێ دادەگرێ. لە مەسەلەی مەتەڵدا، وەک بزانم، خۆ تێگەیاندنی بەتامت هەن تەنانەت تۆ دۆنکیشۆت وا وەسف دەکەی، کە چیرۆکەکانی وەک مەتەڵ بەسەر زاری خەڵکەوە دەگەڕێن.

– گێڕانەوە هەر ئەو گێڕانەوەیە، بۆیە وا دەڵێم.

* ئەوجا (حیکایەتخوان)یشت پێ دەڵێن. نەک پەسەندانت، بگرە بۆ شکاندنت وات پێ دەڵێن.

– دەزانم، ئەوانەی داستان چاک دەزانن، ئەوانەی شێوە گێڕانەوەی

سەرزاری خەڵک چاک شارەزا و پسپۆڕن، ئەوانی داو و دەستووری دەماودەم چا دەزانن، کاتێکی (دۆنکیشۆت) دەخوێننەوە و زۆر بە سانایی دەزانن ئەم کارە لە دەفتەردا نووسرانی داو و دەستووری دەماودەمە.

* دەق وەک دەدە قۆرقوت.

– دەق گێڕانەوەکەی (دۆنکیشۆت) وەک گێڕانەوەکەی دەدە قۆرقوت وایە. جارێکیان لە پسپۆڕێکی ئیسپانێولیم پرسی، گوتی «بەڵێ زارگۆتنی نێو خەڵک ئەوەیە وا لە دۆنکیشۆتدایە». دیارە پێشتر، خەڵکی بڕێ مەتەڵ و چیرۆکی شۆڕەسواریشی لەنێو خۆدا دەگێڕایەوە. نەقڵ و سەرگورۆشتەکانی سێرڤانتسیش زۆریان بەوانەوە بەندن: بەو مەتەڵە کۆنانەوە زۆر بەندن. هەر بەرەی مرۆیی بگری، ئیپۆپەی خۆی لەگەڵ خۆدا هێناوە. تۆلستۆی چۆنی مەتەلان هەڵگوێزتوون شکسپیر، گۆتێ، چۆنیان لە ئەفسانەی کۆنڕا هەڵگوێزتووە سێرڤانتیش لە ئەدەبیاتی دەماودەمی پێشەخۆوە بەڕێ کەوتووە. لە پاش دادال ئۆغڵوو، دەنۆڕی سەدان دادال ئۆغڵوو هاتوونە گۆڕێ لە چقورئۆوا. ڕەگ و ڕیشەی چیرۆک و مەتەڵ، هەروا دەکەی، لە هیندستان، لە چین دەبینییەوە. دۆنکیشۆت یەکەم نموونەی ڕۆمانە لە ڕۆژاوا. دەنۆڕییە تەکنیکی، وا تێ دەگەی حیکایەت و مەتەڵن بووبن بە بەستە و سترانی سەرزاری خەڵک. هەرچی ڕۆمانی خۆمانە خێوی داو و دەستووری دوو هەزارساڵەیە. هۆمیرۆس لەسەر ئەم خاکە ژیا. داستانی کوێرئۆغڵوو بەلای منەوە، داستانێکی هاوچەرخی بێ خەوشە. تەنانەت لە ئیلیادەدا دەتوانین تووشی خۆڕوویی و تایبەتێتیی ڕۆمانی سایکۆلۆجیی هاوچەرخیش بێین. بەشی بەخۆم، کە (حیکایەتخوان)م پێ دەڵێن، کۆڵێ شانازیم بەخۆدا دێتەوە. ئەوان بۆ شکاندنم وەم پێ دەڵێن، بەڵام بوون بە حیکایەتخوان شتێکە جێی شانازییە. دەبا بیر لەوە بکەینەوە، بزانین مەتەڵێ چۆن لەدایک دەبێ؟ بڵا بیر لە مەتەڵێ بکەینەوە. هەزار ساڵ، دە هەزار ساڵ، یان سێ هەزار ساڵ لە ئەنەدۆڵ لەدایک بووبێ. ئەم مەتەڵە دەگێڕدرێتەوە، لە سەدان کۆڕ و کۆمەڵاندا،

له هەزار گوند و دێدا. خۆ مەتەڵ و چیرۆک وە نەبێ هەر مەتەڵبێژەکە، تەنیا هەر خۆی دای هێنێ، گوێدێریش مەتەڵ دادێنێ، ئەویش بەشی خۆی دەگوورێنی. مەتەڵ و چیرۆک دەق وەکو ئەو چەگل و چەوانە وان، چل هەزار ساڵ لە بن ئاودا مابنەوە، شۆرابنەوە، لێک و لووس بووبن، مشتوماڵ بووبن، زاخاو و جەلا و ئارایشت داربن. لە ئاکامی ڕەنجی ئەم حەمکە ئینسانە، لە ئەنجامی ئەم هەموو ئارەقڕشتنە مەتەڵ و چیرۆک دێنە گۆڕێ. بۆ بەنوپلەی بێ قوسووری گەیشتنی، کارێکی هەروا سانا نییە. مەتەڵۆکەیێ میلیۆنان خەڵکی تێ ورووکاوە و دایان هێناوە. بەو جوانی و زیوایییە گەیشتنە، پەی بەو سادەگییە بردنە لە کێشی مندا نییە. من حیکایەت و چیرۆک و داستانبێژێکی کەم نەفسم، بەو نۆ پلە گەیشتنە لە توان بەدەرە. ئەوانی بۆ شکاندنی من وام پێ دەڵێن لە گەمەژەیی خۆیان وەم پێ دەڵێن. وێڕای ئەوەش ئەگەر نووسینەکانم نەختۆکەیەک لە مەتەڵان بچن زۆرم شانازی بەخۆیە و بە زیاد بێ، پانی ئەگەر بەو سادەیی و ڕەوانییە نەگەیشتبم، ئەوەی من بۆ ئەدەبیاتی تورکم کردووە دەبێ بە دۆستایەتییەکی زۆر سەرسامکەر... ئەمە بە گەشەکردنێ دەزانم بۆ ئەدەبیاتی تورک. واتا، ئەگەر نەختۆکەیێ لە مەتەڵ نزیککەوتنەوەم لێ وەشابێتەوە. بەو سادەیی و ڕەوانی و بێ خەوشییە گەیشتنە، قەت ناکرێ و ناشێ بۆ ئینسانێکی وەک مەمانان، بۆ تازە لە ئەدەبیات هەڵچوویەکی وەک مەمانان، بۆ زەلامێ تازە دەستی دابێتە قەڵەم و لە ئەدەبیات نووسیندا بگاتە جوانیی مەتەڵان نووسینەکانی، بەو بەهرەیە گەیشتن هاسان نییە. من ئەوەم لەبەر گران نییە نووسینەکانم وەک مەتەڵ دەچوێن (کە زۆرم پێ ناخۆشە) خۆزی لەبەر ئەوە لەپێش چاوی خەڵکیان ڕەش کردبام، کە نووسینەکانم لە مەتەڵ دەچوێن، نەخێر، سەبارەت بە شتی تر ئەو شەکرانە دەشکێن. هەر بۆیەش زۆر شانازی ناکەم. بە نموونە: (ئەفسانەی چیای ئاگری) بەنموونە: (کاریتە) بەنموونە: (زەویی ئاسن و ئاسمان مس)، (گیای نەمران) بەنموونە (ئەفسانەی هەزار کەڵەگایان)م گوتووە، لەبەرئەوەی وشەی (ئەفسانەم)م بەگەڵ خستوون لێیان کردم بە هەرا:

«ئەها دزمان گرت، دیتمانەوە کوڕینە، هیزە بگرن، ئەمەیە، کوتومت ئەمەیە مەتەڵ، دەی بەقوربانە، بەسەر و گوێلاکی وەربن».

کابرا مەتەڵ دەنووسێ. شتی لە وڵات بەدەر دەنووسی، «ئیدی لێم بە هەنجەت کەوتن، لە منیان کەوێ، ئەما بە هەنجەت کەوتن». بەڵام خۆ (کاریتە) ڕۆمانێکی مەجازیی ڕەمزییە. نەک هەر ئەوەندە ڕوویشی داوە. قەوماوە. ئەم ڕۆمانە بە شایەتیی خۆم قەوماوە. ڕەمزێتیی ئەم ڕۆمانە پێنج قامک بەرەژوور، پێنج قامک بەرەخوار ژیانی مرۆڤە. ژیانی مرۆڤایەتییە. ئینسان پێش سەدان ساڵ دایکی خۆی، بار و بنەی خۆی بەم جۆرە ڕاگوێزتووە. هەر لەبەر هەندێکەشم نێوناوە (کاریتە). کاریتە و کۆڵەکەی ژیان برێتییە لە خۆڕاگری و بەرگەگریی مرۆڤ. دوێکە، نووسەرێ لە نۆرویجەوە هاتبوو، ویستی گفتوگۆیەکم دەگەڵ ساز دا، پرسی: «مەبەستت چییە لە هەموو ڕۆمانەکانتدا؟» دەسبەجێ گوتم، بە تەنیا وشەیەک: «خۆڕاگری». «کاریتە» خۆڕاگریی مرۆڤایەتییە. کۆڵنەدانی مرۆڤایەتییە، سەرسەختیی مرۆڤایەتییە، هێز و گوڕ و توانی مرۆیە، مرۆی نەبەز، مرۆی بە هیچ شتێ کەوی نەبوو، مێ نەبوو، نەخەساو، بۆڕنەخۆر. خۆڕاگریی ئەو ئینسانەیە کە مرۆڤایەتیی لەو هەموو پەتا و تاعوونە بە سامانە، لەو هەموو تێداچوونانە لەو هەموو هەژاری و دەستکورتی و ڕەنجەڕۆییانە، لەو هەموو قاتوقڕ و برسێتی و تینێتییانە دەرباز کردووە و تا ئێرەی هێناوە...». ئەوەی من واقم لێ وڕماوە و دەمەوێ بە داستانی بنووسم ئەوەیە «کاریتە، ڕەمزی ئەوە. کاتێ تنۆکێ ئاو بەر ئەو خۆڕاگرییە دەکەوێ، کاتێ مرۆ تەنگەتاو دەبێ، یانی کە «زەوی دەبێ بە ئاسن و ئاسمان دەبێ بە مس» کە باران لە ئاسمان نەباری و گیا لەسەر زەوی نەڕوا، ئینسان چ دەکا؟ مرۆ خۆی بە خەونێکەوە هەڵدەواسی. واتا: ئەمە ڕۆمانی لە ناچارییان، لە ناهومێدییان، پەنا وەبەر دنیای ئەفسانە دنیای خەون و خەیاڵبردنی کۆمەڵێکە «زەویی لێ بووبێ بە ئاسن و ئاسمانی لێ بووبێ بە مس» وا شپرزە و تەنگەتاو بووبێ، هیچ دەرەتانێ، هیچ دەروویەکی بۆ نەمابێتەوە. هەرچی «گیای نەمران»ە... (بەرگی سێیەمی سێینەی: کاریتە،

زەویی ئاسن و ئاسمان مس، گیای نەمران. ئەمیش ڕۆمانی تاکە مرۆیەکە، دنیای بەم پان و بەرینییە لێ وێک دێتەوە و «زەوی دەبێ بە ئاسن و ئاسمان دەبێ بە مس» یانی مەمیدیک (پاڵەوانی ڕۆمانەکە – وەرگێڕ.) لە (گیای نەمران)دا دنیای خەون و خەیاڵی بۆ خۆی ڕۆ دەنێ، پەنای پێ دەبا. ئەمە ڕۆمانێکی ڕەمزییە، گوتم، ئەمە ئەوەیە: مرۆ کە دەکەوێتە ئاستەنگ و بەجارێ ناهومێدی ڕووی تێ کردووە، تەنانەت لە سەردەمی هەرە قات و قڕ و نەهامەتیشدا، لەم چەرخەی ئێستاشماندا، دیکتاتۆری دروست کردووە، کەڵەگای دروست کردووە. لە پاش شەڕی یەکەمی جیهان نەتەوەی ئەڵمان ناچار هیتلەری دروست کردووە، یەکەتیی سۆڤیەت ناچار ستالینی دروست کردووە. چار ناچارە. هیچ چارەیێ نییە. ئەو خەڵکە بڵێ و نەڵێ پەنا وەبەر دیکتاتۆرێ هەر دەبەن. ئینسان بە درێژاییی مێژووی هەر دای تاشیوە و پەنای وەبەر بردووە. ئەمە هەڵاتنێکە من لە سێینەی (کاریتە، زەویی ئاسن و ئاسمان مس، گیای نەمران)دا لە شتێ گەڕاوم لە حەقیقەتی ئینساندا هەیە. ئەویش ئەوەیە: کە ئینسان تا چ ئەندازەیەک بە خەون و خەیاڵ دەژی، تا چ ڕادەیێ دەتوانێ لەو ناو ڕاستینە مادییانەیدا تێیاندا دەژی، دەربەرێ. ئێستا لەم ئانانەدا دەژین. تا چ ئەندازەیەک لە خەون و خەیاڵداین لەم ترووکە ژیانەی ئێستاماندا؟ تا چ ڕادەیەک لە نێو ڕاستیداین؟ کەوشەن و سنووری ئەمە بەڵەد نین. ئەمن لە ڕۆمانەکانمدا بەم سەرحەد و سنوور تێ هەڵکێشییەوە، بەم بێ سنوورییەوە خەریکم، ئەم کارە دەکەم. لە (ئەفسانەی چیای ئاگری)دا، لە (ئەفسانەی هەزار کەڵەگایاندا)، تەنانەت لە جیاتی (ئاغاکانی ئاقچەساز)یشدا ویستم ناوی گشتیی ئەو ڕۆمانەیش هەر (ئەفسانەی ئاقچەساز) بنووسم. من لە هەموو ڕۆمانەکانمدا ویستم تێ هەڵکێشی سەرحەد و سنوور، بێ سنووریی ژیانی خەون و خەیاڵ، ئەفسانە، مەتەڵ، واتا ئەو دنیا دووەمەی مرۆ بۆ خۆی دەیهێنێتە گۆڕێ پیشان بدەم. (ئەفسانە)م هەر لەبەر هەندێکە بەکار هێناوە، بۆ ئەوەی بتوانم قسەکانم پتر زەق و زۆپ کەم، بۆ ئەوەی بتوانم چاتر دەرد و ئێش و ئازارەکەم دەربڕم. چونکە

دۆزینەوەی سنووری خەون و ڕاستی، سنووری ڕاستی و ئەو خەون و خەیاڵەی مرۆ دروستی دەکا، بەو نیشانە و کێڵەڕێ و ڕەمزانەوەی خۆی دایاندەنێ، لە نێو ئەو ڕاستییەیدا، تێدا دەژی زۆر هەستەمە و دژوارە. (لێرەدا سێ شت بەبیردا دێ: خەون و خەیاڵ، ڕاستی، واقیع – وەرگێڕ) ئەمە بە ڕۆمان لە مرۆ گەیاندن کارێکی زۆر سەخت و تووشە. گوتم هەر هیچ نەبێ، بەناوەکانیاندا، با سەرەداوێ بەدەست خوێنەرەوە بدەم، تێی بگەن. بەرەی ئینسان لە خەونیشدا و لە ڕاستیشدا تێ هەڵکێش دەژی. گوتم با ببێ بە سەرەداوێ بۆیە (ئەفسانە)م لە کتێبەکانمدا، بەکار هێنا. تەبیعی لەبەرئەوەی کە ئەدەبیاتی ئێمە هەرگیز لە گاڵتەبەدەر پێشوازیی لێ ناکرێ، لێکۆڵینەوەکانمان، هاوڕێیانمان، ئەدەبیاتشناسەکانمان، ڕۆماننووس و هونەرمەندەکانمان لە گاڵتەبەدەر پێشوازیی لێ ناکەن، لەبەرئەوەی زۆر خەمخۆرانە و مشوورخۆرانە ئاوڕ لە ڕێبازەکانیان نادەنەوە، دەڵێن «کابرا چیرۆکبێژە» و زۆر بە هاسانی پیاو بەدناو و بۆسۆ دەکەن، یا بەجارێ پەڕ و باڵی پێوە ناهێڵن. بە جیدییەت و خەمخۆرییەوە لە هونەرمەندێ ناکۆڵنەوە. لە ناو ئێمەدا هێشتا لێکۆڵینەوە و تەرزە بیرکردنەوەی وا گەشەی نەکردووە. تەنانەت تا ئێستا، لە چەند کەسێ بترازێ، لێکۆڵەوەی ڕاست و دروستمان نییە. لێکۆڵەوەی دروستی ئەدەبیاتمان نییە. ئەو لێکۆڵەوانەی داکۆکی لە بیر و بڕوای خۆیان بکەن، ئەوانەی کەسایەتیی ئەدەبیی خۆیان هەبێ، زۆر کەمن. بە نموونە: سەعید فایق جیهانبینییەک، لە جیهان گەیشتنێکی هەیە، بەڵام لێکۆڵەوەیەکی جیهانبین، بیچم لێکۆڵەوەیەکی لە جیهان گەیشتوومان نییە. ئەوی بەرەو ئەم ڕووکارە دەڕۆیشت، فەتحی ناجی بوو. ئەویش لەبەر نالەباریی بارودۆخ هەلومەرجی زۆر کارکردنی کەم بۆ ڕەخسا. بەڕاستی من تا ئێستا تووشی لێکۆڵەوەیەکی چاک نەهاتووم. ویستم لەمەڕ (ئاغایەکانی ئاقچەساز)یشەوە هێندێ شت بڵێم. بەنموونە: تا هەنووکە ئابووریشناسێ نەهات، بڵێ، «ئەم نووسەرە ڕۆمانی ئەو ماوەیەی نووسیوە کە دەرەبەگایەتی لە چقورئۆوا تەواو گەشەی کردبوو و پێی هاوێشتبووە سەرمایەدارییەوە، نەیگوت، «ئەمە ڕاستە، یا

هەڵەیە». من لەو دوو بەرگــەی (تاوانی بازاڕی ئاسنگەران) و (یۆســفی یۆسفۆکە)دا برێ و بیر و بڕوای وام گوتووە ، لە وڵاتی خۆشمان و تەنانەت لە سەرانسەری دنیایەش، زۆر کەم گوتراون. گوتوومە، «کاتێکی چینەکان دەگۆڕێن، بتەوێ و نەتەوێ سروشتێش لەگەڵ خۆیاندا دەگۆڕن.» من ئەمەم بە چاوی خۆم دیت. شایەتی دەدەم. سروشتی دەرەبەگایەتی ئاوها بوو، کە چووە نێو سەرمایەدارییەوە، سروشت ئەم بار و شێوەیەی وەرگرت کە دەیبینی. ئاوهای بەسەرهات کە دەیبینی.

* لە «ئاغاکانی ئاقچەساز»دا؟

– بەڵێ. لەبەر ئەوە دەبینی دواییهاتنی دەرەبەگایاتی و هیشکبوونی ئاقچەساز لە یەک ئاندا ڕێک دێن. لە سەرێکەوە، کاتێکی ئامێری زل و زەبەلاح کەفچەی خۆیان دادەگرن و دوا خاک و خۆڵی نێوان ئاودڕگەکەیش ڕادەماڵێ، دەروێش بەگیش لەو دەمەدا بە ناچاری یوسفی پیاوی خۆی کە ڕەمزی دەرەبەگایەتییە لە ڕۆمانەکەدا، دەکوژێ. لاشەی کوڕە لەگەڵ ئاوەکەدا، لەگەڵ ئاوە (ئیرکمیش)ەکەدا، (ئیرکمیش) واتا بەسەدان ساڵ لەوێدا (چاوەنۆڕ کردووە) دەڕوا و حیکایەتەکەیشی شان بەشان لەگەڵیدا دەڕوا.

* ئەمەیە مانای «ئیرکمیش»؟

– ئەم وشەیە بە واتای زۆر چاوەڕێکردوو هاتووە. ئەمەیش تا ئێستا کەس بەبیریدا نەهات. پێم وایە ئەوانەی دەیاننووسم ئەگەر ڕاست بن لە ژیانی مرۆدا زۆر بە بایەخن: گۆڕانی سروشت لەگەڵ گۆڕانی چینەکاندا، ئەمە بۆ یەکەم جار، موبەججەل کرای، بە ڕادیۆ باسی کرد. زانایانە باسی کرد. ئەوی ئەمەی لە من گەیاند هەر ئەو بوو، من بۆ خۆم لەوەوە لەم مەسەلەیە گەیشتم. بەڵام موبەججەل کرای لێکۆڵەوەیێ نییە، پرۆفیسۆرێکی سۆسیۆلۆجییە، بە موبەججەل کرایم گوت «موبەججەل» گوتم، دۆستێکی کۆنمە، «من بۆ خۆم دەمویست ئەمە ئاوها بکەم، بەڕاستی زۆرم کەیف بەو جۆرە چارەسەرکردنە

هاتەوە، بەڵام، گوتم، «باشە ڕۆمانـنووسە گەورەکانی سەدەی نۆزدەم» کە ڕۆماننووسی ڕاستەقانی ئەوانن، «بۆچی» گوتم، «بۆچی پێوەندیی ئەم چینە و سروشتیان پێش من نەنووسێ؟» وەڵامەکەی موبەججەل ئەمە بوو: گوتی «ئەم ڕووداوە لە ئەوروپا، یانی لە دەرەبەگایەتییەوە پەڕینەوە بۆ بەری سەرمایەداری وچانێکی دوور و درێژە، » گوتی. «ڕۆمانـنووسەکان لەم وچانە دوور و درێژەدا گۆڕانی سروشت و کۆمەڵگەیان شان بەشانی یەک پێکەوە نەدێت. هەرچی تۆی لە پڕێکدا تراکتۆر هاتە نێو ژیانتەوە لە ساڵی ١٩٤٦دا، لە پڕ. دەوەن و قەرەقاچ نەمان، لە ناکاو ژاژەڵان و قەمیشەڵان نەمان، ئاو و زەلکاو و زۆنگ و زەمەند و قۆپی نەمان، لە ناکاو دار و درەخت نەمان، لە پڕ لێڕ و جەنگەڵ نەمان. پەپوولە، باز، قوشقەڵە، هەوێردە، هەڵۆ، خەرتەل، سەرگەڕ هەموو ڕایان دا، سروشت نەما، بەجارێ تەواو بوو بڕایەوە. سروشتێکی نرت و نوێ..» ئاوهای گوت. وە ئەمانە سەرانسەریان کێڵدران لە چقورئۆوا. لێڕ و جەنگەڵیش کێڵدران. هەرچییەکی تۆ دەبینی دەکێڵدرێ لە چقۆرئۆوا، چونکە دنیای سەرمایەداری دەیەوێ «لەسەر خاکە بە پیتەکانی» وەک چقورئۆوا. لە هەر زەڕە خاکێکی سوود وەرگرێ. سروشت ماوە، مردووە، ئەو سەروبەندی خۆی دەزانێ، ئانندە دەزانی یەکسەر، چەوساندنەوەی خۆی دەخاتە کار. هەر دەڵێی مووی بۆ هەڵدەکڕوزرێ، لە حەوت ڕۆژەڕێگەوە بۆنی سوودی خۆی دەکا. دنیای سەرمایەداری مرۆ چۆن دەچەوسێنێتەوە، سروشتیش بەو ئاوایە دەچەوسێنێتەوە. بە نموونە، هەروەک کەس بیری لەم ڕۆمانانە نەکردەوە هەروەهایش بیریان لەم ڕاستییەیش نەکردەوە. تەنیا هەر گوتیان: «ئەمانە ڕۆماننووسی گوندین.» سەبارەت بەوە کە باسی گوندی دەکەن ڕۆماننووسی خراپن، گوتیان و لە کارەکە وەک بەرزەکی بانان بۆی دەرچوون. لەو سەردەمەدا، لە دەرەبەگایەتییەوە ڕاگوێزان بۆ سەرمایەداری، ڕەسەنایەتیی مرۆیش لەگەڵ سروشتدا بەرچاو دەکەوێ، ئەمیش ڕوو لە داشۆران و کەڵک لێ بڕان دەکا. ئینسانەکان لەم ڕاگوێزانەدا یا بەیەکجارەکی دەپەڕنەوە بەری سەرمایەداری، یا، ئەگەر بیانەوێ لە شوێنی خۆیان بمێننەوە، وەک شەخس

ڕەسەنایەتییەکەیان دەدۆڕێنن، دادەشۆڕێن، لە ئینسانەتی دەکەون، گەڕ دەبن، نەخۆش دەکەون، نامێنن، دەبڕێنەوە. بنۆڕییە دەروێش بەگ و مستەفا بەگی ئاق یۆللو، دەبینی ئەمانە مرۆگەلێکن بەدوای تۆڵەی خوێنی دوو سەد ساڵەدا دەگەڕێن، کێشەی بەدوا تۆڵە گەڕانەکەدا لە پڕ دەبێ بە یاریی منداڵان. یەکیان بە خەیاڵ دەروێش بەگ دەکوژێ، ئەوی تریان هەست بە دۆستایەتییەکی زۆر سەیر دەکا بەرانبەر بە مستەفا بەگ ، سەبەب؟ چونکە، دنیایەکی نرت و نوێ هاتووە، جغزی بە چواردەوردا کێشاون و لە ناوەندیدا ماونەوە، یانی لە نێو چەمبەریی ئاگردا هەرکان بە تەنێ ماونەوە. وە لە دوا دواییدا کە هۆردووکیان دەبڕێنەوە، مستەفا بەگ ئێگجار بەسام چاوەڕێی دەروێش بەگ دەکا . کە دەمرێ، ئەوی تریش بێ کات بەفیڕۆدان یەکسەر، بۆ دیتنی دەچێ. هەردووکیشیان لەسەر نەمان و بڕانەوەن، ڕەفتە نین. وە هەردووکیان بە بتوونی لە ناوجەرگەی نەماندان، وە تادێ هێندەی تر لێک دەئاڵێن. یەکیان کوڕەکەیان سووکایەتیی پێ دەکا، کۆمەڵگە سووکایەتیی پێ دەکا، دایکی، ژنەکەی سووکایەتیی پێ دەکەن. ئیدی لە چەرخ و چاخی ئەو سەردەمی بەدەرن، بە تاکی تەنیا دەمێننەوە، ئەمە دەبێ بە کارەساتێکی بەسام. دەبێ بە کارەساتێ وەک کارەساتە بە سامەکەی گریکان. لەناوچوونی چینێ مردنیشی، هێندەی مردنی شەخسێ دەبێ بە کارەسات، بە قەدەر مردنەکەی دەبێ بە ڕووداوێکی تراجیدی. ئاکامێکی زەق و زۆپ. مردنی چینێکیش ڕووداوێکی تراجیدییە. کارەساتێکی بەسامە. با شتێکی سەرنجکێشتان لەمەڕ ئەم ڕۆمانە عەرز کەم. لاوێ بە «سەرسامیی دەرەبەگایەتی»ی وەسپ کردم. جا بەڕاستی ئەو دەرەبەگایەتییەی تورکمانان، بێ کەموکووڕی و بێ قووسوور بوو. خێوی برێ لەو قیەم و بەهایانە بوو کە مرۆڤایەتی پشتاوپشت هێناونی. خێوی بەهای دۆستایەتی، بەهای جوانی، بەهای خۆشەویستی، بەهای درۆنەکردن، بەهای سەرڕاستی و ڕاستگۆیی، بەهای بەزەیی، بەهای بزە و پێکەنین، بەهای لە ساغییەکی بە سامی مرۆبوون. خێوی تۆرەی خۆیان بوون. ئەمنیش هەڵبەتە، سەرسامی ئەم پێوەندییە پێکەڵە و موکەمەلانەی

ئینسـان بووم. بە نموونـە: بابەتی (سـولّتـان ئاغـا)یەک لـەم ڕۆمـانـەدا هـەیە. سـولّتـان ئاغـا پەنای وەبەر قـۆناغێ هێناوە، سـەرلـەبەری دنیـابـین، نایدەنەوە، کەچی لە دواییی ڕۆمـانەکەدا، لە تەواوبوونی (یۆسفی یۆسفـۆکە)دا، دەدرێتەوە بە داواکـەرانی، داواکەرانیش وەری دەگرنەوە، لەتوپەتی دەکـەن، تووڕی داوێنە نێـو کـەلاکی هەڵۆیـان. چونکە هەڵۆیش نـەمـابوون، ئەوانیش دەوروبـەریان بەسـەر چووبوو. هەڵۆیش یەک لەو سـەرەتایانەی سروشـتـەکـە لە نێو برابوون لەوێندەر. لاشـەی داوونـەریتی هـەرە گـەورەی دەرەبەگـایەتیش لەسـەر سروشت فڕێ دەدەن، کابرای پەنابەر بەدەستەوە دەدەن. تەسلیمی دەکەنەوە ماڵە خۆی. ئیدی داو و دەسـتـوور و عـەنعـاتیش نـەمـان. هـەر من پەسنی ئەم قـیـەم و بەها ئینسـانییـانە بەتەنێ نادەم، خـۆ مـارکسـیش ئەمـە دەڵێ. ئەم تێگـەیشـتن و مـەفهـوومەی من تێگەیشـتن و مـەفهـوومی مـارکسـە. لە فیـوداڵیزم، لە ئینسـانی سـەردەمی دەرەبەگـایەتی، لە قیـمـەت و بەهـای مـرۆڤـایەتـی دواوە.. مـارکس لە دەسـتنووسـەکـانی ١٨٤٤دا لەوە دواوە، ئینسـان چۆن بەدەسـتی سەرمـایەداری لە ئینسـانەتی دەخـرێ و بەجـارێ تێک و پێک دەشکێندرێ. دەڵێ ئینسـانانی سـەردەمـانی پێـشـووتر لەگـەڵ قـیـەم و بەها ئینسـانییـەکـانی خـۆیاندا زۆر ڕاسـتگۆتر و دڵسـۆزتر و پێوەندتر بوون. کـارێکی ئێـمـە دەیکـەین هـەر ئەوەیە، سەرلەنوێ لەگەڵ قیەم و بەهایەکی مرۆڤایەتیدا دەست لەمـلان و شـاد و شـوکر دەبنـەوە. ئەدی سـۆسـیـالیـزم ئەوە نیـیـە، مـرۆڤـایەتی بکـەینەوە بە خـاوەن ڕەسەنایەتییەکی دێرینەی خۆی کە لە دەستیان چوواندووە..

* کاتێکی کۆمەڵگەیەکی بێ چین و چینایەتی دێتە گۆڕێ.

– بەڵێ، مـرۆڤایـەتی جارێکی تـر قیـەم و بەهایەکی خـۆی بەسـەر دەگرێتـەوە، سـەرلەنوێ دەبێتـەوە بە خـێوی ڕەسـەنایەتییـەکەی لـە ناهەق لە باری بردراوە. ئەوەی گرینگە دەبێ پێش لە کلک و گوێکردن و ڕەسەنایەتی لەباربردن بگیرێ. یا لە نامۆکەوتن و بیـانی کەوتن بگیرێ. یانی یەک لەوانەی مرۆڤـایەتی ئێگجار زۆرتر بریندار کردووین لە دنیـا بیانی کەوتنە، مرۆڤایەتـی خۆی لەو دنیا پان و

بەرینەدا بەغەریب و نامۆ بزانێ، وەک بە تاقی تەنیا بژی، وەک هیچ فرێکی بەسەر هیچەوە نەبێ... ئەم ڕۆمانە ڕۆمانی جۆرە نامۆکەوتن و لە دنیای خۆبیانیکەوتنێکە. واتا، دەروێش بەگ و مستەفا بەگ جۆرە دۆن کیشۆتێکی چقۆرئۆوان. کارەسات (تراجیدیا)یەکی بەسامە. ئەمن بۆ خۆم ئەوە ژیام. حیکایەتی چقورئۆوا حیکایەتێکی ئێگجار بەسامە. کاتێکی بەرگی سێیەمی (ئاغاکانی ئاقچەساز) دەنووسم و دەیخوێننەوە، دەبینن.

* زۆربەی زۆری کتێبەکانت بە زمانە ڕۆژاواییەکانیش لە چاپ دراون، گوتت، لێکۆڵەوانی تورکیا، بەو جۆری خۆت بۆی چووی، لە ڕۆمانەکانیان نەکۆڵێویەوە، ڕاستە. بەڵام ڕۆژاوا بەو جۆرە تێی گەیشتون؟

– بەنموونە: لە ئیسویچرە (ئەفسانەی هەزار کەڵەگایان) دەوروبەری شێست – حەفتا بابەتی لەسەر نووسرا. لێکۆڵینەوەییی ئێگجار دوور و درێژن بڕوانە، دوا نووسین ئەمەیە:

نووسینی لێکۆڵەوەیەکی ئیسویچرەیی کە نێوی رووس هالدێنە یەک لەو نووسینانەیە کە خۆشم لێ هات. دەڵێ: «وێنەکێشانە زگماکەکانی یەشار وەک وێنەکێشانە زگماکەکانی ڤان کۆخ دەچن»، ئەمە لەمەڕ «ئەفسانەی هەزار کەڵەگایان»، دەڵێ. دەربارەی (گیای نەمران)یش پارەکە، نووسەرێکی تر پەیدا بوو، ئۆلوف لاگیر گرانس، شاعیری گەورەی ئیسویچرە بوو. سەردێری نووسینەکە ئەمە بوو: (هۆمیروس لە ئەنادۆڵ) لە ئیسوێچ تەنیا کەسێکی لەگەڵیدا ئاخاوتبێتم هەر ئەوە بوو. ئیدی لەگەڵ کەسێکی تردا قسەم نەکرد. چونکە لەوێ کارم دەکرد. پیاوەکە پێی گوتم: «ئەمن زۆرم لە ئەدەبیاتی دنیا کۆڵیوەتەوە تەنیا نووسەرێکی لەم دنیایە سورگون نەبووبێ ئێوەن، گوتی. وا هەست دەکەم لە نێو دەروونمدای، وا دەزانم هەمیشە لەگەڵ گەلەکەتدای و بستێکی لێ هەڵنابڕێی. سەرتۆپی نووسەران، خواروو ژوور، لەباری سورگونیدان. تاکە نووسەرێکی سورگون نەبووبێ تۆی» گوتی، زۆریش بەمە

شـادم، پێم وابـوو چاکم تێ گـەیشـتـووە. چونکە ئەمن وەک هۆشـیـارێ، وەک خـوێندەوارێ لەناو گـەلەکـەمـدا ژیاوم. هەشت سـاڵ لەناو (پارتی کرێکارانی تورک)دا، لەنـاو وەنەوشـەی گـوندەکـەمـدا هەمـوو لاوێنیـم لەگـەڵ گـەلەکـەمـدا، بەسـەر چوو. هـەر بەڕاسـتی خـۆم هەرگـیـز بە سـورگـون نەزانی. هـەر لەم ڕۆژانەدا نـووسـینێ لـە (نیـویۆرک تـایمس)دا بـڵاو بووەتەوە. لـە جـۆزەرداندا نووسـینێکی جۆن دۆمـیـسـیـۆن، ئەندامی ئەکادیمیـای فـەرەنسـا لە (فـیگارۆ)دا بڵاو بووەوە. بەڕاسـتی پیـاو هـەق بڵێ، چاک لە (زەویی ئاسن و ئاسـمـان مس) گـەیشـتـووە. یـانی لێکۆڵـەوانی هەندەران، بـە تایبـەت ئـەمـەریکاییـیـەکـان لە هـەمـووان چاترم تـێ دەگـەن. لەم وتاری لە (نیـویۆرک تـایمس)دا بڵاو بووەتەوە. نووسـەرەکەی دەڵێ، «یەشـار کەمـال لە تۆلسـتۆی، لە تۆمـاس هاردی دەچوێن، کـەچی هـەروەک خـۆیشـی دەڵێ، پـتـر لە فـۆلکنەر دەچـێ، چونکە دەوروبەری ئۆکلاهامـای فۆلکنەر کە تێیدا ژیاوە کوتومت چقورئۆوایەکەی یەشار کەمالە.» ڕەنگە ڕاست بێ. ئـەمنیش ئـەگـەر بۆ خـۆم، لـەو چەرخـەدا نووسـەرێ هـەبێ هـەست بە نزیکایەتییێ بکـەم، هـەر فۆلکنەرە. پێم وایە لە سروشت گەیشـتنمان زۆر لێک دەچن. لێم بپرسن کێـهە نووسـەر لە نووسـەرانی ئەم چەرخـە پەسند دەکەی، دەڵێم فـۆلکنەر. ئەمە نزیکایەتیی ئاو و گڵە. گڕە و گەرمـا هـەر ئەو گڕە و گەرما، لۆکە هـەر ئەو لۆکە..

* بەڵام بە هـەمان شێوە دەربڕین نییە.

– تـەبیعی، هـەر ئەو شێوەیە نییە. وەناشبێ. چۆن دەبێ، ئەو لە بەندوباوێکی ترەوە هـەڵکـەوتووە ، من لە بەندوباوێکی ترەوە سـەرم هەڵداوە. ڕەگ و ڕیشـەی من ڕەگ و ڕیشـەیەکـە، بە داسـتـانەوە بەنـدە، هەرچی فـۆلکنەرە بـە شـیـعـری ئینگلیـزییـەوە، بە ڕۆمـانی جـێـمس جـۆیسـەوە بەندە. ڕەگ و ڕیشـەی ئەو ئینـگلوسـاکسـۆنە. ئەو تـەرزی گێـڕانەوە و دەربڕینی ئەدەبیـاتی نووسـراوە و ئەدەبیـاتی دەمـاودەم تێک دەبەسـتێ، ئەمنیش تەرزی گـێڕانـەوەی ئەدەبیـاتی دەمـاودەم و ئـەدەبیـاتی تـۆمـارکـراو تێک دەبەسـتم. ئەوەهـێـیـە لێکەوە

نزیکایەتیمان. بەڵام لای ئەو تەرزی گێڕانەوەی ئەدەبیاتی نووسراو پتر پێ دادەگرێ. هەرچییەکی منم، تەرزی گێڕانەوەی ئەدەبیاتی دەماودەمم لە کن زێتر پێ دادەگرێ.

* یەشار کەمال من پێم وایە لە (ئاغاکانی ئاقچەساز)یشدا شێوازی دەربڕینی ئەدەبیاتی نووسراوت زێتر بەسەر قەڵەمدا زاڵە.

- لە تورکیا شتێکی لە گوێن (ئاغاکانی ئاقچەساز)ی من نییە لە ئەدەبیاتی نووسراوەدا. من بۆ خۆم، هەر خۆم تەرزی ئەدەبیاتێکی نووسراو لەمەدا دەئەزموونم. یانی لەو ڕۆمانە بوعد فراوانەدا تەرزە دەربڕینێکی نوێی وا دێنمە گۆڕێ دەشێ ببێ بە سەرەتایەک بۆ ئەدەبیاتەکەمان، ئەگەر بیپێکێ شتێکی ڕووکەش نەبێ چەشنی دەربڕینەکەی.

* گوتت، دە ئەزموونم.

- دە ئەزموونم.

* تازە لە ئیسوێچەوە گەڕاویتەوە. لام وایە پێنج مانگی لەوێ مایتەوە، وەنییە؟ لەوێ چیی وات نووسی؟

- بەڵێ یەکیان ڕۆمانێکی کورتە. ناوی (باڵندەکانیش ڕۆیشتن) ئەوی تریان ڕۆمانێکە هێشتا تەواوم نەکردووە. ٥٠٠-٦٠٠ڕووپەڕێ دەگرێتەوە. ڕۆمانێکی بیندرێژە. ناوی (دەریا کورا سەلیم)، سێیەمیان هێشتا ناوم لێ نەناوە، نیازم وایە لێرە پێوە بچم، تەواوی کەم.

* چاکە لەم ڕۆمانانەتدا بە تەمای درێژە بە ئەزموونی شێوازی ئەدەبیاتی تۆمارکراو بدەی؟

- خۆ وەنەبێ دەجور، سەد جۆرە شێوازی دەربڕین هەبن بۆ ڕۆمان نووسین. زۆر بە قنیاتە. ئێمە تازە دەستمان بەم کارە کردووە. تەنیا بنچەیێک تەنیا کەسێکی سوودم لێ وەرگرتبێ نازم حیکمەتە. لە شێوەی دەربڕیندا.

شێوە دەربڕینی سەرزارەکی نێوخەڵکیش. بەنموونە: (کۆشکی بلووری)[1]. جا هەرچەندێکم توانیبێ کەڵکی لێ وەرگرم. تەنانەت سوود لە کتێبی چاپی بەردیش زۆر وەردەگرم. وێڕای ئەوەیش هەڵبەتە شێوازە داڕشتن و دەربڕینێکی خۆشم هەیە. بەنموونە، ئێمە زۆر لە ڕۆمانی ڕووس شارەزاین. چاکی دەزانین. وەرگێڕانی چاک چاک لە ئەدەبیاتی ڕووسەوە کراون. لەویشڕا شێوازە دەربڕینێکم وەرگرتووە. قابیلە لە ستاندالەوە شێوازی دەربڕین وەرنەگرم؟ دەستم بە هەر ڕۆمانێ کردبێ لە پێشان ئەو دەخوێنمەوە. کتێبەکانی بوون بە کتێبی ژوورسەرم. هەڵبەتە سوودیان هەر لێ وەردەگرم، ئەی چۆن... خۆ هەر هیچ نەبێ ئەمانە شێوازی دەربڕین و داڕشتن، دنیاکەم لە بۆ فراوان دەکەن، دەیانڕەنگێنن، جۆراوجۆریان دەکەن. بەش بەخۆم شێوازە دەربڕینێ لە دروستبووندایە، ماتەی داوە. ئەمەیش ڕەنگە، بە ئەنقەست نەیکەم. بەنموونە شێوازی داڕشتنی هیچ ڕۆمانێکم وەک (لە بازاڕی ئاسنگەران) و (یۆسفی یۆسفۆکە) ناچێ. ئەمە سەڵت و قوڵت بە خوایشتی خۆت، بە خواستی نووسەر پێک نایێ. کەواتا، بابەتی نووسین ئەو شێوازە دەربڕین و داڕشتنە دێنێ. حیکایەتێکی نێوخەڵکی دەماودەم مومکین نییە، وای دەرنابڕێ. سەروساختیان پێکەوە نییە. بەڵام بێگومان سوود لەو داو و دەستووره گەورە وەرگرتنێ لە ڕەگ و ڕیشەمدا هەیە. حەز دەکەی بڕێ سەرەتای شێوازی دەربڕینی دەماودەمی نێو خەڵکت بۆ بژمێرم لەوانی پەڕیونەتە نێو ئەدەبیاتی سەر کاغەز. یانی دەتوانم هەر لە (ئاغاکانی ئاقچەساز)دا لە گوێن ڕەگ و ڕیشەی خۆم، لە گوێن شێوازە دەربڕینی خۆم گەلێکت شت بۆ ببینمەوە. زۆر زۆریش. دوو ڕووپەڕە ڕست لەو کتێبەکەمدا هەن. ئەدەبیاتی دەماودەمی نێو خەڵک ئەمەی تێدا نییە. بەڵام ئەگەر

١- کۆشکی بلووری: حیکایەتێکی دەماودەمی نێو خەڵکە. وەختی خۆی سەباحەدین عەلی نووسیویەتییەوە و بڵاوی کردووەتەوە. نووسەرێکی بەناوبانگی کورد لە چلەکاندا کردوویە بە کوردی، (لە عەرەبییەوە) پاشان هەژاری موکریانی بە نێوی (بەیتی سەرەمەڕە) بڵاوی کردووەتەوە. لە دیوانەکەیدا هەیە. وەرگێڕ

شاعیرێکی دەماودەمی شیعروێژی نێو خەڵک ویستبای شیعرەکانی خەست و خۆڵتر و چڕتر دەربڕیبا، دەیتوانی ئەمە لە ئەدەبیاتی سەر کاغەز و تۆمارکراویشدا بەجێ بێنێ و لە ئەدەبیاتی زارگۆتیشدا. گەلۆ، بۆچی گۆیا، ڕووپەڕ و نیوێ! دوو ڕووپەڕ ڕست بەو جۆرە دەکەم.

* کێ نالّێ هۆزانە بەیتبێژەکانی نێو خەڵک لە سەروبەندی خۆدا وەیان نەدەکرد، بەڵام ئەو ڕستە بیندرێژانە نەگەیشتوونە ئەمڕۆکە. نابێ؟

– ڕەنگە، ها! بەڕاست من بۆ خۆم تووشی ڕستی وا هاتم. تووشی شێوازە دەربڕینی دەماودەمی نێو خەڵک، شێوازی دوور و درێژ زۆر بووم.

* لەو شیعر شیعرێنانەدا، لە شینانددا..

– بەڵێ، ڕاستە. شەڕەشیعر تاک ڕستن. ڕاستە. زۆر ڕاستە. زۆرم سوود لەو مەتەڵۆک و شیعر شیعرێنانە، بۆ ئەم ڕۆمانانە لێ وەرگرتوون. شتی زۆر ڕەنگین و جۆراوجۆر هەن سوودم لێیان وەرگرتبێ. «سەری براوە، زەق زەق تەماشا دەکا» ئەمە مۆتیفێکە بەڵام هێندە هەیە، ئەم ئەدەبیاتە دەماودەمییە هێندە زۆر پێ داناگرێ لە کنم.

* شێوازی گێڕانەوەت لەم ڕۆمانانەی ئێستا بە دەستەوەن دەیاننووسی، چۆن دەبێ؟

– بەرەبەرە تا دێ، بەرەو پەتییەتی و سادە و لووسی دەڕۆم. نووسەران تا بەنێو ساڵدا پتر بچن، ئەدەبیات تا پتر پێ بگات و بگەیێ زێتر بەرەو پەتییەتی و سادەگی و بێ بەزەک و دۆزەک دەڕۆن. بەرەو پەتییەتییەکی بێ سەر و سنوور دەچێ کارەکە. ئینسان دەبێ تا ڕادەی دەربڕینی بێ وشە بڕوا ئەمن ئێستا وای بیر لێ دەکەمەوە. ئەمن بیر لەوە دەکەمەوە کە ئینسان هێند بە ڕاشکاوی و بێ پەنا و پەردە، هێند هاسان، هێند ڕاستەوخۆ، هێند بێ گرێ وگۆڵ بتوانێ لە خەڵک ڕاگەیێنێ، کە هیچ پێوە گیر نەخۆن، زۆر حەزم

لەوەیە. بە تاسەی ئەوەوەم. شتێ هەبێ دڵی پیاو خۆش کا ئەوەیە. کە ڕۆژێ بێ، ئینسان بتوانێ چەرخەکەی، حەقیقەتی ئینسان، حەقیقەتی سروشت وەک شیری بڕا، ڕوپ و ڕاست دەربڕێ. بێ ئەوەی هیچ شاخ و باڵێک لە شتان بڕوێنێ. هیچ زێدەیەکی وەسەر خەی، لە ئینسان ڕاگەیەنی. (مێرووە ڕدێن سوورە شەلەکە)م شتێکە تا ڕادەیەک تێدا بەو پلەیەی بە ئەزرەتەوەییم بیگەمێ، ئەوە بە دیار دێخی.

* جیهانی ڕۆژاوا لە بابەتی ڕۆماندا زۆری پلە بڕیوە، پلەی گەورە گەورەی بڕیوە. ئەمڕۆکە قسەی «ڕۆمان مرد» لە ڕۆژاوا بەسەر زارانەوە دەگەڕێ. دەڵێن ئەمڕۆ لە ڕۆژاوا ڕۆمان بە جارێ لە کەڵک براوە، زۆری داوەتە بار و ڕواڵەت و شێوازچیەتی، کە دەڵێی ڕۆمان، واتا: شێوازەکەی، ئا بە حاڵە گەیشتووە ئەدەبیات لە ڕۆماننووسیدا دەڵێن. بگرە لە مەیدانی تر دەگەڕێن، لە ئاران و مەیدانی بەپیت و بەرەکەت دەگەڕێن. بەنموونە، ئەوەتا ڕۆژاوا زۆر بە ڕۆمانەکانی تۆوە خەریکن و زۆریان بەتەنگەوەهاتن پێشان دەدەن، ئەمەیش لە پڕێکدا ڕووی دا. یا ئەو بایەخدانە گەورەیەی کە بە ئەمەریکای باشووری دەدەن، زۆر بایەخ بە ئەدەبیاتی ئەمەریکای باشوور دەدرێ. ئەمە تاسە و ئارەزووێکە بۆ ئاران و مەیدانی نوێ. یانی ڕۆژاوا، ئەوەی خۆی نایکا، لە جێگەیەکی تری وەردەگرێ. کە لێی دەکرێ. ئێستا ئێمە لەم بارەوە سوود و قازانجمان چییە؟

– ڕۆمان نووسین، کاری وەستا و شاگردە. لە ڕۆژاوایش بووە بە کاری وەستا و شاگرد. بە نموونە، دۆستێکم لە فەرەنسا هەیە. دۆستێکە زۆری ڕێز لێ دەگرم. گوتی: «لە دنیادا ڕۆماننووسێکی لە هەمووانم پتر خۆش بووێ تۆی» زۆرم لای سەیر بوو. ئەمە لەمێژیشە. لە ١٩٦١دا بوو، لە ١٩٦٢دا بوو. گوتم ئەمەی بۆچی پێ گوتم. «بڕوا ناکەم» گوتم. گوتی: «ڕۆمانێکی فەرەنسزی ئەوڕۆکە بێنن، نێوی کەسەکانی لە فەرەنسزییەوە بگۆڕن، بیکەن بە ئینگلیزی

کەس هەستی پێ ناکا. نێوی کەسانی ئینگلیزی بکەن بە فەرەنسزی، بڵێن ئەمە ڕۆمانێکی فەرەنسزییە، چ ناقەومێ، کەس هەستی پێ ناکا»

* ئەمە لە کن مەش هەیە.

– گوتی: «هەرچی تۆی، جیاوازییەکت هەیە، فەرقت هەیە. ئێستا نێوی فەرەنسزی، یا ئینگلیزی لە کەسانی ڕۆمانەکانی تۆ بنێین، نابێ سەرناگرێ» «خوێندوو قەناعەت بەو نێوانە ناکا. دەزانێ ئەو کەسانە، نەفەرەنسزین، نەئینگلیزن» گوتی: «ئەتۆ ڕۆمانێکی تازەبابەت دروست دەکەی ئەوڕۆکە» گوتی. ئەمڕۆ سەرلەبەری مرۆڤایەتی لە شتی تازە تازە دەگەڕێن ئەوەی ئێمە هێناومانەتە گۆڕێ دەنگێکی نوێ، هەوایەکی تازەبابەتی نێوباوە لە چاو ڕۆژاواوە. یانی ڕۆژاوا تازە لێی وەخەبەر هاتووە، تازە هەستی بەمە کردووە. ئێمە بیچم و شێوازێکی تازە، شێوازە دەربڕینێکی تازەمان، وابزانم هێنایە نێو ئەدەبیاتەوە. بەنموونە. ڕۆمانێکی وەک (لەسەر زەوییە بەپیت و بەرەکەتان)ی ئۆرخان کەمال بەشاکارێ لە قەڵەم دەدرێ. بەنموونە: ڕۆمانێکی ئۆرخان کەمال لە ڕۆمانەکانی ئەمەریکای باشوور زۆر چاترە بەلای منەوە. ڕۆمانی ئێمە زۆر ساغڵەمترە. چونکە ئێمە لەسەر بنجی خۆمان ڕواوین، ڕیشاژۆین، لە ڕەگ و ڕیشەی خۆمانەوە هەڵمان داوەتەوە. هەرچی ڕۆمانی ئەمەریکای باشوورە، بەقنیاتی خۆم، کە زۆریشی لەسەر نووسرا، ڕۆمانێکە لەژێر کاری سووریالیزمدا سەروبەر نراوە، زیاتر بە ئاو و گڵی ئەو خەمڵیوە. سەقافەت و کولتووری خەڵکەکانی ئەمەریکای باشوور لە گوێن سەقافەت و کولتووری خەڵکەکەی خۆمان نییە. پێم وایە ئەدەبیاتکارانی ئەمەریکای باشوور..

* بە تایبەت مەکسیکۆ.

– بە تایبەت ئەدەبیاتکارانی مەکسیکۆ، لە ڕووی سەقافەت و کولتوورەوە هێندەی ئێمە بە ڕەگ و ڕیشە نین، کولتووری ئێمە ڕەگی قووڵە.

سەبەبەکەیشی ئەمەیە: ئەوان لە ئیسپانیاوە ڕۆیشتوون بۆ ئەو وڵاتانە. هیچ بایەخێکیان بە سەقافەت و کولتووری خەڵکە نیشتەنییەکەی ئەوێ نەداوە، یا هەر بەجارێ لە نێویان داون و ئاسەواریان بڕیونەوە. جا لەبەرئەوەی لە سەقافەت و کولتووری خۆیان دابڕاون و سەقافەت و کولتوورەکەی خۆشیان لە کولتووری ڕۆژاوا دابڕاوە، کولتوورەکەیان کولتووری خەڵکێکە هێشتا پێ نەگەیشتووە و تەواو نەخەمڵیوە. لە ئەمەریکای باشوور کولتوور ونکردنێ ڕووی داوە. سەبارەت بەوە دەبینی بە سالانی ساڵ، قەرەجە ئۆغلانێ لە ئەدەبیاتی ئەمەریکای باشووردا هەڵنەکەوتووە. پیرسوڵتانێ، مەلا مەزبوورەیێ، تەنانەت هەرگیز نازم حیکمەتێ هەڵنەکەوتووە بەنموونە، وەک لێزانان دەڵێن، نێرۆدایەک، هەرگیز نەبووە بە نازم حیکمەتێ. سەبەبەکەش ئەوەیە: ئەدەبیاتی نوێی ئەمەریکای باشوور لە ١٩دا دەست پێ دەکا. لە فەرەنسا. لە فەرەنسای ١٩٠٠دا سووریالیزم، لێشاوی سووریالیزم فەرمانڕەوایە. لە ساڵەکانی شەڕی یەکەمی جیهاندا. ئاستووریاسەکان، بڕێ ئەدەبیاتنووسی ئەمەریکای باشوور.. ئەمانە هەموو لە سەرچاوەی فەرەنسا ئاو دەخۆنەوە و لەو سەروبەندەدا زۆر زۆر دەکەونە ژێر تەئسیری سووریالیزمەوە. جا لەبەر هەندێکی جۆرە ئەدەبیاتێکی فەنتازی لەوێ لەدایک دەبێ. بگرە تا گابری ماکزیشیان. هەرچی ئەدەبیاتی تورکە، تا ئێستا یەکێکی وەک مورتەزای ئەدەبیاتی تورک بەنموونە، لە ئەدەبیاتی ئەمەریکای باشووردا نییە. ئەم جۆرە نموونەیەی تا ئێستا تێدا هەڵنەکەوتووە. وە هەڵیش ناکەوێ. بگرە نموونەیەکی وەک سەعید فایقیشیان نییە. حیکایەتنووسێکی وەک ئەویشیان نییە. ئەدەبیاتی ئێمە بۆچی بەسەر ڕاستەڕێیە؟ جارێ یەکەم شت، ئێمە سەقافەت و کولتوورێکی ڕاستەقانیی گەورەمان هەیە. دووەم، ئێمە زۆر چاک لە ئەدەبیاتی ڕووسی گەیشتین، چاکی فێر بووین. لەبەر باری جوگرافیایی، سەبارەت بە باری هەلومەرج، سەبارەت بەوەی کە ستران و گۆرانییەکانمان زۆر لێک دەچن. ئەدەبیاتی ڕووس لە کن ئێمە زۆر چاک هاتە حاڵیبوون و تەرجەمەی چاک چاکیشی لێوە کرا. دێوێکی وەک شەڕ و ئاشتیی

تۆلستۆی، ئەم شاکارە گەورەیە نازم حیکمەت کردی بە تورکی. وەستایەکی گەورەی وەک نازم حیکمەت کردی بە تورکی، لە بیرمان نەچێ! ڕەنگە سەبارەت بە لێک نزیکایەتیی سەقافەت و کولتوور بێ لێک نزیکایەتییەکی زۆریش، تەرجەمەی ئێگجار چاکی لێ وەبەرهەم هاتووە. دەڵێن چاترین تەرجەمەی دنیا، ئەو تەرجەمانەیە لە ڕووسییەوە کراون بۆ تورکی و دۆستۆیفسکی، چێخۆف... سەبارەت بەوەش کە ئەدەبیاتی ڕووسی ئەدەبیاتێکی ساغڵەم و ڕەختەیە، زۆرمان بەکەڵک هاتووە. ڕەگ و ڕیشەی ئەدەبیاتی ڕووسیش لە سەدا سەد هەر بە ئەدەبیاتی نێو خەڵکەوە بەندە، بەسەر بنجی دەماودەم ڕەگی داکوتاوە. نازم حیکمەت لە کن ئێمە چۆنە، پوشکینیش، لە ئەدەبیاتی ڕووسدا شاعیرێکە لە نێو خەڵکەوە، لە نێو ئەدەبیاتی خەڵکەوە سەری هەڵداوە، شاعیرێکە کەڵەکەبووێک گووراندوویە ڕەگ و ڕیشەی لە نێو ئەدەبیاتی دەماودەمدایە. لەبەرئەوەی ئەدەبیاتی ڕووسی بەو دەستی پێ کردووە بە ڕەگ و ڕیشە ڕەسەنەکەی خۆیەوە زۆر بەتوندی ماوەتەوە. جا سەبارەت بەوەی کە ئێمەیش زۆر شارەزای ئەو ئەدەبیاتەین، سەبارەت بەوەی کە خاوەن ڕەگ و ڕیشەی خۆمانین؛ یەکێکی وەک ئۆرخان کەماڵمان لێ هەڵکەوتووە. ئەمن پێم وانییە یەکێکی وەک ئۆرخان کەمال لە ئەمەریکای باشوور بتوانی هەڵبکەوێ. ناتوانێ (مورتەزا)یەک بێنێتە گورێ. ناتوانێ (لەسەر زەوییە بەپیت و بەرەکەتەکان) و (کۆنەفرۆشەکە و کوڕەکانی) تێدا هەڵبکەون. باوەڕ ناکەم شاکارێکی وەک (کیسەڵەکان)ی فەقیر بایقورت لەوێ دروست ببێ.

* چاکە ئەدی بۆچی بە ئەدەبیاتێکی ئاوها بەبایەخ ناناسرێ؟

– بەڵێ، بۆچی (مورتەزا)یەک لەسەر ڕووی زەوی پەیدا نەبوو؟ جارێ باری سیاسیمان، خۆ ئەوە هەر بەجارێ، دیارە چەند نالەبارە. ئێمە وڵاتێکی سەر بە سیاسەتی دەرەکین، دەسدا و تابیعێکین بە دەوری سیاسەتێکی دەرەکیدا دەخولێینەوە. ڕۆژاوا گوێ بە سیاسەتی تابیعیەتیی دەرەکی نادا، بە تەنگ ئەو

جۆرە کلکانەوە نییە. دووەم ئێمە زمانەکەمان زۆر لاچەپە، زۆر چەپەکە. ئەوانەی لەم سەر زەوییە زمانی تورکی فێر بووبن، زۆر کەمن. گرفتی وەرگێرانیش کۆسپێکی زۆر گەورەیە. بەنموونە: تا ئێستا دە کتێبم کراوە بە زمانی ئیسوێچی. تەنیا یەکێکیان (ئەگەر مارەکە بکوژن)، سەد ڕووپەڕێ دەبێ، هەر ئەویان بە زمانی تورکییەوە یەکسەر کراوە بە ئیسوێچی. ئەوەیشی بەهۆی یەکێکەوە، کە مەجەرییەک بوو، زمانی تورکی دەزانی لە وەرگێڕاندنی کتێبەکانمدا لە ئینگلیزییەوە بۆ ئیسوێجی. من کتێبەکانم تەنیا بە دوو زمان تەرجەمە دەکرێن. بە سای سێ کەسەوە. یەکیان THALDA تێلدا، یەکی تریان گزین دینۆ، سێیەمیان مونەوەر ئانداچ[٢]. زمانی تورکی زۆر بێ بەختە. بەنموونە: نەناسینی شاعیرێکی گەورەی وەک یۆنس عەمرە، بۆ تیرەی مرۆ، بە سەقافەت و کولتووری مرۆڤایەتی کەموکووڕییەکی ئێجگار گەورە و ستەمە. تەنانەت یەکێکی وەک نازم حیکمەتیش تاوەکو ئێستا دنیای ئینگلیز نایناسێ. تەرجەمە نەکرا. نازم حیکمەت نێرۆدایەک نییە. کتێبەکانی نێرۆدا وەک ئاو دەڕۆن لە ئینگلستان، ئەمەریکا. نازم دیار نییە. ناناسرێ. لە وڵاتێکی وەک ئیسکاندناڤیا، فینلەندە نازم حیکمەت دەناسن و بەس.

* بەڵام ئەگەر ڕاست و دروست تەرجەمە بکرێ، جۆرە سڵ و پرینگانەوەیێ دێتە گۆڕێ، وەنییە؟

– چۆن نابێ؟ کە لە ئیتالیا وەریان گێڕا، تا نێو گوندییانیش لێشاوی ئاژنی نا.

* لەگەڵ ئەوەیشدا کە گۆیا، زۆر خراپیش کراوە بە ئیتاڵیایی.

– لە دنیای ئیسپانیۆلدا هەموو گوندێ نازم دەناسێ. بەلای دنیای ئیسپانیۆلەوە کەڵەشاعیری گەورە نێرۆدا نییە. نازم حیکمەتە. ئێستا لە فەرەنسا، نازم حیکمەت بە شاعیری هەرە گەورەی دنیا دەزاندرێ. چاک

٢– بەداخەوە یەشار کەمال ئاگای لە کارەکانی مامۆستا شوکور نییە. کاروان.

تەرجـەمـە کـرا. یانی لە نێوچاوانی ئاسـتـەنگ و نالەباریـی وەرگێـڕانەوە، ئەو ئەدەبیاتە گەورە و گرانەی ئێمـە لە هەندەران ناناسرێ. چاک تەرجـەمە بکرێ، ئەمـڕۆ ئۆرخـان کەمـال دەبێ بە مـەشـوورترین نووسـەری ئەو دنیـایە. بە نموونە فەقیر بایقورت هەموو ڕۆمانەکانی ناڵێم بەڵام هەر تەنیا (کیسەڵەکان)ی..

* پاشان (ماڵەغان)ەکەی.

– مـاڵـەغـان[3] فـەقـیـر ئەمـڕۆکـە تەنیـا هەر بە (کـیـسـەڵەکـان)ی دەبوو، بە نووسـەرێ لە هـەموو نووسـەرانی دنیـا ڕۆمانەکـانی پتر دەفرۆشـران. هێندە، بە (کیسـەڵەکان)ی فـەقـیرەوە دەنازم، تەرجـەمـە کرابا، هـەرایەکی زۆر گـەورەی لە ڕۆژاوا دەنایـەوە. پێم وایە هـەرایەکی دەنایەوە. لـە هـەرای ئـیـسـپـانـیـۆل و باشووری ئەمـەریکا زۆر گەورەتر و بەبایەخـتر. ڕۆمانی ئەوڕۆی تـورک. تەبیعی ئەگەر تەرجـەمە بکرێن. لام وایە شیـعریشمـان هەر وایە، ئەویش هـەرای گەورە دەنێتـەوە. ئەحـمـەد عـارف، ئەحـمـەد عـارفێ بکرێ بە فـەرەنسـزی، وەک بۆمـبـا دەتەقێتەوە. دەڵێن تەرجەمەکردنی ئێگجار زەحمەتە. بڕوا بەمە ناکەم. ئەحمەد عارف تەرجـەمە دەکرێ. زۆر بە هـاسـانیش. چونکە ئەحـمـەد عارف شـاعیرێکی ڕیشـاژۆیە، شـاعـیـرێکی دەمـاودەم بێژی بە ڕەگ و ڕیشـەیە. قـسـە و گـوتەی ڕەسـەن و ئەسڵ هەموو سـەروەختێ تەرجـەمە دەکرێ. ئەحمـەد عارف پیـاوێکە قسـەکانی زۆر بە ڕەسـەن و بە ڕەگن. یانی لە ناو جـەرگییـەوە، لەناو هـەناو و دەروونیـیـەوە قـسـان هـەڵدەکـەنێ و دەیانـڵێ، یان وش و ڕسـتێ بەکـار دەبا تا مشـتووان لە نێو دڵ و هـەناوی خـتمن. شیعری ئەحمـەد عـارف زۆر قووڵە، بنی ئێگجـار دوورە. جـا هـەر لەبەر هـەندێکیشـە زۆر بەهـاسـانی تەرجـەمـە دەکرێ، زۆرم بڕوا بەمـەیە. شـتێکی تریش هەیە ڕۆمـانی ئێـمـە جـۆراوجـۆرن. بـیـچم و شـێوازی جـۆربەجـۆریان هـەیە. بە تایبـەت، بەشی بە حـاڵی ڕۆمـانەکـانی خـۆم قسـان دەکەم. چونکە کارێکی خۆم کردوومە چاتری تێ دەگەم. لە ڕۆمـانـەکـانی

3– مـاڵەغـان: تریـان، گـەرەنتـوو، جـۆرە داسـێکی دەسک درێژە بە پێـوە دروێنەی پێ دەکەن.

مندا هیچ جۆرە بیچم و شێوازێکی ڕۆژاوایانە نابینییەوە. هی خۆمە و هەر لە خۆم دەوەشێتەوە، نەبێ بەخۆهەڵکێشـان. ڕۆمانەکانم لە گۆرانییەکانمانەوە، لە تەرزی دارِشتنیاندا، لە قورمیشکردنیاندا ، لە یاپی و بنیاتنان و میعمارییاندا لە گۆرانییەکانمانەوە ئاو دەخۆنەوە، دەقاودەق وەک گۆرانییەکانمان هەڵنراون.

* یانی چۆن؟

– ڕۆمـــان مـــیـــعـــمـــارییـــەتێکی خـــۆی هەیە. دەربڕین و گـــێـــڕانەوە، قـورمـیـشـکـردنێکی خـۆی هەیە. گـێڕانەوە ئەوە دەردەخـا، یانی ئەو قـورمـیـشـە تەرزی گێڕانەوەی ڕۆمان دروستی دەکا، ئەمن ڕۆمانەکانم زۆر لە گۆرانی و لاوژەکانمان دەچن. گۆرانییەکانی لای خۆمان، لە ئەنەدۆڵی، بە هەمان ڕست و قسە دواییـیان دێ. گۆرانی و لاوک و حەیرانەکانمان زۆریان بەو چەشنەن بە وردی لە ڕۆمـانـەکـانم ڕامـێنی ئەوەی لیـریکی و گـۆرانی ئامـێـزیان تێـدا دەخەملێنی ئەو قورمیشەیە. یانی هێندە لە سەرەتا گوتن پێ دانەگری، جۆرە یەکنەواختییەک، چەشنە یەکنەسەقییەک، تەرحە یەک هەواییەکیش بەکار بێنی. تەبیعی (بازاڕی ئاسنگەران) و (یۆسـفی یۆسـفۆکـە) لەمـانە بەدەرن. تەنانەت لە (بازاڕی ئاسنگەران)یشدا بەرانبەر بەمە، ئاسەوار و نیشانەی هەر هیی خۆ و تایبەتی پێوە دیارە. چاپکی و لیریکایەتیی (گۆرانیی ئامێزایەتی)ی ڕۆمـانە ئەوە بەدی دەهێنێ لە قـەوارە و بارسـتی (بازاڕی ئاسنگەران)دا لە فراوانیدا، لە زۆر نموونە و جۆراوجۆری کەسـەکانیـدا چەند نموونە کـەسی تێدایە، نازانم، سـەدن، سـەد و پەنجان، بگرە دوو سـەدیشن ڕۆمـانێکی ئاوها هەمـــەدەنگ، هـەمـەچەشـن، ئەوەندە بەهێــز شــتی وا لـە ڕۆژاوا نادۆزییـەوە. ئەمـەیش چی ئیسپاتی دەکا؟ ئەوە ئیسپاتی دەکا کە چەند بە ڕەگ و ڕیشەی خـۆمـانـەوە بەندین، ئەو شـێـوازە ئیـسـپـاتی دەکـا لە دەدە قـورقـوت، لە کـوێر ئۆغڵووەوەمان وەرگرتووە. سرِەکە لێرەدایە، لەم بیچمە کولتوورەدایە. بیچم و شێوازی ڕۆمانیش کولتوور و سەقافەتێکە.

* دوێکە ئێوارە. لە جێگەیێ گفتوگۆیەکی ئاواویی ڕووی دا: یەکێ لە

برادەرانی بەڕێز و خۆشەویستم گوتی: چەرخەکەمان چەرخێکی ئیدی زۆر خێرا دەژی زۆر بەپەلە دەژی. تەلەڤزیۆن، فەزا، نازانم چی و فلان، خوێندووی دنیا ئیدی شکسپیر و سێرڤانتس و بیلزاک وەک جاران ناخوێنێتەوە. چونکە ئەو نووسەرانە لەم ناو دنیا بەپەلە و خێرا گوزەرانییەدا بە سست و قورسی دەزانن.

لەگەڵ پێی ژیانی ئەمڕۆکەدا دەرناچن. هێندێ کتێب ناخوێندرێنەوە ئیتر. ڕووداوێ نییە بۆ سبەینێی هەڵگری. شتێ نییە بۆ سبەینێ بمێنێتەوە، پەرێزە دەبێ. خوێندوو حەوسەڵە و بوردەباریی خوێندنەوەی ڕۆمانی بەبەرەوە نەماوە. برادەرەکەم ئاوهای دەگوت. تۆ چ دەڵێی لەم بارەیەوە با ئەمە دوا پرسیارم بێ؟

– ڕۆمان تا دێ، پتر دەخوێندرێتەوە ئەو حوکمەی برادەرەکەت داویە هەر بە تەواوەتی هەڵەیە. تەبیعی ژمارەی ئینسانان زیادی کردووە. بەڵام ئینسان دەیەوێ پتر فێر بێ، ئەمەیش هەیە. دەیەوێ زۆر فێر بێ، قەت تێر ناخوا، هەڵبەت کلاسیکەکانیش مردنیان بۆ دەمرن. هێندەی کلاسیک سەروەختی خۆیان گوزەراندووە و دەڕۆن، لەباو کەوتوون. بەڵام ئەو کلاسیکانەی سەروبەندی خۆیان پیر نەکردووەتەوە، هێشتا دەوری خۆیان قەپات نەکردووە، تا بێ زێتر دەخوێندرێنەوە و خوێندووی زۆریش بۆ خۆیان دەبیننەوە.

* یانی ئەو برادەرە دەیگوت، ئیلیادەی هۆمیرۆس، دۆنکیشۆتی سێرڤانتس ئیدی چیی تێدا بەستە نییە، چیی لێ هەڵدەکرێندرێ بۆ ئەمڕۆ.

– چۆن چیی تێدا بەستە نییە؟ هەر بەتەواوەتی هەڵەیە. تا ئینسان نەگۆڕێ، ئەوانەی هۆمیروس و سێرڤانتس گوتووشیانە ناگۆڕێن. ئینسانیش بەم جۆرە دەگۆڕێ: لەوانەیە کلکی هەشت مەتر درێژ ببێ، مێشکی، سەری وەک لوولەی لێ بێ، چووزانم، دەبێ بە سێ بەشەوە، یانی سەری دەبێ بە سێ فلیقانە، سێ قولوو، هەشت دانە گوێچکەی دەبێ..

* یانی گۆڕانێکی فیزیکی. (فسیۆلۆجی).

– چووزانم، بنیادەم ببێ بە شتێکی تر، هەر بەجارێ ببێ بە شتێکی زۆر جیاواز ئەوساکە گۆڕانێکی سایکۆلۆجیش ڕوو دەدا واتا: ئەگەر ئینسان بوو بە شتێکی تری جیاواز، نەفسییەتیشی دەگۆڕێ دیارە.

* یانی کە لە ئینسانەتی دەردەچێ.

– بەڵێ، کە لە ئینسانەتی دەردەچێ. کە دەبێ بە شتێکی جیاواز بە نموونە، وەک هەڵۆ بفڕێ، چووزانم..

* یانی لایەنی وا لە ئینساندا هەیە نەگۆڕێ.

– هەیە. بەڵام کلاسیکەکانیش کۆن دەبن. وەک هەموو شتێ چۆن کۆن دەبێ، ئەویش کۆن دەبێ. ئەویش ماوەیەکی خۆی، ئەویش دەوری ژیانێکی خۆی هەیە. بەڵام ئەمە لە گۆڕانی مرۆوە نایە، لەبەر ئەوە نییە، ئینسانەکە گۆڕاوە، لەبەرئەوەیە کلاسیکەکە کۆن بووە، سەردەمی بەسەر چووە، لە بەندوباو کەوتووە.

ئینسان شروشکڵێکی جیاواز وەرناگرێ، بگرە دەچێتە نێو بارودۆخێکی ترەوە، دنیاکەی دەگۆڕێ. ئەو کلاسیکانە وایان لێ دێ ئیدی کەڵکی وەڵامدانەوەی مرۆیان بەبەرەوە نامێنێ. بەڵێ سەبارەت بەوە کە کلاسیکەکە لەو بارودۆخەدا ئیدی بە فریای ئینسان ناکەوێ کۆن دەبێ. بەڵام ستاندال وانییە. ستاندال ئیدی ناخوێندرێتەوە، قسەی وا هەڵەیە. بەپێچەوانەوە، ئەمرۆکە ستاندال بگرە زێتر دەخوێندرێتەوە. نەخوێندنەوەی ڕۆمانی درێژ گۆیا لەم چەرخەدا، ئەمەیش هەڵەیە، زۆر هەڵەیە ئەمڕۆکە تۆلستۆی سەرژمێرییەکی بۆ بکرێ لە هەموو نووسەرانی دنیا پتر دەخوێندرێتەوە. ئەوەشت لە بیر نەچێ چەرخەکەمان پتر دەخوێنێتەوە. کتێبی گیرفان لە ڕۆژاوا بە میلیۆنان دەفرۆشرێن. هەڵپەی کتێب فرۆشتنێکی بەسام لە دنیادا بەرچاو دەکەوێ. چونکە بنیادەم پتر فێرە خوێندەواری دەبن، بە ژمارەی زۆر

زۆر، وە وەختیشیـان بۆ فەراهەم دەبێ. من لام وایە ماوەی دە ساڵی تەلەڤزیۆن، ئەو هەلّپـەیەی مرۆ لە دە سـاڵدا بۆ تەلـەڤزیۆن تەمـاشـاکـردن بە خـەرجی دەدا بایـی تەواوی ژیانیـەتی. کـاتێکی تەلـەڤزیۆن هـاتە گـۆڕێ دەوری پێنج سـاڵێ سینەما لە باو کەوت و مرد. بەڵام ئەوەتا ئەوڕۆکە سەرلەنوێ بە ڕمێن و ڕەوا کەوتووەتـەوە. پێمـان وایـە ئێستـا ڕۆمـان لە باو کـەوتووە. هەرچی تەمـاشـای سینەمـا دەکا وا دەزانێ. ئەمـە هەڵـەشەیـە. هەرکە تەلەڤزیۆن داکەوت، کتێب فرۆشتن زیادی کرد، هەر وا زیاد دەکا. دە سـاڵ لەمەوپێش وەبیر خـۆ بێنەوە. ئەو دەمی تەلەڤزیۆن (لە تورکیا – وەرگێڕ) پەیدا نەبووبوو هێشتـا، نووسەران کـتـێبـەکـانیـان لە سێ هەزار بـەولاوە زێتـر نەدەفـرۆشـران. کـەچی ئێـسـتـا تەلەڤـزیۆن پەیدا بووە کتـێب خـۆ لە بیست و پێنج هەزار دەدا لە فرۆشـتندا. ئەمـە چۆن تەفسیـر دەکرێتـەوە؟ گۆیا ڕۆمـانی درێژ ناخـوێندرێتـەوە. (بازاڕی ئاسنگەران)ەکـەی من شـێـست و پێنج هەزار، حـەفـتـا و پێنج هـەزاری لێ فـرۆشـرا. لـە هـەمـوو ڕۆمـانـەکـەمـان بەبرەو ڕمـێنتـر بوو. ئەمـە لە مـاوەی چەندیشدا بلّێ؟ لە ماوەی ساڵ و نیوێکدا، کەچی، (ئەگەر مارەکە بکوژن)م کە کورتترین ڕۆمانمە هەر لەو کاتەدا (بازاڕی ئاسنگەران)ە کەم دەرچوو، ئەویش کـەوتـە بازاڕەوە، هەر پێنج هـەزاری لێ فـرۆشـرا. (بـازاڕی ئاسنگەران)م وا ئێستا لە ئێسـوێچ دەردەچێ. دەبینین، بزانن چۆن خۆی لە هەشتا هـەزاریش و بەولاتریشـەوە دەدا. لام وایە تا سـەد هـەزاریشی لێ دەفـرۆشـرێ. ئەوەشت لە بیر نەچێ ولاتی ئیسـوێچ، سـەرباریش، ڕەهبـەری ولاتە پیشـەسازییەکانە. لە لووتکەدایە. چلـەپۆپەیە. ئەم قـسـانەی دەیکەین لە بێ بەرپرسـیـارەتیـیـەوەیە. جۆرە بـەرەڵاییـیـەکە. ئەوەت لە بیـر نەچێ، تا پیـشـەسـازیی قـورس پتـر پێش کـەوێ، ئامێر و دەزگـای جۆربەجۆر تا پتـر گەشـە بکا، مرۆ هێندەی تر وەخت بۆ پتر پاشـەکەوت دەبێ. مرۆ تا دێ پتر دەبێ بەڕۆمان، پتر دەبێ بەشیعر، پتر دەبێ بەمـۆسـیقا بەڵام هەرکاتێکی گۆڕا، گۆڕانەکەی بە شـێـوەیەکی بوو، لە ڕووی فیـزیکییەوە، لە ئینسانییـەتی شۆرایەوە، ئەوساکە ڕەنگە هەر بەر بەلای ئەم جـۆرە شـتـانەیشـەوە نەکـا. ئینسـان کـە خـۆی نـەگـۆڕا، بنیـاتی نەگـۆڕا

ڕۆمانیش کە پێداویستییەکی ئینسانە ناگۆڕێ، تا ڕۆژێ قیامەتێ ئەرکی خۆی هەر دەبینێ.

یەشار کەمال هەرچەند تا ڕۆژی قیامەت ناژی، بە هەویام تا ڕۆژێ قیامەتێ بخوێندرێیەوە.

١٩٧٧/٧/٢٥

لە کۆواری کاروان ژمارە ٢٥ و ژمارە ٢٦

لە تشرینی یەکەم و دووەمی ١٩٨٤

بە دوو بەش بڵاو بووەتەوە.

لەبارەی ئەدەب و تەکنۆلۆجیاوە

یەشار کەمال

پرۆفیسۆر دوکتۆر نیکۆلاس کانانۆی ناوێک، بەمەبەستی دانانی کتێبێک بەناوی (ئەدەب و تەکنۆلۆجیا)وە، لە ساڵی ١٩٧٢دا گفتوگۆی لەگەڵ کۆمەڵێکی زۆر لە هونەرمەند و نووسەر و ئەدیبە بەناوبانگەکانی دنیا کرد کە یەکێکیشیان یەشار کەمالی نووسەری تورکیایی بوو. وا لێرەدا ئەو پرسیار و وەڵامانە دەکەین بەکوردی کە لەگەڵ یەشار کەمال کراون.

* ڕۆمانی لادێ لە ١٩٥٠دا ڕچەتان شکاند. لە ڕۆمانەکانتاندا بەزۆری بەلای لادێیی تورکیادا دادەتاشن. مەسەلەی وڵات پیشەسازکردن تا چ ئەندازەیەکی بەپەرۆش خستوون؟

– یەکەم ڕۆماننووس بە بنەچەک لادێیی لە تورکیا منم. بەر لە من، نازمی نەبی زادە، ئەبوبەکر حازمی تەپەیران، یاقووب مەدرسی، قەرە عوسمان ئۆغڵو، سەباحەدین عەلی، ڕۆمان و چیرۆکی لادێیان دەنووسی. ئۆرخان کەمال و کەمال تاهیریش ڕۆمانی لادێیان نووسی، بەڵام ئەمانە هەموو، یا خەڵکی شارە چکۆلەکان یا خەڵکی شارە گەورەکان بوون.

من بۆیەش لە ڕۆمانەکانمدا باسی لادێییان دەکەم، چونکە خۆم بەبنەچەک لادێییم و ماوەیەکی دوور و درێژ، لە گوندەکەی خۆم، لە چقورئۆوا ژیاوم. لە تەمەنی بیست و حەوت ساڵەمدا، بۆ ئەستەموول هاتم. بووم بە ڕیپۆرتاجنووسێکی ڕۆژنامەیەکی گەورە. کارم ئەوە بوو لە ئەنەدۆڵەوە ڕیپۆرتاج بنووسم. بەشی زۆری دوازدە ساڵ ڕۆژنامەنووسیم، لە ئەنەدۆڵ بەسەرچوو.

چقورئۆوا تەنیا زێدی لەدایکبوون و تێدا گەورەبوونی من نییە، جۆرە زێد و نیشتمانێکی ڕۆمانەکانیشمە. بەنموونە ڕەفتاری هەر ئینسانێ، هەر کەسێ ڕۆمانێکم لە ئەستەموول، لە ئەنقەرە، لە هەر شوێنێکی دنیا، لە ڕۆماننووسیندا تووش بێ، یەکسەر بۆ چقورئۆوا، بۆ بارودۆخی چقورئۆوا، بۆ ئاووهەوا و دەوروبەری چقورئۆوایان ڕادەگوێزم. زۆر لەو کەسانەی، زۆر لەو ڕەوشت و ڕەفتارانەی، زۆر لەو بارە نەفسییانەی، زۆر لەو گووراندن و خولقاندنانەی لە ڕۆمانەکانمیاندا بەکاریان دێنم، هەر ئەوانە نین کە لە چقورئۆوایان فێر بووم. من چقورئۆوا لە ڕۆمانەکانمدا سەرلەنوێ دەخولقێنمەوە، لە نوێژەنەوە دای دەرێژمەوە. با دووپاتی کەمەوە، باشوورێکی منی تێدا لەدایک بووم، منی تێدا پیرۆکە و وەروێرکە بووم، باشووری نییە تەنیا هەر منی لێ لەدایک بووبم و هەر منی لێ پێرۆکە و وەروێرکە بووبم نیشتمانی ڕۆمانەکانیشمە. ئەوەی من لە ڕۆماندا خولقاندووم و دروستم کردووە، بەلای خۆمەوە ڕۆمانئاوایەکە بۆ خۆی.

جا بەرانبەر بەوە کە لەوێ ولاتێکی ڕۆمان ئاوەدان دەکەمەوە، ڕۆژ بەڕۆژ لەگەڵ هەموو شتێکی چقورئۆوا، لەگەڵ باری ئابووری، نەفسی، کۆمەڵایەتی، لەگەڵ هەموو بارودۆخێکدا ئاشنایەتی پەیدا دەکەم. دیرۆک و جوغرافیای چقورئۆوا لە دیرۆک و جوغرافیای هەموو دنیا چاتر دەزانم. دێ بەدێی چقورئۆوا گەڕاوم، ئەویش بە پێیان، فۆلکلۆرم خڕ کردەوە، لە فۆلکلۆرم کۆڵییەوە. پێنج ساڵی خشت ئەمە کارم بوو. لە شیوەننامە و بەیت و بالۆرە، لە چیرۆک، لە پەندی پێشینان، لە مەتەڵۆکە، لە سەربهورد و نوکتە و قسەی خۆشم کۆڵیوەتەوە. هەوەڵ کتێبم، کە لە ١٩٤٣دا بلاو کردەوە ئەو (شیوەننامانە) بوون لە چقورئۆوام کۆ کردبوونەوە و لێم کۆڵیبوونەوە. بارودۆخی گوندایەتی بۆ من، ئەو مرۆوایەتییەیە کە ڕەوشت و ڕەفتاری خۆی هەزار ساڵ دەبێ بەرانبەر بەسروشت دەستنیشان کردووە. بارودۆخێکی بەڕەگ و بەریشەی نەفسی و کۆمەڵایەتییە.

پەڕینەوەی گوندایەتی بۆ بەری مەکینە بەکارهێنان ئەو ڕەوشت و ڕەفتاری

مرۆوایەتییەیە کە ئەمرۆکە، من بەچاترین شێوە بەخەڵکی ئاشنا دەکەم و شایەتیی بۆ دەدەم، لە بەری سروشتەوە بۆ بەری مەکینە بەکارهێنان پەڕینەوە، بەنموونە، لە زەویی بە گا و ئێستر کێڵانەوە بۆ بەزەوی بەتراکتۆر کێڵان بۆ مرۆوایەتی، بارودۆخێکی تازە و نرت و نوێیە، لە داو و دەستووری کۆن، لە بیر و بڕوای کۆن، لە ڕەوشت و ڕەفتاری کۆن دەست هەڵگرتن، واتە چوونە سەر بارودۆخێکی تر، واتە بیر و بڕوایەکی تر پەسندکردن، واتە بیر و بڕوایەکی تر خستنە کارەوە، واتە لەسەر ڕەوشت و ڕەفتارێکی تر ڕاهاتن، ئەم بارە بەلای منەوە باری هەرە بەپێوەندیی مرۆیە. کە لە بەری سروشتەوە بۆ بەری مەکینە بەکارهێنان پەڕیوەتەوە. ڕەنگە بۆ یەکەم جار بێ کە بەختەتی درشت لە مێژووی خۆیدا، بەو بنەوەبڕییەوەی لەبارێکەوە بۆ بارێکی تر باز دەدا. ناڵێم پێیدا دەڕوا، هەر بەڕاستی باز دەدا. ئەم باری بازدانە بۆ ڕۆماننووسێ، تا دوا پلە بەدوای لە کرۆک کۆڵینەوەی نەفسییەتی مرۆدا هەڵوەدا بێ، تا دوا پلە بیەوێ سەرلەبەری توانا و بەهرەی مرۆ بخاتە بەر ڕووناکی، خەریکی ئەوە بێ لە مرۆدا لە نەفسییەتی بێ پایانی مرۆدا ئاسۆی زۆر و زەوەندی تازە بدۆزێتەوە، لە ڕووی سەرنج بزواندنیەوە بارێکی ئێگجار نایابە. جارێ خۆ ئەگەر ئەم بارە، ڕۆماننووسێ، خۆی تێیدا ژیابێ، لە هەوەڵەوە بەهێستر و گاوگۆتاڵ جووتی ڕانیبێ و لە پاشان بەتراکتۆر ملی لە زەوی کێڵان و وەرد و شۆدانەوە نابێ، لە تەمەنی دوازدە ساڵییەوە لە گوند دەرچووبێ و لە کارگە و فابریقە و کارخانەی زەلامدا کاری کردبێ داخۆ...

لادێییەکی بارەو ئاوها هەڵکەوتوو، بەلای منەوە سەرنج بزێوە. نەفسییەتی بارەو ئاوها هەڵکەوتوو لەوپەڕی دەوڵەمەندی و تێکەڵ و پێکەڵی و هەڕەمەییدایە. لادێییەکی وایە کە لە سەدان هەزار ساڵ بەملاوە ئاشنای سروشت بووە و ئێستا لە ناکاو خۆی لە ناو هەل و دەرفەت و بارودۆخی مەکینەدا دەبینێتەوە.

ئینسانانی وڵاتە کەم فراژییەکانی کوتوپڕ خۆیان لە بەرابەر شتی تازە ئیجات، بەزۆری مەکینەی سەیر سەیردا دەبیننەوە. لە ئەوروپا مەکینە

بەکارهێنان هەروەها بەکوتوپڕی سەری هەڵنەداوە، مەودایەکی دوور و درێژی پێ چووە.

هەرچی وڵاتە کەم فراژییەکانن ئەم مەودا درێژەیان بەخۆیانەوە نەدیوە و مرۆ لە ناکاو تووشی بەتووشی مەکینەوە بووە. ئەمەیش لە باری کوتوپڕدا بەرتەکی جۆراوجۆر، ڕەوشت و ڕەفتاری چەشناوچەشن، بۆ هەڵسووڕان و بۆلووانی تەرزاوتەرزی لێ دێتە گۆڕێ. بچی لە ناوەندی دنیایەکی نرت و نوێی وەک دنیای مەکینەدا، کە لە نێو دنیایەکی زۆر کۆندا هەڵتۆقیوە، لەگەڵ مرۆدا پێکەوە ژیان بەسەر ببەی و سەروەت و سامانی بەهرە پێکەوە بنێی، ئەمە بۆ ڕۆمانووسێ بارێکە بەدەست ناکەوێ... دەرفەتێکە لەدەست نادرێ... لەم کارەشدا کرێکار و وەرزێر زۆر گرنگن.

ژیانی بۆرجوا، وردە بۆرجوا، هەر لە کۆندا، لە ئەوروپا چۆن بوو بەچ دەورێکدا ڕۆیشت، لە ڕۆژئاوای وڵاتیش هەر بەو دەورەدا دەڕوا. بۆرجواکان هەر لەخۆڕا، کوتوپڕ دەوڵەمەند دەبن، لە پڕێکدا دەبن بەخاوەن مەکینە، بەڵام کرێکار، وەک لادێیی هەر چۆنێک بێ، ئێگجار وا لەگەڵ مەکینەدا نابن بە یەک ماڵ و دیوار بەدیوار. ئێگجار وا لەگەڵ مەکینەدا بەناچاری نابن بەئاشنا. بەنموونە، دوا ڕۆمانێ، کە بەناوی "ئەفسانەی هەزار کەڵەگایان"ەوەم نووسیوە لەم بابەتە دەدوێ. چقورئۆوا کارخانەی وای تێ کەوتووە، بەم مەکینەی هەرە نوێباوی دنیا ڕازاوەتەوە. ئەمڕۆ برێ لە کارخانەی تەون و جووڵاییەتیی هەرە تازە و هەرە گەورەی تورکیا لە چقورئۆوا دامەزراون. یەکێ لە ئاوبارە هەرە گەورەکانی تورکیا لە چقورئۆوایە. کشتوکێڵ لە چقورئۆوا، خوار و ژوور، هەمووی بەمەکینە دەکرێ. بەڵام بەتەنیشت ئەم هەموو بە مەکینە کارکردنەوە، لە چقورئۆوا هۆز و خێڵی ڕەوەک و ڕەوەندی تورکمان و کوردیش هەن. مەودای نێوان بە مەکینە کارکردن و ڕەوەکایەتی دەبێ مەدوایەکی دوور و درێژی تەواو بێ. ئەم ڕەوەندانە لەوەتەی هەزارانساڵەوە هەر بەم جۆرە دەژین. زستانان دێنە خوارێ بۆ چقورئۆوا و هاوینانیش بەرەو چیا و کەژەکانی تۆرۆس هەڵدەکشێن واتا وەک هەموو هۆز و خێڵە کۆچەرەکانی تر

گەرمیان و کوێستان دەکەن.

بەپەز بەخێوکردنەوە خەریکن. بەخوری و شیر و ڕۆنی مەڕ بەڕێوە دەچن. ژیانی خێڵەکی و ڕەوەندایەتی، لە سۆنگەی بارودۆخ گۆڕانی چقورئۆواوە وا خەریکە بەسەر دەچێ. ئەمن بۆ خۆم لەم ساڵانەی دواییدا، لەگەڵ هۆبە تورکمانێکی ڕەوەندداا، کە لە ئاخر و ئۆخری دەور بەسەرچوونیدا بوو ئاشنایەتیم پەیدا کرد. چەندین ساڵ لە زۆرانبازی و کێشەی نێوان داو و دەستووری کۆن و نوێم کۆڵییەوە. ڕۆمانی "ئەفسانەی هەزار کەڵەگایان" لەم لێکۆڵینەوەیە هاتە گۆڕێ. هۆبەیەک کە داغان دەبێ، حاڵی خەڵکەکەی، لە کوێ دەحەوێنەوە، بۆ کوێ دەچن، بەرانبەر بەتورکمانە پاشکەوتووەکان، بەرانبەر بەتورکمانێتیی خۆی، هۆبە چۆن داغان بوو، دەوری بەسەر چوو، ئەمانەم نووسی. بەلای منەوە، تووشی باری نەفسیی تازە و مۆر و شەقڵ نەشکاو بووم. من لەگەڵ ئینسانێکدا کە بەرانبەر بەسروشت هەموو ڕەفتارێکی بەدیار کەوتبێ و ساغ بووبێتەوە چۆن پێوەندی دەگرم و چەند سەرنج دەبزوێنێ، لەگەڵ ئینسانێکیشدا کە بۆ بەری مەکینە بەکارهێنان پەڕیوەتەوە و خەریکە لەگەڵ مەکینەدا سەری داوی سپیی تێ دەکەوێ، بەو ئەندازەیە پێوەندی دەگرم و سەرنجم دەبزوێنێ.

لە دنیا زێدەکردنی هەر خشتێکی نوێ، هەر وەسەرنانێکی نوێ، چ خۆڕسک، چ دەسکرد، دنیا دەوڵەمەندکردنێکە. مەکینەش وەک کردەکانی تری هونەر دەوڵەمەندیەکی دنیایە. دەوڵەمەندیەکی مرۆیە.

* سەبارەت بەگەشە و هەڵدانی تەکنۆلۆجی، ئینسان لە ڕابردووی ئینسانەتی دابڕاوە. بەمە نیگەران نین؟

– ئینسان لە ناوچاوانی تەکنۆلۆجییەوە لە ئینسانەتی دانەبڕاوە. بەلای منەوە، شتێ نییە پێی بگوترێ دابڕانی ئینسان لە ڕابردووی ئینسانانە. مەسەلەکە، مەسەلەی بیانی کەوتن و نامۆیی لێکردنە. ئەمەیش حیکایەتێکی دوور و درێژە. مەسەلەی بیانی کەوتن و نامۆییکردنی مرۆ لە مەکینەوە دەستی

پێ نەکردووە. بیانی کەوتن و نامۆییکردن لە پێشتریشدا هەر هەبووە و لە پاشانیشدا هەر دەبێ. پێم وایە مەسەلەکە هەمووی مەسەلەی خەست و خۆڵبوونەوەی بیانی کەوتن و نامۆییکردنی ئینسانە. هەڵبەتە لەمەدا مەکینە کاری هەرە گەورەی کردووە و هۆی هەرە گەورە ئەوە مەکینە، لەو بارەوەی کە بووە بەهۆی چەوساندنەوە، دەرکەین، ئەم بیانی کەوتن و نامۆکەوتنە بەلای منەوە کەم دەبێتەوە. ئینسان چەند لە سروشتەوە نزیکە ئەوەندەیش لە مەکینە نزیک دەکەوێتەوە. من ئەمەم لەو ئینسانانەدا کە تازە لەگەڵ مەکینەدا ڕووبەڕوو وەستاون زۆر لە نزیکەوە دیت. هاوپێوەندیی مرۆ لەگەڵ مەکینەدا، ئەگەر مەکینە لە گیانی مرۆ خراپ نەخوێنێ، دەبێتە مایەی هاوپێوەندییەکی زۆر ئینسانانە. ئاشقە مەکینەییەکی زۆر سەیرم لە ئینسانی ئیشکەردا دیت، تەنانەت لەباری ئەمرۆکەشدا.

مرۆ لە ترسان، لە منەتبارییان سروشتی دەپەرست. ئینسانی ئەو چەرخەشمان، بەڕاستی لە هەموو هەل و دەرفەتێکدا منەتباریی خۆی لە ڕاست مەکینە بە ڕاشکاوی دەردەبڕی. سەبارەت بەوە کە مەکینە یەکڕاست دەست مرۆوایەتی نەکەوتووە و چینێکی مرۆچەوسێن داگیری کردووە و لەسەر دەستی ئەو بە گەشە کەوتووە، بووە بە گەورەترین بێ یەغبالی، بگرە لەمێژینەی، مرۆوایەتی. بێتو مەکینە لە دەست ئەم چینە دەرهێندرێ ڕاستەوخۆ بکرێ بە ماڵی مرۆوایەتی، هەر برین و جەخارێکی تا ئەمرۆ لە ناوچاوانی مەکینەوە بەر مرۆ کەوتووە سارێژ دەبێتەوە و هەل و دەرفەتی تازە و نرت و نوێشی بۆ دابین دەبێ و دەڕەخسێ. مرۆ کە لە مرۆوایەتی دابڕابێ، وەک بزانین هەقیشێتی، جارێکی تر بە خەست و خۆڵترەوە باوەش بە مرۆوایەتیدا دەکاتەوە و لە بیانی کەوتن و نامۆییکردن خاوێن و پاکژ دەبێتەوە. نەخۆشی و دەردەدارییەکە خۆی هەموو لەوەدایە کە مەکینەیش و سروشتیش بە دەست چینێ ئینسانەوەن و مەکینەکەیش و سروشتییەکەیش و ئینسانەکەیش بە خواست و ئارەزووی ئەم چینە، بێ ئەوەی کەس لێیان بپرسێتەوە لە کار دەکرێن. سەبارەت بەوە کە چینی بۆرجوا سەرتۆپی

ئیمکانات و مەکینە و بەشی هەرە گەورەی مرۆوایەتی، لە کرێکار و وەرزێر و هەروەها سروشتیشی دروست کردووە و دنیا بە دەسەڵاتی سامناکی وی بەڕێوە دەچێ، زۆڵەک کەوتووە و ڕەسەنایەتیی خۆی دۆڕاندووە و بە جارێ بووە بە بیانی و نامۆییی لێ دەکرێ. ئەم چینە نەخۆش و دەغەزارە سەبارەت بە ڕەنگ و ڕووە زگماکەکەی، سەبارەت بەو جۆرە گەشەکردنەی، سەبارەت بەوە کە بووە بە خێوی هەموو ئیمکاناتێ، پشتی لە هەموو بەهای مرۆوایەتی هەڵکردووە و تووشی نیوە شێتییەک بووە. سروشتی بێ پایان و مەکینە و سەرلەبەری ئیمکاناتێکی کە بە دەست چینی بۆرجواوەیە سەرتۆپ شێت و شبری کردوون. ئەو ژیانەیش کە بووە بە ناچاری بۆ چینی بۆرجوا لەم نیوە شێت و شبربوونەیدا دەورێکی گەورەی بینیوە و هەر بە جارێ لە هەموو بەهایەکی مرۆوایەتیی شتووەتەوە. چینی بۆرجوا، لە ڕووی هاتنەگۆڕێی، لە ڕووی بە گەشەکەوتنی، لە ڕووی ژیانییەوە، پشتی لە ڕابردووی ئینسانانەی ئینسانەتی، لە هەموو بەها و نرخێکی ئینسانەتی هەڵکردووە و حاڵی بووە بە حاڵی نیوە شێت. ئەم بیر و ئەندێشانەم دەتوانم بە نموونەیەک بچەسپێنم: شەڕی ڤێتنام بەڵگەی هەرە گەورەی ئەوەیە، کە چینی بۆرجوای ئامریکا تا چ ڕادەیەک نانی هاریی بە دەمەوە گرتبوو و نیوە شێت و شبر بووبوو. بۆرجوای ئەمەریکا زۆر چاک دەزانێ خەڵکی ڤێتنام بۆ پارووە برنجێ بە لاس و پەلاسدا دەچێ. یەک لەو بەها گەورانەی مرۆوایەتی هێناویە ئەوەیە کە یارمەتیی هاوڕەگەزی خۆی بدا، بەڵێ، ئینسانێکی خوسایی و عادەتی برنج بۆ ئەم ئینسانە برسی و دەستەوسانانە دەنێرێ، وەنییە؟

سەنگ و ڕەنگ و بەهاداریی مرۆوایەتی ئەمەی دەوێ، وەنییە؟ بۆمبا و قومپارە و ژەهری لە ئەقڵ و ئاوەزبەدەر بە سەر و پۆتەڵاکی ئەم برا ئینسانانە هەژارانەماندا دەبارێنن، بە تەکنیکی هەرە پێشکەوت دەیانکوژن. باشە تەکنۆلۆجی و تەکنیک لەمەدا گوناهی چییە؟ لێرەدا ئەوە هەیە. کە تەکنیک دەست چینێکی نیوە شێت و هار کەوتووە.

ئەم تەکنیکە حەواڵەی دەستی ئینسانەتی بکەینەوە هەموو شتێ ڕزگار

دەبێ. چونکە چینێک دەتوانێ بیانی بکەوێ و نامۆییی لێ بکرێ، هار دەبێ. دەبێ بە دڕندە، پشت لە هەموو بەهایەکی مرۆوایەتی دەکا، بەڵام ئینسانەتی تێکڕا، نەبیانی دەکەوێ، نەنەخۆشیش دەکەوێ، نەپشت لە هیچ بەهایەکی ئینسانەتی، خۆی هێنابێتی، هەڵدەکا چونکە هەرچی بەها هەیە، بە سەدان هەزار ساڵ خۆی خولْقاندوویە، ئەو گەشەی پێ کردووە، ئەو تا ئێرەی بە ئێمە گەیاندووە.

لەسەرێکی ترەوە قسە لە سروشت کوشتن دەکرێ، تەکنیک چۆن خەڵکی ڤێتنام دەکوژێ هەر ئاوهایش سروشت ناکوژێ؟ نموونەیەک بۆ ئەمە دێنمەوە: وڵاتەکەی من، تورکیا ئەمڕۆ لەگەڵ مردن و ژیاندا دەستەوبەرۆک وەستاون. ئەم مردنە نە لە ناوچاوانی تەکنیکەوەیە و نە لە ناوچاوانی هیچ هۆیەکی ترەوەیە. هۆی مردنی وڵاتەکەم، هەموو لە ناوچاوانی بۆرجوای کۆمپرادۆرەوەیە، لە ناوچاوانی بۆرجوای دنیاوەیە. هۆی مەرگ بۆرجوایە. وڵاتی تورکیا، پارچە خاکێکی گەورە و فرەوان، نیوە ئادێنەیەکە. سێ دەریا، دەریایەکی ئەندەروون و چەندین گۆلی هەن. گوێ دەریاکانی تورکیا، سەرلەبەر بە لێرەوار تەندراون. تورکیا، ئەمڕۆ تەنیا ١٠٪ی لێرەوار بوو. لێزانانی زانست وایان دەگوت. هەرێمی تورکیا خۆیشی هەر گیانێکی بەم شریتە لێرەوارە گوێ دەریایانەیە. وا بڕوا، بەم زووانە، ئەم لێرەواری گوێ دەریایانە، بەرەبەرە دەبڕێنەوە، لە دوارۆژێکی زۆر نزیکدا کار وا بڕوا، تورکیا لە پارچە سەنگجارێکی دنیا بەولاوە هیچی تری لێ بەجێ نامێنێ. ماوەیەکی زۆر کورت لەمەوپێش دەریاکانی تورکیا، بە تایبەت دەریای مەڕمەڕە، هەریەکە دەبۆیەکی ماسی بوو بۆ خۆی، کەچی ئێستا وا خەریکە ماسی لە دەریاکانماندا بەرەو نەمان دەچێ. هۆی سەرلەبەری مردنی ئەم بەروبووی هەموو خاکە، بەروبووی هەموو لە ئینسانەتی بەدەرەوەیە کە بۆرجوا دای مەزراندووە. بە نموونە: نۆ میلیۆن گوندی لە لێرەوارەکانی تورکیادا دەژین. ئەم نۆ میلیۆن گوندییە خۆیان و بزنەکانیان بە تاقی تەنیا لەم لێرەوارانەدا دەژین.

ئەوەی هەڵی دەتەکێنێ و دەیچینێ هەر لێرەکەیە، ئەوەی هەڵی دەتەکێنێ و دەیفرۆشێ هەر لێرەکەیە، ئەوەی زستان دەیسووتێنێ هەر لێرەکەیە، ئەوەی دەیخوا هەر لێرەکەیە. ئەوەی دەیخواتەوە هەر لێرەکەیە. لەسەرێکی ترەوە شیرکەت و کۆمپانیای زەلام زەلام لێڕەوار دەخۆن و دەیانبڕنەوە. بۆرجوای کۆمپرادۆر هەر لە پێناوی دەسەڵات وەدەستهێنان و فەرمانڕەواییدا بێ ئەوەی بیر لە دوو ساڵی دوایی بکرێتەوە، چاو لەو هەموو وڵات وێرانکردن و لێڕەوار لەناوبردنەی دەستە و دایەرەی سەربەخۆیان دەپۆشن، خەڵکی ناچاری تورکیا و بۆرجوای تورک بەشێکی سروشتی دنیا وێران و خاپوور دەکەن. لەلایەکی ترەوە جۆرە ڕاوەماسییەک لە تورکیا داکەوتووە، سەرلەبەری کان و کانگای ماسی وێران دەکا. بە نموونە: لەم ڕاوەماسییەدا، بۆ یەک تاکە ماسی دە هەزار ماسی لەناو دەبرێ. بۆرجوای کۆمپرادۆری تورک هەقی دەریا کوشتنی بەم سەرمایەدارانەی سەربەخۆی داوە. ئەوەی لە پشت ئەم بۆرجوایەوەیە و دەستی بەسەر فەرمانڕەوایی تورکیادا گرتووە بۆرجوای ئەمەریکایە، خەڵکی تورکیا، کە هەموو ساڵێ لە میلیۆنێ پتر زیاد دەکا و زەوی و خاکەکەی ساڵێ نزیکەی یەک میلیۆن مەتر چوارگۆشە بەداخزان لەناو دەچێ، بەم نزیکانە لەگەڵ برسێتیدا ڕووبەڕوو دەوەستێ. ئەمەیش بە پیشەسازکردنی وڵاتەکە پینە و پەڕۆ ناکرێ و هیچ لە باری مەسەلەکە ڕاست ناکاتەوە. چونکە ئێرانیش هەر وایە و یۆنانستانیش هەر بەو دەردە چووە و هەرچی وڵاتی کەم فراژیی ژێردەستەی بۆرجوای کۆمپرادۆریشە هەر وایە. پێویستە نەتەوە یەکگرتووەکان دەست بەسەر ئەم بارە بەسامەدا بگرێ. سەر زەوی لە وڵاتە کەم فراژییەکانی جیهاندا بەرەنگاری بێ بژێوییەکی بەسام بووە. ئەمەیش خەتای تەکنۆلۆجی نییە، خەتای بیانی کەوتنی تەکنیکە، خەتای ئەوەیە کە تەکنیک دەست بەشێ ئادەمزادی لە ئینسانەتی داشۆراو کەوتووە.

ئەمە چەندین ساڵە من ئەم (ecosid)ە بەسامەی تورکیام لە ڕیپۆرتاجەکانمدا، لە ڕۆژنامەکەدا دەردەبڕم. ئەمە چەندین ساڵە ئەم (ecosid) لە ڕۆمانێکی پێنج بەرگدا دەنووسم.

* تۆ بڵێی نووسەرێ هەبێ لە وشاری تەکنۆلۆجی ڕزگاری ببێ؟

– وشاری تەکنۆلۆجی بۆ نووسەرێ، بۆ ئەم چەرخەمان، بابەتی قسە و لێدوان نییە. هەرکەسێ پێی وابێ تەکنۆلۆجی وشار دەکا، سامی ڕێ نیشتووە، مەزنەکردنی تەکنۆلۆجیبوون بە وشار، سامێکە لە سەردەمی تۆلستۆیەوە بە میرات ماوەتەوە. تەکنۆلۆجی، لەبەرئەوەی کە ئەو سەردەمە هێشتا شتێکی نوێبارتر بووە، بڕێ نووسەری ترساندووە. تەکنۆلۆجی لە ڕووی دووارۆژی مرۆوایەتییەوە، لە پڕ تاخمێ ئینسانی نیگەران کردووە. ئەم هەیولا گەشەکردووە لە سەرەتاوە، هەڵبەتە ڕووداوێکی بە سام بوو لە ڕواڵەتدا. لە سەرێکیشەوە بڕوانی، ئەوەی گوتیان و پێیان وابوو، بە ڕاست گەڕا. تەکنیک لە جیاتی ئەوەی بێ مرۆ بەختەوەر کا، لە بری ئەوەی جوانترین ڕووپەڕی پێشکەوتی مرۆوایەتی بێ، کەچی ئینسانی کرد بە دیل و بەندە و ئینسان لە ناوچاوانی تەکنیکەوە تووشی زوڵم و زۆری وا بوو نەدیتراوە و نەبیستراوە.

من هیچ وشارێکی خراپی تەکنیکم بە خۆمەوە نەدیت و نایبینم. تەکنیک بە لای منەوە، وەک پەرجوویێک، وەک ئەفسوونێ دەچێ. زۆربەی خەڵکیش سەرەڕای ئەم هەموو زەرەر و زیانەی لە تەکنیکیان دیوە، ئەوانیش تەکنیک وەک پەرجوویێک، وەک ئەفسوونێ دەبینن. بێتو تەکنیک دەست خەڵکەکە کەوێ، تەکنیکیش و نووسەرانیش و هونەرمەندانیش ئازاد دەبن. بیانی کەوتن، لە ڕەسەنایەتی کەوتن، ونکردنی بەهای ئینسان عونسووری هەرە گەورەن. ئەو عونسوورە هەرە گەورانەن کە کۆسپ و تەگەرە دەخەنە بەر بەهرەی داهێنان و خوڵقاندنی مرۆ. خەڵک لە تەکنۆلۆجیی ئازاد بیانی کەوتن، لە ڕەسەنایەتی داشۆران، لە ئینسانەتی دۆڕاندن ئازاد دەبێ. مرۆوایەتی لە هەموو وشارێکی کە کۆسپ دەخەنە بەر تاو و گوڕی خوڵقاندن و داهێنان، پاک و خاوێن دەبێتەوە.

مەکینە دەست ئینسانان بکەوێ هیچ وشار و زەرەر و زیانێکی لەسەر

ئینسانەتی نابێ، بە پێچەوانەوە ئادەمیزاد لە زیانی مەنفیی سروشت ڕزگار دەکا. گەزەن و زیانی تەکنیک بۆ مرۆ و سروشت هەر بە تەکنیکەکە خۆی لادەبرێ.

* هەست بە بەرەبەرە پەرەساندنی حاکمییەتیی زانست و تەکنۆلۆجی دەکەن؟

– وشاری زانست و تەکنۆلۆجی، ڕاستەوخۆ نەخەڵک هەستیان پێ دەکا و نەنووسەرانیش. ترس و سام، زۆر و ستەم لە ئینسانەتی بەدەریی زانست و تەکنۆلۆجیای بەردەستی بۆرجوازی ئینسانەتی هەموو کاتێ هەستیان پێ دەکا. ڕکی لە زانستیش و تەکنیکیش دەبێتەوە، زانست و تەکنۆلۆجی کاتێکی دەست مرۆوایەتی دەکەون چ تەنگ و چەڵەمەیەک دێننە پێش مرۆوایەتی ئەوە لە ئێستاکەوە ناتوانین هەڵبێنین. نازانین، لەوانەیە شتێکی لێ هەڵکرێنین. بەلای منەوە، مرۆوایەتی لە سەدان هەزار بەملاوە چۆن لەگەڵ سروشتدا برایانە دەری بردووە، هەر لەگەڵ تەکنۆلۆجیدا، لەگەڵ زانستیشدا برایانەتر دەردەبا و هەڵدەکا. تەکنۆلۆجی و زانست مرۆوایەتی لە هەموو جۆرە بیانی کەوتنێ قوتار دەکا، ئادەمیزاد سەرلەنوێ لەگەڵ خۆیدا، لەگەڵ بەهرەی داهێناندا دەست لەملان و شاد و شوکور دەکاتەوە. زەرەر و زیانی ئەمێستاکەی ئادەمزاد، جەفا و مەینەتییەکی تا ئێستا کێشاویە، لە بەرچاو ناگرین.

* لەبارەی ڕادیۆ و سینەما و تەلەڤزیۆن کار لە ئەدەبیات کردنەوە چ بیر دەکەنەوە؟

– هەر عونسوورێکی تازە دێتە دنیاوە مرۆوایەتییەکەمانی پێ دەوڵەمەند دەبێ، ئەمرۆکە، لەم چەرخە مەنفییەشدا، دەبینین شتی نوێباو تا چ ئەندازەیەک مرۆوایەتیی پێ دەوڵەمەند بووە. سینەما ئەدەبیاتی تەواو پێ دەوڵەمەند بووە، ئاسۆی تازە تازەیی بۆ خستووەتە سەرپشت، هەل و دەرفەتی نوێ نوێی پێ بەخشیوە. ئەو تەکنیکەی، تەکنیکی سینەما بە ڕۆمانی

بەخشیوە لەوانە نییە بە هەل و دەرفەتێکی کەم و بێ پێز بزاندرێ. بێتو تەلەڤزیۆن و ڕادیۆ دەست مرۆوایەتی بکەون، نەکرێن بە ئامێری سوود و قازانجی چینێک، بۆ پڕوپاگەندەی چینێ بەکار نەهێندرێن، لە بڵاوبوونەوەی ئەدەبیاتدا بەناو جەماوەری بەربڵاودا دەبن بەهۆی زۆر بەکار. تەلەڤزیۆن و ڕادیۆ کە ئەو دنیا پان و بەرینەت، دەنگ و ڕەنگەوە لە بەرگوێ و لە بەرچاوان بۆ هەڵدەخەن، سینەما و تەلەڤزیۆن کە تا ڕادەی مانگ پیشاندانیان بۆ ڕەخساندووین، هەروەها بۆ لەدایکبوونی ئەدەبیاتێکی تازە و ڕوختە و ڕاستەقانی، بۆ سنوور و کەوشەن پان و هەراوکردنەوەی، بۆ دەرفەت و ئیمکاناتی نوێ پێ بەخشینی، سوود و کەڵکی زۆری دەبێ.

ئێمە ئاگامان لەوە هەیە کە هەروەک سینەما و ڕادیۆ و تەلەڤزیۆن پێویستن، کتێبیش، تەنانەت فرۆتنیشی بە ئاکامی بە هونەرەوە گلانی، سەد لە سەد فەرقی کردووە. بەلای منەوە، ئەم تازە کوورە و نوێباوانە، بە پێچەوانەی زۆر کەسەوە، هیچ زیانێ بە ئەدەبیات نابەخشن، لە جیاتی زیان، بگرە سوود و قازانجیان هەیە.

* کەرەستەیەکی زۆری ڕۆمان هێند لە سینەما و تەلەڤزیۆندا دەجووڕێنەوە وەختە بڵێم هەر بە جارێ سواون و لە کەڵک کەوتوون... بەلای ئێوەوە تۆ بڵێی، ڕۆژێ بێ، کتێب ئەرکی خۆی بدۆڕێنێ؟

– ڕاستە، سینەما و تەلەڤزیۆن برێ کەرەستەی زۆر کتێبانی کۆن کردووە و گەیاندوونیە ڕادەی سووان و بۆ ئەوە ناشێن جارێکی تر لە کار کرێنەوە. من هیچ کاتێ زیان لەمەدا نابینم. سووان و لە کەڵکی بەکارهێنان کەوتن عەمارەپووبوونی کەرەستەیێ، تا زووە، بەهۆی سینەما و تەلەڤزیۆنەوە لەناوچوونی شتێکی زۆر بە سوود و پیرۆزە بۆ دەوڵەمەندیی مرۆ، بۆ بەهرەی داهێنانی مرۆ. ئەدەبیات لەم ڕوانگەیەوە، هەل و دەرفەتی بەربڵاوتر، تازەتر بۆ خۆی دەدۆزێتەوە. لەم ساڵانەی دواییدا، کە پێمان وابوو ئەدەبیات بەرەو بوحرانێ دەڕوا، لەمەوە سەری هەڵداوە. ئەدەبیات، هونەر لە ئیمکاناتی تازە،

له دنیای تازه، له ئاسۆی نەفسیی تازە، لە زەمانی تازە، لە ڕشت و شێوازی تازە دەگەڕێن بۆ خۆیان. ئەدەبیات لە کەرەستەی نوێ دەگەڕێ بۆ خۆی سینەما و تەلەڤزیۆن کە تەنگیان بە ئەدەبیات هەڵچنیوە و بەرەو ئیمکاناتی تازەی ڕادەدا، بۆ مرۆوایەتی شتێکی زۆر چاک و پیرۆزە. خۆ بێتو ئەدەبیات لەگەڵ سینەما و تەلەڤزیۆندا دەسیاوی و هاوکاری پێک بێنێ، ئەوە بۆ ئەدەبیات خۆیشی و بۆ سینەمایش و بۆ تەلەڤزیۆنیش زۆر بەکەڵک دەبێ. هەرسێ عونسوورەکە کار لێک دەکەن. لە سۆنگەی کار لێککردنی هەرسێ عونسوورەکە، ئیمکانات بەرەو فرەوانی و دەوڵەمەندی وەحەوزەڵ دەکەوێ. سینەما و تەلەڤزیۆن جێگەی کتێب لە ژیانی مرۆدا پتر دەچەسپێنن.

* هێندێ ڕۆماننووسی هاوچەرخ نەخشە و بەرنامەڕێژییان دەلا خستووە و بار و بوخچەی کات و شوێنیان بە جارێ پێچاوەتەوە. ئەمە بەلای ئێوەوە جۆرە هەڵاتنێکە لە ڕاستین و کۆڵ و بارەکانی ژیان، یا تەنیا تەکنیکێکی تازەیە؟

– ڕۆماننووسانی تازەی مرۆوایەتیی جیهانی دەوڵەمەندبووی گەشەکردووی لەگەڵ ئیمکاناتی نوێدا ڕووبەڕوو وەستاون، لە پێناوی ئەوەدا مرۆوایەتیی بەڕاستینە تازەکانی بگا، ناچارن بە لاس و پەلاسدا دەچن. ڕۆماننووس لە دنیایەکی بەم ئەندازەیە بەگەشە کەوتووبێ و هێند دەوڵەمەند بووبێ و گەورە بووبێ و زۆر بووبێتەوە، ناچارە بەشێوەی جۆراوجۆر لە دنیاکەمان و لە ڕاستییەکەمان بگەڕێ. من کات و شوێن پێوەست پێکردنی ڕۆماننووسانی لێشاوی تازە بە هەڵاتن دانانێم. بگرە ئەمە جۆرە ڕەوتێکە بەسەر کۆڵ و باری ژیاندا. لە پاشان کێ ناڵێ ئەم ڕێبازی ڕۆماننووسە تازانە، کە ئێمە بە هەڵاتنی دادەنێین، یا بە نیشانەی هەڵاتنی دەخوێنینەوە ڕەنگدانەوەی ئەو کۆمەڵە نییە تێیدا دەژین، ڕەنگدانەوەی کۆمەڵێ بیانی کەوتەی لە ڕەسەنایەتیی داشۆراوی بۆرجوا و بۆرجوای بچووک نییە. ئەی ئەمە ڕەنگدانەوەی کات و شوێن ونکردنی کۆمەڵە مرۆیەکی لە سروشت دابڕاو، لە مەکینە دابڕاو لە

کۆمەڵگەی ئینسان، بیەوێ و نەیەوێ، دابڕاو نییە، چییە؟ هەڵبەتە هەلاتنی مێشکیش هەیە، خۆ بە پەنا و پەسێودانی مێشکیش هەیە. لە ڕاستەقانێیتیی ژیان هەلاتن، لە بارگرانیی ژیان هەلاتن کارێکی کۆن و دێرینە. یەک لە تاریفەکانی ئینسان ئەوەیە کە گووراوێکی ئەفسانەداهێنە، هەرچی ئەفسانەیشە، خۆ بۆ هەموو سەردەمێ هەر هەلاتن و سەرخۆهەڵگرتنە. ئەو جێگەیەی لە پاش بێ قیناتی و کۆڵ و باری قورس و گران پەنای پێ دەبرێ ئەفسانەیە. کێ ناڵێ ڕۆماننووسە تازەکان بە بەتاڵکردنەوەی کات و شوێن ئەفسانەی هەلاتن و سەربەخۆ هەڵگرتنێکی تر هەڵنابەستن و پەنا وەبەر ئەفسانەی بێ کاتی و بێ شوێنی نابەن.

من لە ڕۆماننووسە تازەکاندا بەرانبەر بەو کۆمەڵگەیەی تێیدا دەژین توورەییەکی لە چارەبەدەر دەبینم. ڕۆمانی تازە بە بتوونییەوەی، بە تەکنیکیەوەی، بە خوتی خۆیەوەی، بەلای منەوە یاخیبوون و سەرکێشییەکە.

لەم سالانەی دواییدا درەوشانەوە و لە پڕ کوژانەوەی ڕۆمانی تازە، نەمان و لە تۆمەری نەمانی ئەوە ناگەیێنێ کە شتێکی دەستکرد و داتاشراوە. من لام وایە ڕۆمانی تازە، ئەوەندەی خوێندوومەوە و لێی دەزانم، دەنگی ناچاری و ناگوزوورییەکە. پێم وایە ڕۆمانی تازە لەم بیست ساڵەی دواییدا کە دادێ، ڕێبازی خۆی دەدۆزێتەوە. من مەزەن ناکەم ئەم هەموو هەوراز و نشێوکردنە، ئەم بەوراز هەڵکشێنە خاوەن کەسانی زۆر بە بەها و ژێهاتییە، سەڵت و قوڵت تەنیا هەر بۆ لە تەکنیک گەڕان بێ. لە ولاتێکی کەم فراژی کردوودا ناچاری و ناگوزووریی ئەوتۆ هەن، تەنانەت پاڵ بە منیشەوە دەنێن لە سنووری ڕۆمانی لەباو بترازێم. من کە بە جۆرێ لەگەڵ شێوازی ئابووریی تازەدا، لەگەڵ شێوازی کۆمەلایەتیی تازەدا، لەگەڵ شێوازی سایکۆلۆجییەتیی تازەدا ڕووبەڕوو دێم، بە تەکنیکە کۆنە لە باوەکان، لەو ئینسانانەی لەگەڵیاندا دەژیم، نادوێم. باشە، ئەمە منێ بەرەو تەکنیکێکی تازە، بەرەو دەربڕینێکی تازە، بەرەو داوودەزگایەکی تازە ناچار بکا، ئەی چی لە ڕۆماننووسی ولاتە پێشکەوتەکان ناکا. ئەگەر گەشە و پەرەساندنی تازە، ئەو هەل و دەرفەتە

تازانەی بۆ مرۆ هەڵدەکەون، ڕۆمانووسان بەرەو ئەوە ڕادەن، لە دنیای تازە بگەڕێن، ئەوە بۆ ئەدەبیات شتێکە بەدەگمەن هەڵدەکەوێ.

سنووربەزاندنی ڕۆمانی لەباو ناچارییەکە. دنیاکەمان، هەموو ڕۆژێ یا نموونەی ئینسانی لەبار (ایجابي) یا نموونەی ئینسانی نالەبار (سلبي) دەخولقێنێ. ئەو مەسەلانەی لە بەردەم ئینسانییەتدا زەق دەبنەوە، هەموو ڕۆژێ، بەرەبەرە زیاد دەکەن. خۆ ئیتر کار لەوە ترازاوە هونەر لە تەکنیکێکدا، یا لە چەند تەکنیکدا زیندان بکرێ. بەلای منەوە، بەرانبەر بەم تاوە سەرسووڕێنە لێکۆڵینەوەی ڕۆماننووسە تازەکانیش، تەنانەت سنوور بەزاندنیشیان هێشتا هەر سست و کزە. دەبوو دەستمان دابا لێکۆڵینەوەی زۆرتر و جۆراوجۆرتر و دەوڵەمەندتر. من تەنانەت ئەزموون و تاقیکردنەوەی ڕۆماننووسە تازەکان بەکەم و یەکفەوا دەبینم. دەبوو پێمان لە ئیمکاناتی تەرزتر داگرتبا. نەک هەر ڕۆماننووسە تازەکان، هەموویان. بەداخەوە هونەری ڕۆمان موحافەزەکارترین هونەرە. چونکە لە سەدا سەد بە پێشکەوتنی مرۆوایەتییەوە بەندە. هیچ کاتێ وەک تەکنیک لە نوای مرۆوایەتییەوە ناڕوا. تەنانەت وەک شێوازیش... من لەبەر ئەمە ئەگەر کاری ڕۆماننووسە تازەکان بە زۆر تەرز و زۆر چەشنیش نەبینم، لێکۆڵینەوەکانیان بە کەوشەن و سنووریش بن، هەر پیرۆزباییان لێ دەکەم. ئاواتی هەرە گەورەم ئەوەیە کە سەرکەوتنەکانیان گورج و خێرا بەدی بێن.

* لەگەڵ تەکنیکدا (شێواز، بیچم، هتد.) زانستانە تا چ ڕادەیەک هاوپێوەندن؟

– شتێکی ئاشکرایە، شتێکە زۆر گوتراوە. با منیش بیڵێم. ئینسانی تازە کەرەستەی تازە و بیچمی تازە دێنێتە گۆڕێ، ئەمە ناچارییە، لێ هەلاّتنی بۆ نییە. من وەک وریا و دریایەک لە بیچمی نوێ دەگەڕێم. ئەو شتانەی ڕۆماننووسانی چەرخەکەمان دایان هێناوە زۆریان لەسەر دەوەستم. بیر لە لێکۆڵینەوەی شێوازە کلاسیکەکانیان، لە جیاوازی و فەرقی شێوازەکانیان، لە

لێکۆڵینەوەی ڕشت و بیچمەکانیان، لە جیاوازیی بیچمەکانیان، بیر لەمانە هەمــوو دەکــەمــەوە. لە پاشــان، زۆر لە تایبــەتەکـانـی دەوروبەری خــۆم، لە تایبەتیەتیی خۆم دەفکرم. زۆر هەوڵ دەدەم تا دوا پلە لەگەڵ خۆمدا بمێنمەوە و بە خۆمەوە بگیرسێمەوە. بڕوام بەوەیە کە هەر ئەمە بیچم و شێوازی خوتی خـۆم بۆ دەرەخـسێنێ. زۆر لەسـەر بیـچم و شـێوەی دەربڕین و قسـەکـردنی دەوروبەری خۆم ڕادەمێنم و لەسەریان دەوەستم. لە هەڕەتی لاوێتیشمدا، وەک پیـاوێکـی زانا گـەلێکم کـار لەسـەر بیـچـمـی دەربڕین کـرد. ئەنەدۆڵ جـێگەی چووزەرەکردنی زۆر بیچمە دەربڕینـی تەرز و جۆراوجۆر و دەوڵەمەندبوونی فرە قسـە ڕەنگینییـە. قسـەڕەنگینی لە ناو خـەڵکی ئەنەدۆڵدا داو و دەسـتوورێکی گەورە و هەمەچەشنەی هەیە. لە یۆنانسـتانی کۆنەوە بگرە تـا هیندسـتان، لە فریکی کۆنەوە بگرە تـا هیتیت، پاشەڕۆی دەربڕین و داسـتـان و ئەفسانەی زۆر ئاوەدانی (حـضــارة) ئەمــڕۆکــە بە ئاشـکرا، لە ئـەنەدۆڵ دۆزینەوە. وابـزانم لە کەلەپووری دەربڕینی وڵاتەکەم گـەیشتن، بە بیچم و شـێواز گـەیشتنی، بیـچم و شــــێـــــواز دەربڕینـێکی نـوێ بـۆ من بـەدی دەهـێنـێ. پێش ئـەوەی دەست بـە ڕۆماننووسین بکەم خولیای بە دوای بیچمی دەربڕیندا هەڵوەدابوونم تێدا بوو.

* کێهە نووسەر لە هەمووان پتر کاری لە نووسینەکانت کردووە؟

– ژمـاردنـی یەکـە بەیەکـەی ئەو نـووسـەرانەی کـاریان تێ کـردووم کـارێکی سـەخت و ناهەمـوارە. ئەوانەی ئێسـتاکانێ کوتوپڕ بـە بیرمـدا دێن، دەژمێرم. کـتـێـبی (دۆن کـیـشـۆت) دەسکەلای دەسـتـمـە. لـە ڕووی بیـچـمــەوە کـەڵکم لە ئەلیکســاندەر دۆمــاس فــیلس وەرگـرتـووە. (ئیلیـادە) و (ئۆدێســە) ئیــرووی وڵاتەکـەی خـۆمـە. وڵاتی مـن، تا ئێسـتـایش، داوونەریتـی داسـتـانبێژیی تـێدا دەژی. ئەمـە لە نـاو تورکمـان و کـورددا لـەم وڵاتە زۆر ئـاشـکرایە و سێ و دووی لێ ناکرێ[١]. تەنانەت تا ئێسـتایش، نووسەرێکی کە لە هەمـووانم پتر بە دڵەوە چووە ستانداڵە. چێخۆفیش کاری تێ کردم، ئەوەی لەم ساڵانەی دواییدا کاری تێ کـردووم نـاڵێم، بەڵام ئـەوی هەست بـە خـزمـایەتیـیـەکی نزیکی دەکـەم و

حەیرانی بووم فۆڵکنەری ڕۆماننووسە. ڕاستە قاتیچێتییەکەی فۆڵکنەرم بۆ خۆم خۆماڵ کردووە. کە لەگەڵ ژیانێکیدا بە ئەستووری و خەست و خۆڵی تێیدام، بەراورد دەکەم ڕاستە قایچێتییەکەی فۆڵکنەرم لە هی هەمووان بە ڕاستتر دەبینم. ژیان و گوزەران، بڕوانییە خەڵکی تر، زۆرتر لەوە دەچێ کە فۆڵکنەر دەیڵێ. ئینسانەکانی فۆڵکنەرم زۆر پێ واقیعیتر دێنە پێش چاو، من فۆڵکنەر، وەک هەموو کەس پێی وایە، بەوە نازانم کە وەستایەتی بۆ وەستایەتی دەکا. بەوەی نازانم کە وەستایەتی بۆ ئەوە دەکا پێی بڵێن وەستا. من شێوە دەربڕینی ئەو بەزگماک دەبینم. بە جۆرە هۆمیرۆسێکی دادەنێم. هۆمیرۆس سەردانێکی ئەم چەرخەی کردبایەن، پێم وایە دەم و دووی وەک دەم و دووی فۆڵکنەر دەبوو. وەک ئەو قسەی دەکرد. بەلای منەوە، هۆمیرۆسیش و فۆڵکنەریش، هەردووکیان لە یەک سەرچاوە ئاو دەخۆنەوە. بە یەک شێواز راز دەر دەبڕن. باری سەرنجی دنیایان زۆر لێک دەچن. لام وایە فۆڵکنەر، نەک هەر ڕۆماننووسی ئەم چەرخەمانە، بگرە داستانبێژی گەورەی ئەم چەرخەیە. لە هەموو ڕوویێکەوە... لە دەستم هاتبا ڕێگەی فۆڵکنەرم وەبەر دەگرت، یا ئەگەر زووترم ناسیبا پترم سوود لێ وەردەگرت. وێڕای ئەوەش لە بوونی داستانبێژێکی گەورەی وا لەم چەرخەدا زۆر منەتبارم. دڵشادم. گەزگەز باڵا دەکەم.

* ڕیالیزمی سۆسیالیزم، وەک لێشاوێکی ئەدەبی کاری تێ کردووی؟

– کەم ڕۆماننووس هەیە لەم چەرخەدا ڕیالیزمی سۆشیالیزم کاری تێ نەکردبێ، یا بیری لە ڕیالیزمی سۆسیالیزم نەکردبێتەوە. جا سەقەت بێ، هەڵە بێ، لەبار بێ، نەبێ، ڕیالیزمی سۆسیالیزم بیروباوەڕێکە چەرخەکەمان هێناویە. پێم وا نییە زۆری کار تێ کردبم، بەڵام زۆرم بیر لێ کردەوە. ئەویشم پێ شتێکی دەست هەڵبەست نییە. ئەویش ئیمکانێکە. کام بیر و بڕوا دەگری، کە کۆمەڵ بە وشکەسۆفیەتی دەستەوداوێنی بوو و بەرەو وشکەسۆفیەتی و حەمبەڵیەتی پاڵ پێوە نا، بە دەرخ و لەبەرکردن پێوەی گێژ بوو، ئەوەندەی تر

لایەنە هەڵەکانی لێ ئاشکرا دەبن. ئەگەر هاتوو یاسا و دۆز بوو... خۆ ئەگەر هاتوو بیـــروباوەڕ، وەک دۆز و ڕەچەتە بەســـەر هونەرمـــەنددا، بە زۆری زۆردارەکی داسەپێندرا، ئەوە ئەوساکە ورد و باریک دەگاتە نالەباری (سلبیة).

* بۆچی هێندە تێکەڵ بە سیاسەت بوون؟

– چەندین ساڵ ئەندامیەتیی کۆمیتەی ناوەندی و سەرۆکایەتیی کۆمیتەی پڕوپاگەندەی پارتی سۆسیالیستی کرێکارانی تورکیام کرد. ئەم حزبە لە ساڵی ١٩٧٢دا داخرا. بۆ ئەوەی سۆسیالیزم بە جەماوەرانی گەورە و بەربڵاوی خەڵک گەیەنێ ڕەنجێکی زۆر و زەوەندەی بە خەرج دا. هەروەک لەسەرەوەش گوتم، تا تەکنۆلۆجی و مڵکایەتی و فەرمانڕەوایی لە دەست چینی لە ڕەسەنایەتیی داشۆراوی نەخۆشی و بیانی کەوتەدا بمێننەوە، دنیاکەمان لە خراپە ڕزگاری نابێ و حاڵمان لەمە پەرێشانتر دەبێ. جوانترین شتی سەر ئەم دنیایە، کە تیرەی مرۆ ڕەخساندوویە لەناو دەبا. بۆ بەرژەوەندیی تەسک و تروسکی خۆی بەکاریان دێنێ. بۆ کێچێ لێفەیەک دەسووتێنێ. لەبەر شێتی و سەرەڕۆییی خۆی، هەرکە تەنگەتاو دەبێ دنیاکەمان لەناو دەبا. نیشانەی ئەم شێتی و سەرەڕۆییەی، هەموو ڕۆژێ پتر بە دیار دەکەوێ. بۆ ڕزگارکردنی مرۆی چەوساوەی تورکی، بۆ ڕزگارکردنی سروشتی تورکیا، تەنیا هەر هێزی نووسەرایەتی بەش ناکا. نووسەری وڵاتێکی کەم فراژی، نووسەری وڵاتێک کە بە هەموو دارایییەکیەوە تووشی بەرەو وێرانبوون، بەرەو خاپوورکران هاتبێ، ناچارە بە کردەوە بچێتە ناو کارەوە. من هەوڵم دا ڕۆماننووسی و سیاسەت، تا حزبەکەم داخرا، یەک بخەم. لەمەوپاشیش کاری سیاسیشم هەر دەبێ. جا بە بەهای چ دەبێ با ببێ. هیـــوادارم تەواوی هونەرمـــەندان، بۆ ئەوەی دنیاکەمان لە تۆڕ و داوی وێرانکارییەک قوتار کەین بە کردەوە بەکار بکەوین. هونەرمەندان بەرانبەر بە هەموو شتێ لەم دنیایەدا، هێشتا زۆر بەکارن. خەڵک هەمیشە حیسابیان بۆ دەکا. حیساب بۆ هێز و توانیان دەکا. حیسابی بۆ شیرینکارییان کردووە و لە ڕێز لێنانیان و کرداردا پلە و پایەی هەرە

سەروویان داونێ. هونەرمەندان لە گۆڕینی جیهاندا، گیان بەسەر دەستەوە، دەبن بە هاریکار و یاریدەری خەڵک. دیارە ئەوانەی بۆ گۆڕینی جیهان تێ هەڵناچن، هونەرەکەشیان ناگۆڕێ. ئەوانەی لە ناخی خۆیاندا باوەڕیان بە گۆڕانی جیهان نییە، بۆ گۆڕینی جیهان بەکار نین و کۆمەگی گۆڕینی ناکەن، لە هونەرەکانیشیاندا گۆڕانی گەورە گەورە بەدی ناهێنن. لەمەوپاش وا دەبێ، چونکە جیهان لە سەردەرانەی تێداچوون، گۆڕاندا وەستاوە.

* ئەرکی ڕۆماننووسێ، هونەرمەندێ لە وڵاتێکی کەم فراژیدا چییە؟

– لە وڵاتێکی کەم فراژیدا بوون بە نووسەر، بە کەڵکی چی دێ؟ ئەم پرسیارەم سالانی ساڵ لە خۆم کرد. ماوەیەکی زۆر بڕوام وا بوو کە هونەرمەندایەتی کارێکی لۆکسە و خۆم بە شتێکی بێ بایەخ دەزانی. لە پاشان سارتەریش گوتی، لە وڵاتێکی کەم فراژیدا، پیاو چ ڕۆماننووس بێ، چ فێرکار بێ، وەک یەک وایە. ماوەیەک ئەم بیرە سەرومڕ دای گرتبووم... لە قەڵەم ڕاوەشاندنی ئەو هەموو ساڵەم شەرمەزار بووم. سارتەر هەقی بوو. هونەر چی بۆ ئینسانانی ئازوورده و مەینەت دیدە و برسی و دەسکورت و بێ بژیو دەکرد.. چ سوودێکی دەبوو... ئێگجار بۆ یەکێکی وەک منی بە کردەوە وەخت و کاتی خۆی چۆن بۆ شتێکی بەکارنەهاتووی وا بە خەرج دەدا؟ بەڕاستی ماوەیەک بۆژە بووم. بەڵام کار و کردەوە، پەیدا بوون و خوڵقان بە خۆی هێنامەوە بەو سەرەنجامە گەیشتم کە هونەر بۆ وڵاتێکی کەم فراژیش پێویستە و ئیدی ئۆقرەم هاتێ و ئارامم گرت. ڕۆمان چەند بۆ فرەنسا پێویستە بۆ ئێمەیش ئەوەندە پێویستە. ئەوەی وەک ڕۆماننووسێ بەسەرم هاتووە، لە زۆر وڵاتی کەم فراژیدا بەسەر هیچ کەسێ نەهاتووە. ئەو هەموو چەرمەسەرییەی حوکمڕانانی تورکیا بەسەریان هێناوم، هەر لەبەرئەوەیە، چونکە نووسەرم. لەبەر ئەوە نییە کە کارێکی سیاسییە بەسەرم هاتووە.

ئەو زوڵم و زۆرە لە مرۆوایەتی بەدەرەی، بە درێژاییی ژیانێ، لەسەر دەستی حوکمڕانانی تورکیام چێشتووە ناکرێ هەمووی هەڵڕێژم. زۆری دەوێ. ئەم

زوڵم و زۆرەیان هەر تەنیا لەبەر ئەوە لێ کردم، چونکە لەگەڵ گەلەکەمدا یەکم گرت، بووم بە نووسەری. ئەو زوڵم و زۆرەی لەم بیست ساڵەی دواییدا لێم کراوە بێتو ڕۆژێ لە ڕۆژان بینووسم، هەر بەڕاستی ئینسانەتی لە ئینسانەتیی خۆی شەرمەزار دەبێ. ئەوانەی لەم هەشت مانگەی دواییدا بە من کراون، لەو ڕووەوە کە نووسەرێ لە وڵاتێکی کەم فراژیدا چیی بەسەر دەهێندرێ، سەرنج بزێون. (١) لە مانگی مایسدا بێ پرس و پرسیار گیرام. مانگێ لە ژوورەوە بووم. لە پاشان بێ ئەوەی هیچ بگوترێ بەردرام. (٢) پاش ئەوەی لە زیندان دەرچووم، دوای چەند ڕۆژێ، هەژدە مانگیان حوکم دام. ئەمەیش هەر لەسەر ئەوەی کتێبێکی ئەمیلە برۆنتیم وەرگێڕابوو. (٣) ژنەکەمیان، بێ ئەوەی هیچ وەختێ، بە هیچ ڕەنگێ، خۆی لە قەرەی کارێکی سیاسی دابێ و تەنیا هەر سەبارەت بەوە ڕۆمانەکانی کردووم بە ئینگلیزی و ژنی منە، بە سەیر و سەمەرەترین ئیدیعای دنیا و گەڕ و فزیی نامرۆیانە، چوار مانگیان خستە ژوورێ. مەحکەمەکەی تا ئێستاش هەروا درێژەی هەیە. (٤) ڕۆمانی (ئینجە مەمەد)م، کە لە تورکیا بە برەوترین ڕۆمان دادەنرێ و هەر بەرناکەوێ، بڕبڕ، بە ڕادیۆ بڵاو دەکرایەوە. لە شەشەم ڕۆژی بڵاوکردنەوەیدا یاساخ کرا. هەر ئەو ڕۆمانە فیلمی سینەماکەیشی لە تورکیا قەدەغە کرا. بەشێکی زۆری نووسینەکانم کە بۆ سینەما ئامادە دەکران، ڕاگیران. لە کاتی بچووکترین هەرا و بزاوتی خەڵکدا پۆلیس بە هەیت و هووت و خۆپیشاندانێکی سەیر و سەمەرەوە ماڵەکەیان کون بەکون پشکنیم. لەم هەشت مانگەی دواییدا ماڵەکەم سێ جار، کتێب بەکتێب، کون و کەلێن گەڕان. (٥) لە تورکیا هیچ قانوونێ نییە لەمەوپاش داکۆکێ لە من بکا. یاسا و دۆزی چینی فەرمانڕەوای تورکیا، لە هیچ ڕوویەکەوە لە بەرژەوەندیی من نییە، لە تورکیا دەتوانرێ هەموو شتێ لە من بکرێ... ئەمە بە قانوونی ئەو وڵاتە بێ قانوونی نییە. چونکە من نووسەری گەلەکەمم. گوناهم هەبێ نەبێ، هەر کاتێکی ویستیان دەتوانن بمگرن، ڕەهەندەم کەن، ماڵم بپشکنن... بۆ کردنی ئەمەیش پێویست بە هیچ ڕوخسەتنامەیەک ناکا... ئەمانە هەموو، ئەم

زوڵم و زۆرەی لە من دەکرێ وا دەگەیەنێ کە ئەدەبیات لە وڵاتێکی کەم فراژیدا بە کاری شتێک دێ. ئەدەبیات لەم جۆرە شوێنانە بەکار نەهاتایە، چینی حوکمڕانێک ئێگجار بەو جۆرە دەکەوتنە گیان و وێزەی هونەرمەندێ؟.. قەت یاسا و دۆزی خۆی بەو ڕەنگە پێخوست دەکرد، بۆ زوڵم و زۆرکردن لە ئینسانێ، بۆ ئازار و ئەشکەنجەدانی ئینسانێک خۆی بەم حاڵە دەگەیاند؟ کەواتا ئەدەبیات لە وڵاتێکی کەم فراژیدا زۆر بەکارە. بۆ ئیسپاتی ئەمە، لەوەی بەسەرم هاتووە زۆر دڵشادم، ئێستا زۆرم دڵ خۆشە. کەواتا ئەدەبیاتەکەم بەکار دێ، کەواتا ئەدەبیاتێکی، ڕک و کینەی چینی حوکمڕانم بەم ڕادەیە تووش کا، لە وڵاتێکی کەم فراژیدا زۆر بەکار دێ. ئەو زوڵم و زۆرەی بە من کراوە سارتەریش و منیش بە درۆ دەخاتەوە. لەبەر ئەوە دەبێ پتر خۆ بە ئەدەبیاتەوە هەڵاواسین.

١- یەشار کەمال لە وتارێکدا بەناوی (hakasigi) زۆر بە درێژی باسی داستانبێژیی کورد دەکا. لە وتارێکدا کە بە کوردی بڵاو بووەتەوە و لەسەر داستانبێژیی نازم حیکمەت دەدوێ، داستانی گەورەی ئەحمەدی خانیی نەمری بەنموونە هێناوەتەوە لە ئەدەبیاتی کورددا. (وەرگێر)

کاروان، ژمارە ٧ نیسانی ١٩٨٣

مەسەلە کڕین و فرۆشتنە

عەزیز نەسین

تەلەفۆنیان بۆ دایەرە کرد:

– ئەرێ کاک حەسەن لەوێیە؟

– فەرموون خۆیەتی قسە بکەن.

– زاتی عالیتان؟ ببوورن نارەحەتم کردن. بەندەتان.

گەلۆ کە ئەم (زاتی عالیتان) و (بەندەتان)ە دەبیەم، هەر دەڵێی بەلبادم سەر دەبڕن.

– ئەستەغفیرولا.

– من خاوەنی کۆواری (هونەرە هەڵبژاردەکان)م.

– زۆر بەجێیە...

– دەمەوێ بتانبینم. نازانم پێتان دەکرێ؟

لە کابرا وابوو منیش یەک لەو عالەمولایەم.

– بۆ ناکرێ هەر کاتێ، دەڵێن ئامادەم.

– سبەینێ سەعات چوار لە شەوچەرەخانەی ئایلان یەکتر ببینین؟

– ئەو شوێنە لە کوێیە؟

– ئاوها!!!... نایزانن؟

– نەخێر...

– چەتین یوکسەلی شاعیر، عەلی جەمال، حوسەین کەمالی چیرۆکنووس، خۆ هەموو لەوێ برشیان هەڵێناوە، چۆن نازانی.

بڕیارمان دا سبەینێ سەعات چوار لە شەوچەرەخانەی ئایلان یەکتر ببینین.

هەر ئەو ڕۆژە کاغەزێکیشم بۆ هاتبوو:

«کاک حەسەن کارێکی زۆر گرینگم پێتە، ڕۆژی هەینی چاوەنۆڕتم، تکا دەکەم تەشریف بێنن بۆ ماڵەوە، ئیدی خۆشیتان».

کوڕینە من نووسەرێکی وا نیم کە تەلەفۆن و مەلەفۆنم بۆ بکرێ و لەملا و لەولاوە کاغەزم بۆ بنووسرێ، بەڵام ڕاوەستن، با لە پێشدا خۆمتان پێشکێش بکەم. لە بەژن و باڵادا ناشکوری نەبێ هێندە کورتەبنەم هەر کچێ بمبینێ کوتوپڕ تووشی نەخۆشیی ناهۆمیدی دەبێ، قژم وەکو سەربازی عەجەم نەدەچێتە ڕیز و نەباری خۆی دەگرێ. ڕاستییەکەیتان گەرەکە، ئەگەر کار و پیشەی پیاو بەدەم و چاویدا دیار بێ، لە شاگرد قەسابێکی لاکۆڵانان پتر دەچم نەک نووسەر. هێندە بەتەنگ جلوبەرگیشەوە نایەم. پێم وایە بەرگ هەر ئەوەندەی کە پیاوی مەدەنی بەشوورەییی دەزانی داپۆشێ، لە سەرما و گەرمات بپارێزێ، بەبەرت ڕەحەت بێ بەسە.

سەندەلییەکانم بێ گۆرەوی لە پێ کرد. پانتۆڵە کەتانە چۆک ئاوساوەکەم لە لنگ هەڵکێشا، کراسێکی قۆڵ کورت. ئەفەندی هەی ئەفەندی.

لە ڕێگا تووشی دۆستێک بووم، گوتی:

– لە ئایلان خاوەنی هونەرە هەڵبژاردەکان چاوەڕوانت دەکا.

بەتەمایە وتار بۆ کۆوارەکەی بنووسی، تۆ بڵێی بەسەت لیرەم بۆ بنووسێ.

– منیش بۆ ئەوێ دەچم.

لە ئایلان چوومە ژوورەوە. لەوانەی دانیشتبوون کێهەیان هەو بوو؟

شەیتان بە نەحلەت بی، نەمزانی لە تەلەفۆنەکەدا پێی بڵێم، گوڵەمێخەکێکی سوور، وەکو لە ئیعلانی (بەکاغەز ژن داخوازیکردن)ی ڕۆژنامەکاندا، بە بەرسنگیدا بکا و بیناسمەوە... سەیر دەکەم هەرچی خاوەن کۆواری بێ برەو هەن، لەوانەی هیچیان لە هەزار دانە پتریان لێ نافرۆشرێ لەگەڵ برێ شاعیر

و چیرۆکنووس و هونەرمەندی دەست و پێ سپی کە هیچ کارێکی تریان لە دەس نایێ و پێشیان وایە دەبێ لە سەرانسەری وڵاتدا بناسرێن هەمیشە وەکو جلە کۆن لەوێ کەوتوون. یەکە بەیەکەی شەوچەرەخانەکەم بەچاو بێژا.

– گوتم دەبێ ئەو ڕۆشنبیرڕەنگە سەرڕووتاوەیە بێ، کە دەستەوارەیەک کتێب و کۆوار لەسەر مێزەکەی ڕیز کراوە و سبیلێ بەدەمیەوەیە.

– ئێوە خاوەنی هونەرە هەڵبژاردەکانن؟

کابرا دەبێ بەبەردەست و مەردەستی شەوچەرەخانەکەی زانیبم، لێم مۆڕ بووەوە.

– منم، چ بووە، چت دەوێ؟

ئارەقێکی شین و مۆرم دەردا.

– هیچ...

– لەسەر تەلەفۆن داوام دەکەن؟

– نەخێر... بڕیار وابوو لێرە بەخزمەت بگەین. من حەسەنم.

– کام حەسەن؟

دەوجا وەرە...

– ئەی دوێنێ بەتەلەفۆن بەخزمەت نەگەیشتین...

– ها!!!، ئەوە ئێوەن؟

ئیدی وەکو بەجارێ بشڵەژێ.

– فە... فە... فەرموون!

جارێ سەیری پێوپلی بێ گۆرەویم دەکا، جارێ لە سەر و قژی بژ و ئاڵۆزکاویم دەنۆڕێ، دیاربوو بەدڵی نەبووم.

– ئەو نووسینانە ئێوە دەیاننووسن؟

– بەڵێ، من دەیاننووسم.

– هەر بەڕاستی ئێوە دەیاننووسن؟

– بەخوا من دەیاننووسم، بەهەزار پێغەمبەر من دەیاننووسم، هەردوو چاوم کوێر بێ...

– بەڕاستی سەیرە...

– لە شەرەف بێ بەری بم من دەیاننووسم.

دەی بەشکو بڵێ «ئەگەر ڕاست دەکەی ئەمە گەز و ئەوە جاو، دە لە پێش چاوم دانەیەکم بۆ بنووسە»!

هەندێ جار دەڵێ: «ئێوە» و دوایی سەیرێکی سەر و سەکوت و شان و شەپێلکم دەکا، بادەداتەوە دەڵێ «تۆ» دووبارە «ئێوە»، نەخێر دیسان «تۆ»...

خۆ لەبارەی نووسین و مووسینەوە ئەوە هەر هیچ و...

– بۆ چتان ویستبووم؟

کابرا هیچ نەبێ بڵێ «زۆرم مەراق بوو، هەروا ویستم بەخزمەت بگەم، حاڵێ حسابێ، خۆشە، کەچی گوتی»:

– من؟ ها، ڕاستە... وانێک... وتارم دەوێ.

کابرا وەکو مەئمووری ئیجرا کە بۆ ماڵ حیجزکردن دێ بەو ڕەنگە داوای نووسینی لێ کردم.

– زۆر بەجێیە، با بنووسم.

کابرا لێم ورد بووەوە، ڕووبەڕووم هەر دەیگوت:

– سەیرە... بەڕاستی سەیرە!...

جارێکی تر، گوتمەوە.

– بنووسم.

– من کۆوارەکەم هەفتانەیە، هەفتەی دوو وتارم گەرەکە بەڵام دەبێ وتارەکان لە ڕۆژی خۆیدا و لە کاتی خۆیدا تەسلیم بکەی!

من لەسەر کار گاڵتە و ماڵتەم نایێ. ئەمە یەک...

دواجاریش نابێ نووسینەکانت هەڵە و مەڵەی ئیملای تێدا بێ. دەبێ زۆر

وردبی!...

– دووەم،

– پاشان خەتەکەشی خۆش خوێن بێ، چاکتر وایە بەتایپ بینووسی.

کابرا لە دۆستەکەی پرسیبووم «تۆ بڵێی بە سەت لیرەی بنووسێ؟»

دیارە بەسەت لیرە کرە دەکا.

هەستایە سەرپێ گوتی:

– کارم هەیە، من دەڕۆم، وتارەکان زوو بێنە!

بەدوعا.

هێشتا نەچووبووینە دەرێ، گوتم:

– بێ زەحمەت باسی پارەمان نەکرد.

– ئاسانە جانم، کێ هەقی تۆ دەخوا. پەسندی کەم وتاری پێنج لیرەت دەدەمێ، بۆت دەست دەدا؟

– وەڵڵاهی زۆر کەمە...

– ئیتر خۆت دەزانی.

– باشە... ڕازیم...

هەر لەوێ دەرچووم، گورج تەلەفۆنێکم بۆ ئەو کابرایەی تر کرد کە بۆ ماڵەوەی بانگ کردبووم:

– کاکە من حەسەنم.

– فەرموون گەورەم.

شەرت بێ داخی کابرای پێشوو بەتۆ بڕێژم.

– کاغەزەکەم وەرگرتن، بەڵام کارم زۆرە و بەداخەوە ئەمڕۆ ناتوانم بێم.

– ئامان سەد ئامان گەورەم، تکا دەکەم.

– ناکرێ!

– کەواتا با بکەوێتە سبەینێ...

– با لە دەفتەری یاداشتەکەم بنوارِم... ها...

– سبەینێش نابێ، سەرم زۆر قاڵە.

– دووسبەی؟

– ناتوانم، مەشغوڵم...

– گەورەم ڕۆژنامەیەکی نوێ دەردێنین... تکای وتارنووسینتان لێ دەکەین.

– جا دەبێ من بێمە خاک و پای ئێوە برادەر!

– داوای لێبووردن دەکەین. دەنووسن. نا؟

– دەستم ناگا، ناتوانم.

– دەخیلە گەورەم، هیزە فریامان کەون.

– دەخیل و مەخیل و هیزە و میزە نییە نانووسم.

– چ ئەمر دەفەرموون دەیدەین.

– مەسەلە پارە و مارە نییە، دەستم ناگات، کارم زۆرە.

– گەورەم خاترمان مەشکێنن.

– دەبا جارێ ڕۆژنامەکەتان دەرچێ ببینم.

– کەواتا قوبووڵ دەفەرموون، زۆر سوپاس... من دەزانم ئەوەی ئێوە دەینووسن لە نرخ نایە، بەڵام چونکە تازەین دانەی سەت لیرەتان بۆ حسێب دەکەین باشە؟

– کەمە... من بە سەت لیرە دەست لە قەڵەم نادەم...

– گەورەم، دەست مەنێ بە ڕوومانەوە، با لەسەر سەت و بیست و پێنج پێک بێین.

– دە قەیناکا، ئەویش لەبەر خاتری ئێوە.

بەڵام دەبێ ئەوەندە بزانی کە من لە کاردا گاڵتە و جەفەنگ نازانم. پارەی نووسینەکانم پێشەکی دەوێ.

– بەسەر چاو.

– هەموو ڕۆژێ یەکێ دەنێرییە ماڵەوە، نووسینەکانی دەدەمێ...

– ئەمر دەفەرموون...

– ئیدی هەر هێندە! چاق تەلەفۆنەکەی داخست.

جا ئێستا بۆ دوو جێگە دەنووسم، یەکێکیان بە پێنج لیرە، ئەوی تریان بە سەت و بیست و پێنج لیرە... بە من چی، کێ پارە دەدا، بیدا خۆ من لە هەموو نووسینێک شەست و پێنج لیرەم بۆ دەمێنێتەوە، منیش هەر ئەوەم گەرەکە.

پاشکۆی عێراق، ژمارە ١٩٧٨/٨/٢١

سفرە و خوانی بەربانگکردنەوەی ماڵە مەدەنییەک

عەزیز نەسین

– فەرموو ئەم ئێوارەیە پێکەوە بەربانگ بکەینەوە.

گوتم:

–رۆژوو ناگرم.

– جانم، جا کاممان ڕۆژووگرین؟

لەمێژە، ئێوارەیەکیان دەعوەتی ئەم زاتەم قوبووڵ کرد و بۆ بەربانگکردنەوە چووم بۆ ماڵیان. هێشتا بۆ بەربانگکردنەوە نیو سەعاتی مابوو، سفرە و خوان داندراوە، بەڵام لە سفرە و خوانی ئارەق و مەزە و شتی وا پتر دەچی. ئارەق، بەفر، میوە، زەڵاتە، ترشیات، بستە و چەرەز، شتی سوورەوەکراو.. کچێکیش دێت و دەچێ، هەر دەڵی جیوەیە، جوان، بزێو، ئیتر مەپرسە. کچە قاچ لەسەر قاچ بەرانبەرم دانیشت، بەڵام وا شڵەژام لە شەرمان هەرچەندم دەکرد نەمدەتوانی ڕووی تێ بکەم. بەدەست خۆت نییە؛ هەرچەند نەشتەوێ، بەڵام چاوە و چی لێ دەکەی کچە پەیتاپەیتا وەکو مەکینە قسەی دەکرد، منیش چاوم لە بنمیچەکە بڕیبوو، گوتم خۆ دەبێ منیش شتێ بڵێم، پرسیم:

– لە کام فێرگە دەخوێنی؟

دایکی هەڵی دایێ:

– گوتمان نەوەک هەڵبێ، هەرکە خوێندنی ناوەندیی تەواو کرد، لە فێرگەمان دەرهانی.

باوکی خەریک بوو پێکم بۆ بکا، نامەخوا کچە وەکو لەشی دەزریاژن بکرێ، زریکاندی:

– ئا ئا ئا، وەڵاهی نابێ، هێشتا تۆپی بەربانگ ئاگر نەدراوە.

پرسیم:

بە ڕۆژوون؟

گوتی:

– نەخێر، بەڵام ئێمە لە حەن داو و دەستووری باو و باپیران یەکجار ملکەچین.

کچی تاین نۆرەی قسەکردنی لە باوکیشی و لە دایکیشی و لە داپیریشی داگیر کردبوو، دەتگوت عەینەمەلە دەخوێنێ، پرسی:

– حەز لە کتێب و متێب دەکەی؟

چت لێ بشارمەوە، کە ئەم پرسیارەی لێ کردم، نەک وەکو لە سەربان بکەومە خوارێ، بگرە وەکو لە سەربانەوە میز بەخۆمدا بکەم، پەشۆکام.

گوتم:

– حەزی لێ دەکەم.

کچە وەک زەمبەلەک ڕاپەڕی، کتێبێکی لە ئەتاژێرەکە دەرهانی و بۆی درێژ کردم و گوتی:

– ئەم کتێبەتان خوێندووەتەوە؟

کە سەیری کتێب دەکەم (ژیانی جنسیمان)ە.

بە باوکیم گوت:

– ماشەڵا کچەکەتان زۆری حەز لە خوێندنەوەیە.

دایکی هەڵی دایێ:

– گوتمان نەوەک ڕابکا، ئیتر بۆ فێرگەمان نەنارد، بەڵام مامۆستای تایبەتمان بۆ ڕاگرت، لە ماڵەوە فێرمان کرد.

تۆپ ئاگر درا، لە دەوری سفرە و خوانی بەربانگ (!) ئاڵقەمان بەست. کچە پێکی بۆ هەموومان کرد و خۆی لە پێش هەمووانەوە پێکەکەی هەڵگرت و

گوتی:

– بەخێر بێن!

هەریەکە پێکی خۆمان هەڵدا. دایکی گوتی:

– گوتمان نەوەک هەڵبێ، نەمهێشت هێندەی بستێکم لێ دوور کەوێتەوە.

– مەزە نافەرموون؟

دایکی دەیویست پتری ڕوون بکاتەوە:

– گوتمان نەبادا هەڵبێ و شتێکی لێ بقەومێ.. باوکی خۆی تێ هەڵکێشا و لەسەر قسەکانی دایکی ڕۆیشت و گوتی:

– بۆ دەرەوەی زۆر نانێرین...

– جەناب، کچەکەم...

باوکی:

– بۆ ئەوەی ڕانەکا و لەگەڵ بێگانە و مێگاناندا..

دایکی:

– ڕێگەی گەڕان و ئەملا و ئەولای نادەم...

باوکەش و دایکەش و کچەش وا دیاربوو خواردنەوەکەیان لە سنوور ترازاندبوو و دەیانبزڕکاند:

– تۆ عەشقی خوا ئەگەر لە مەزەکان نافەرمووی، بەربانگکردنەوەیە بێ بەڵا بی!

کچە قەوانێکی هەوا و ئاوازی سەما و دانسی بە شیر و هۆڕی خستە سەر پیکاپەکەیان...

دایکی:

– گوتمان نەوەک هەڵێ و لە دەرەوە دانس و مانس بکا...

باوکی:

– ئەرێ، قەت ڕێگەی شتی وای دەدەین؛ تا ئێستا بۆچی ڕۆژێ لە ڕۆژان

خوانەخواستە... نامووس وەکو هیچی تر نییە برادەر، زۆر ناسکە... ئەوە بۆ ناخۆیتەوە...

باوکە لەسەر کورسییەکەی پان بووەوە و دەستی بە پرخ و هۆڕ کرد. ئیتر درەنگ بوو. کە دوعاخوازیم لێ کردن، کابرایان بەزۆر لە خەو ڕاپەڕاند.

– سبەی ئێوارەش هەر لە ماڵی خۆمان بەربانگ دەکەینەوە...

دایکی گوتی:

– کچم میوانەکە بەڕێ کە، تا ئێستگەی پاسەکانی بەرە.

بەرێکی بەلای منیشەوە کرد و گوتی:

– لەگەڵ بێگانە و مێگاناندا قوبووڵ ناکەم، بەڵام جەنابت بە بێگانە نازانین.

باوکی بەدەم و فلْتی سەرخۆشانەیەوە قیڕاندی:

– یەعنی چی، بۆ تا ئێستا لەگەڵ هیچ بێگانەکەیدا... خوامە و خوا...

نۆرەی قسەکردنیان لێ تەنی بووم، سا هەرچۆنێ بوو، هەلم بۆ هەڵکەوت. گوتم:

– ببوورن، با لەمە زیاتر هەڵنەیەین و پێی لێ هەڵنەبڕین، من بە تەنیا دەڕۆم، ڕێگەکە شارەزام. بەخواتان دەسپێرم.

ڕۆژی کوردستان، ژمارە ٢٧ حوزەیرانی ١٩٧٥